

Vägen till den likvärdiga skolan

Om ökad ojämlikhet mellan
olika skolor och elever i den
svenska skolan

VÄGEN TILL EN LIKVÄRDIG SKOLA

Skolpolitisk årsbok 2015

RAPPORTFÖRFATTARE:
NÄTVERKET FÖR EN LIKVÄRDIG SKOLA

AUGUSTI 2015

Katalys tidigare publikationer

- No 1: Välfärden är vinsten
- No 2: Svar på tal om vinster i välfärden
- No 3: Vilken arbetsmarknad ska vi ha?
- No 4: Slaget om den likvärdiga skolan
- No 5: Hälften kvar och hela framtiden
- No 6: "Jag tar värktabletter men det hjälper inte"
- No 7: Vägen till en likvärdig skola
- No 8: Fallet järnvägen
- No 9: Björklundeffekten
- No 10: Åtstramningsdoktrinen
- No 11: En röst på SD är en röst på högern
- No 12: Mest åt de rika
- No 13: Färre lärare ger vinsten!
- No 14: Ordens makt i politiken
- No 15: Handbok för en ny kulturminister
- No 16: Städtjänst och bartender för alla?
- No 17: Förklaringar till SD:s framgång
- No 18: Utan segel i vänstervinden – eftervalsanalys
- No 19: I frihandels goda namn
- No 20: Från massarbetslöshet till full sysselsättning
- No 21: Vägen till en likvärdig skola – skolpolitisk årsbok 2015

Katalys – Institut för facklig idéutveckling

Katalys är ett oberoende fackligt idéinstitut som bedriver utredningsverksamhet och opinionsbildning. Våra verksamhetsområden är välfärd, samhällsekonomi, arbetsmarknad och fördelningsfrågor. Vår uppgift är att generera kunskap och perspektiv som kommer såväl den politiska debatten som fackföreningsrörelsen och dess företrädare på lokal, regional och central nivå till gagn. Men vår uppgift är även att driva den politiska debatten framåt i dessa frågor, med egna analyser och förslag grundade i fackliga perspektiv. Vi står på två ben – idéutveckling och politisk påverkan. Värderingsmässigt står vi på LO-medlemmarnas sida. Katalys tror inte att ökade samhällsklyftor är en naturlig eller opåverkbar följd av en globaliserad värld. Vi ställer inte upp på resonemang om att bara för att det går att skapa en marknad av något som vi äger gemensamt, så ska den marknaden skapas. Vi ser att det finns konstruktiva vägar framåt för den svenska arbetsmarknaden och att de principer som en gång formade arbetsmarknaden är relevanta även i framtiden. Vi vill bidra till att den generella välfärden och trygghetssystem säkras och utvecklas. Katalys – Institut för facklig idéutveckling startades på initiativ av 6F - fackförbund i samverkan. 6F utgörs av LO-förbunden Byggnads, Elektrikerna, Fastighets, Målarna och Seko.

Kontaktuppgifter:

Daniel Suhonen
Chef
Tel +46 (0) 73 519 01 06
daniel.suhonen@katalys.org

Victor Bernhardt
Utredare
+46 (0) 70 143 07 77
victor.bernhardt@katalys.org

Denna rapport är skriven av Nätverket för likvärdig skola för tankesmedjan Katalys.

Besök vår hemsida: www.katalys.org

Innehållsförteckning

1. Inledning	8
2. Vägen till en likvärdig skola	10
Stärk likvärdigheten i den svenska skolan	10
1. Definiera begreppet likvärdighet i skollagen.....	11
2. Skolan ska styras av demokratiska beslut – inte av marknaden	12
3. Begränsa det fria skolvalet – inför ett mål i skollagen att alla skolor ska vara bra skolor	12
4. Avveckla aktiebolagsskolorna – låt samhället ta över.....	13
5. Avveckla skolpengssystemet	14
6. Tidiga insatser och stöd	14
7. Riktade satsningar behövs till elever som anländer till Sverige under skoltiden	15
8. Avskaffa läxrut.....	15
9. Stärk professionen – avskaffa marknadsstyrningen av läraryrket.....	15
10. Offentlighet och yttrandefrihet – grundlagen ska gälla i hela skolsystem	16
3. Likvärdighet och skolaktiebolag – två motpoler i skolpolitiken ...18	
1980-talets nyliberala våg	18
Marknadsutsättning och privatisering av skolan	19
Privatiseringens och marknadsutsättningens effekter	20
Konkurser och oseriösa skolhuvudmän	24
Marknadsutsättningen driver upp skolans kostnader	24
Marknadsföring ny uppgift för skolan och lärare.....	25
Elevernas kunskaper påverkas av marknadsutsättningen.....	25
Yttrandefriheten inskränks och demokratin försvagas	26
Aktiebolagen är den starkaste drivkraften bakom privatiseringens negativa effekter	26
4. Kommentarer till Regeringens och Vänsterpartiets utredning om vinster i välfärden	28
5. I en marknadsstyrd skola sätts demokratin på undantag	30

6. Intervju med undervisningsrådet Henrik Bengtsson: "Aktiebolagsskolorna ökar inom grundskolan"	34
7. Bakgrund – Fakta om skolkoncerner	36
Grundskolan	36
Gymnasieskolan	36
8. Varför faller elevernas kunskapsresultat?	38
1990-talets skolpolitiska beslut syftade till att höja skolans kvalitet men resultatet har blivit en sänkning	39
Skillnader mellan kommuner	39
Vad utmärker de 25 kommuner som minskat sina meritvärden mest?	41
Privatisering och marknadsutsättning tillsammans med ökade krav på eleverna är huvudorsaker	43
9. När skolan blir marknad avprofessionaliserar läraryrket	47
10. Intervju med Ylva Bergström: "Eliten formas på vissa skolor, arbetarklassen på andra"	49
11. Slaget om uttrycket den "likvärdiga skolan"	51
Salsa-integreringen	55
12. Nyköpings högstadieskola visar att det går att bryta skolegregationen	55
Profiler utan profilklasser	56
Inkludering på elevernas villkor	56
En visionär rektor	56
Framtidens utmaningar	57
13. Skillnaderna mellan skolor ökar i Göteborg och Stockholm – ökad skolegregation och färre behöriga till gymnasiet	58
Göteborg	58
Stockholm	61
14. Marknadsstyrningens effekter ur ett rektorsperspektiv	64
Kundundersökningar	64
Synpunkter från medborgarna	64
Profilering/inriktning	65
Marknadsföring	65
Gymnasievalet	66
Betygsinflation	67
Sammanfattning	67

15. Chile lämnar den marknadsstyrda skolan	68
16. De stora skolkoncernerna med Kunskapsskolan i täteten utmärker sig med låg lärartäthet	70
17. Färre lärare ger vinsten – analys av de fristående gymnasieskolorna	75
Jämförelser mellan kommunala och fristående gymnasieskolor...	75
Antalet elever per lärare vid kommunala och fristående gymnasieskolor	75
Andelen lärare med examen vid kommunala och f ristående gymnasieskolor	76
Huvudmän som sticker ut	77
Sammanfattning Gymnasieskolan	77

1. Inledning

Välfärdens juvel är en skola för alla. En skola som ger alla elever en bra start i livet. En skola som håller hög kvalitet oavsett elevens sociala bakgrund. En skola som skapar framtidshopp.

I stället växer klyftorna mellan elever, mellan kommuner – men framför allt mellan olika skolor. Vi ser en utveckling som en förkrossande majoritet av befolkningen är emot. En utveckling som strider mot portalparagrafen i skollagen. Ändå sker just detta. Skolan rivs isär.

Det har alltid funnits en bostadssegregation i Sverige. Den har ökat på senare år och det har satt avtryck i skolan. Men den kraftigt försämrade likvärdigheten kan inte enbart förklaras av bostadssegregationen. Det är även förändringar inom skolsystemet som banat väg för försämringen.

Till de reformer som bidragit till att skapa en uppdelad skola hör den skattefinansierade skolpengen, det fria skolvalet, etableringsrätten för friskolor och som en turbomotor i systemet – rätten för skolbolag att ta ut vinst.

En effekt är att vi har fått förlorarskolor som hamnat i en ond cirkel. Nedgången har ofta börjat med att elever med mer högutbildade föräldrar sökt sig bort från skolan. Kvar blir de elever som inte gjort något aktivt val. De har lett till att förväntningarna på vad skolan ska prestera har sjunkit. Kamrattrycket har blivit negativt och ofta har också ambitiösa lärare lämnat skolan. Den fortsatta utvecklingen blir som ett självspelande piano. När det uppstår förlorarskolor och vinnarskolor blir också valet av skolan viktigt. Skillnaderna i sig driver alltså på tendensen att fler utnyttjar valet. Därmed förstärks segregationen ytterligare. Denna typ av segregation är skadlig inom alla former av välfärd, men inom skolan är den särskilt förödande. Kvaliteten i skolan är i inte bara beroende av lärare och läromedel, utan också i hög grad av den sociala sammansättningen av elever. För skolor som systematiskt dräneras på de mest motiverade eleverna väntar en oundviklig utförsbacke. Till en del kan nedgången motverkas av extra ekonomiska resurser, men erfarenheten visar att det ofta inte räcker. Även med extra stöd är den nedgående spiralen mycket svår att bryta. I bland annat Malmö och Växjö finns exempel på att kommunerna pumpat in extra stöd till förlorarskolor men till sist gett upp och lagt ner skolorna.

Den försämrade likvärdigheten är också en av de viktigaste förklaringarna till de sjunkande skolresultaten på nationell nivå. Resultaten har sjunkit för alla elever, både för de lågpresterande och för de högpresterande. Inga elever har vunnit på segregationen. Samtidigt har skillnaderna i resultat ökat mellan de elever som klarar sig bäst och de som klarar sig sämst.

Om inte skolan klarar att ge alla elever en bra utbildning, blir det svårt att höja den totala kunskapsnivån. I omvärlden ser vi ett tydligt samband mellan goda skolresultat och en hög grad av likvärdighet.

Den försämrade likvärdigheten i den svenska skolan kan sättas in i ett större sammanhang. När den sociala tryggheten luckras upp ökar människors stress. När kvaliteten på många skolor sjunker väljer alltför en annan skola, trots att de ogillar att skolan blivit en marknad. När jämlikheten inte längre är möjlig då rustar sig människorna för ojämlikhet.

Nätverket för en likvärdig skola protesterar mot utvecklingen. I den tidigare antologi *Slaget om den likvärdiga skolan* (2013) analyserade vi vad som hade skett. I denna nya antologi följer vi upp analysen med mer aktuell kunskap, men vi presenterar också förslag om vad som kan göras för att bryta utvecklingen. I ett tiopunktsprogram pekar vi på de allra viktigaste reformerna.

Antologin innehåller texter och intervjuer med många olika synpunkter. Det nätverket står för finns samlar i ett tiopunktsprogram.

Ulrika Lorentzi, Sten Svensson, Mats Norrstad, Bo Karlsson, Jan-Åke Fält, Mats Wingborg & Helena Weiss Larsson.

2. VÄGEN TILL EN LIKVÄRDIG SKOLA

– Ett manifest från Nätverket för en likvärdig skola

Stärk likvärdigheten i den svenska skolan

Fram till slutet av 1990-talet var den svenska grundskolan en av de mest likvärdiga i världen. Eleverna hade mycket goda resultat i de internationella jämförande studierna och det var små skillnader mellan elever och skolor. Särskilt väl lyckades den svenska skolan med de elever som hade svårigheter av olika slag. Den likvärdiga svenska skolan, där alla elever skulle ges goda förutsättningar att erövra kunskaper, har varit en huvudorsak till den positiva utveckling som samhälle och näringsliv har haft i Sverige. En skolpolitik som inte tummar på likvärdigheten ger fler människor möjligheter att utbilda sig och bidra till samhällets utveckling och det gynnar såväl individer som samhälle och näringsliv.

I dag är den likvärdiga skola som vi kunde vara stolta över och som möttes av respekt över hela världen historia. Sedan slutet av 1990-talet har skillnaderna mellan elever och mellan skolor ökat mycket kraftigt.

För varje år har det blivit allt fler elever som inte klarar kraven för gymnasiebehörighet samtidigt som allt fler elever får högsta betyg i alla ämnen. Trots betygen försämras också de bästa elevernas kunskaper enligt de ledande internationella jämförelserna. Skillnaderna mellan skolornas resultat har fördubblats. Skolpolitiken inriktas på konkurrens mellan skolor och eleverna sorteras efter bakgrund och studie-resultat. Elever med högutbildade föräldrar, mycket stöd hemifrån och höga betyg samlas på vissa skolor medan elever med lågutbildade föräldrar, sämre stöd hemifrån och låga betyg samlas på andra. Den svenska skolan blir alltmer segregerad och likvärdigheten har kraftigt försämrats. Trots att kravet på likvärdighet är inskrivet i skollagen har en rad reformer genomförts som verkar i rakt motsatt riktning.

Effekterna av dessa ökade skillnader mellan skolor och elever är stora och skadliga för elever, skola och samhälle. De ökande skillnaderna medverkar bland annat till:

- att allt fler ungdomar slås ut från skola och arbetsliv,
- att elevernas kunskaper uppvisar en nedåtgående trend, något som framgår i stora internationella studier som Pisa, Timms med flera,
- att skolan som en mötesplats för samhällets olika grupper omöjliggörs,
- att skillnaderna ökar i hela samhället.

Den kraftiga nedgång i elevernas kunskaper som Pisa-undersökningen från 2012 visar, är unikt stor. I Pisa 2000 och 2003 presterade svenska 15-åringar över OECD-genomsnittet i samtliga tre kunskapsområden men 2012 låg de under. Under 2000-talet har de svenska 15-åringarnas genomsnittliga resultat försämrats mest av alla OECD-länder. I dag är Chile och Mexiko de enda OECD-länder som har sämre resultat inom samtliga tre kunskapsområden.

Unikt för den svenska skolan är dess extrema marknadsutsättning. Inget annat land, förutom Chile, har gått lika långt när det gäller att privatisera och marknadsanpassa sitt skolsystem. Den unikt snabba nedgången i Pisa hänger ihop med den extrema marknadsstyrningen.

Motiven bakom marknadsutsättningen av skolan var två, dels att den fria konkurrensen skulle höja kvaliteten och sänka kostnaderna, dels att öppna upp nya områden för privat kapital och investeringar. Det skulle ske genom fritt skolval, individuell skolpeng och möjlighet för aktiebolag att driva skolor. Resultatet har blivit sjunkande kunskaper och ökade kostnader. Detta beror till stor del på att marknadskrafterna driver fram stora skillnader mellan skolorna. Marknadskrafterna sällar inte fram bra skolor utan de skapar segregerade skolor och det bidrar till en kvalitetssänkning för skolsystemet som helhet.

Skolor konkurrerar inte främst med kvaliteten på sin utbildning utan de konkurrerar med sina elever. En skola som lyckas dra till sig ett positivt elevurval med välutbildade föräldrar presterar bra. Det gäller oavsett om skolan är kommunal eller fristående och oavsett pedagogisk profil. Lämnar man över skolan till att skötas av marknaden, så som skett i Sverige, försämras omedelbart likvärdigheten.

Segregationen i den svenska skolan påverkas också av bostadssegregationen, men de ökade resultatkllyftor som skett mellan olika skolor de senaste femton åren kan inte förklaras enbart av bostadssegregationen utan beror framför allt på kombinationen av det fria skolvalet, överetableringen av skolor och den individuella skolpengen. Utöver detta kan det finnas ytterligare förklaringar till den försämrade likvärdigheten och till att fler elever lämnar grundskolan utan godkända betyg. Det kan bland annat handla om förändringar av betygssystemet och att den höga ungdomsarbetslösheten påverkar skolan i negativ riktning.

För att återigen få en skola som strävar efter att bli likvärdig krävs en rad omfattande insatser. Det gäller inte bara insatser inom skolan, utan den utveckling som skett i samhället på senare år mot ökade skillnader inom många olika områden, påverkar även skolan och eleverna. Men i detta program har vi valt att begränsa oss till de frågor som direkt gäller skolan. Vi har också begränsat oss till åtgärder som berör likvärdigheten även om vi är medvetna om att också andra förändringar behövs i skolan.

Vi vet att många som är verksamma i skolan är hjärtligt trötta på ide-
liga reformer; allt fler ber om arbetsro. Vi respekterar en sådan önskan men hävdar samtidigt att lärare och andra som arbetar i skolan inte kommer att få den eftersträvade arbetsron så länge skolan lider av allvarliga systemfel. Vi menar tvärtom att systemförändringar där experimentet med marknadsstyrning av skolan får ett slut är en förutsättning för arbetsro och en god arbetsmiljö.

Nedanstående tio åtgärder menar vi skulle bryta dagens inriktning och styra om den svenska skolan mot ökad likvärdighet och kunskap.

Nätverket för likvärdig skola

1. Definiera begreppet likvärdighet i skollagen

Enligt skollagen ska skolan vara likvärdig. Men det finns ingen tydlig fastställd definition av likvärdighetsbegreppet utan det kan tolkas på olika och ibland motstridiga sätt. Ett första steg i arbetet med att återigen bygga upp en likvärdig skola är att tydligt definiera begreppet likvärdighet i skollagen.

Definitionen bör ha följande innebörd:

Skolan ska ha en kompensatorisk roll; den ska sträva efter att ta till-

vara det bästa hos alla elever och att motverka skillnader mellan skolor och elever. Det ska vara så små skillnader som möjligt i måluppfyllelse mellan elever, skolor och kommuner. Det ska vara små skillnader i måluppfyllelse mellan elever med olika socioekonomisk bakgrund, mellan elever med utländsk och svensk bakgrund och mellan pojkar och flickor.

Skolpolitiken ska aktivt inriktas på att minska skillnaderna mellan skolor och mellan elever med olika bakgrund och varje skolpolitiskt beslut ska prövas mot hur likvärdigheten påverkas.

2. Skolan ska styras av demokratiska beslut – inte av marknaden

I dag är det kommunen som är huvudansvarig för sin skolorganisation. Samtidigt är det staten, genom Skolinspektionen, som beslutar om tillstånd för nyetablering av fristående skolor och det är marknaden som styr vilka elever som ska gå i dem.

Skolinspektionen har varit mycket generös med tillståndsgivningen trots att kommunerna i många fall har varnat för överetablering. Utvecklingen är tydligast för gymnasieskolan. År 1991 fanns det drygt 500 kommunala gymnasieskolor i Sverige. År 2012 hade det tillkommit ytterligare nästan 500 fristående. Den statliga politiken och marknadsut-sättningen av skolan har medfört en fördubbling av antalet gymnasieskolor från 500 till 1000. Det är först nu, när de fallande elevtalen och överetableringen har skapat en kris, som staten har blivit restriktiv med tillstånd för nya gymnasieskolor.

Det är framför allt skolbolag som ansöker om tillstånd att starta skolor. De lägger sina skolor där de har störst chanser att fylla sina elevplatser och få en god ekonomi. Det innebär att skolorna koncentreras till kommunernas mer centrala delar och att skolor läggs ner i förorter och mer glesbefolkade kommuner. Där kommunen tidigare beslöt om skolorganisationen bestämmer nu i stället marknaden. Kommunernas roll blir att försöka anpassa sig till vad som händer på skolmarknaden.

Ju fler skolor det finns och ju större utbudet är, desto svårare får kommunen att klara sitt ansvar för att skolan ska vara likvärdig. När fristående aktörer vill bilda skolor ska staten ansvara och kontrollera att de ansökande skolorna uppfyller den reglerade kvaliteten, men kommunerna ska ha den slutliga beslutanderätten för att förhindra en överetablering. Utbildningssystemet ska vara ställt under demokratisk kontroll där den politiska sammansättningen i såväl riksdagen som i kommunerna blir styrande. Skolan är en samhällelig uppgift som inte kan överlåtas till marknaden.

3. Begränsa det fria skolvalet – inför ett mål i skollagen att alla skolor ska vara bra skolor

Det går inte att blunda för att elevers och föräldrars val av skola är en av de främsta orsakerna till ökad skolsegregation och minskad likvärdighet i grundskolan. Det har blivit allt viktigare vilken skola man går på. Sorteringen av elever med olika bakgrund och förutsättningar ökar i dag snabbt mellan olika skolor. Aktuell forskning visar att den kraftiga ökningen av skolsegregationen inte kan förklaras enbart av bostadssegregationen. Bo Malmberg med flera vid Stockholms universitet och

Anders Trumberg vid Örebro universitet har övertygande visat att det är just skolvalen i grundskolan, och inte bostadssegregationen som förklarar de ökande skillnaderna.

Dagens skolpolitik skapar vinnare och förlorare. När det finns förlorarskolor blir det viktigt för allt fler föräldrar att välja skola för sina barn. Därmed skapas en nedåtgående spiral där fler val leder till fler förlorarskolor. Vore skolan likvärdig, och alla skolor bra skolor, skulle önskan att välja minska eller upphöra.

Vi menar att samhället står inför en genuin intressekonflikt. Å ena sidan intresset av att fritt få välja skola och å andra sidan en sammanhållen och likvärdig skola. Det fria skolvalet minskar likvärdighet och berövar barn och elever i de förlorande skolorna möjligheten till goda kunskaper och livsmöjligheter. När man står inför motstridiga intressen måste man prioritera. I ett demokratiskt samhälle ska alla kunna få en bra utbildning och därför måste likvärdigheten prioriteras och det fria skolvalet i grundskolan begränsas.

Vi föreslår därför en kraftfull statlig satsning på de skolor som i dag har blivit förlorare för att också de ska kunna bli bra skolor. Satsningen ska bestå av ett särskilt anslag som möjliggör tidiga och riktade stödinsatser och utveckling av undervisningen på vetenskaplig grund. Vi föreslår att det ska införas ett mål i skollagen att alla skolor ska vara skolor med hög kvalitet. Samhället ska, som ett led i att motverka segregation och öka likvärdigheten, sträva efter att minska antalet elever som väljer en annan skola. När alla skolor är bra skolor kan det fria skolvalet bli obehövligt. När vi inte dit kan ytterligare begränsningar av skolvalet i grundskolan bli nödvändigt.

Vi föreslår vidare att Skolverket får ett särskilt uppdrag att informera elever, föräldrar och övriga medborgare om internationella och svenska erfarenheter av samband mellan likvärdighet och resultat, att sorteringen av elever tenderar att medföra sämre skolresultat för alla elever, men också om det önskvärda i att i synnerhet grundskolan ska vara en mötesplats för elever med olika bakgrund.

4. Avveckla aktiebolagsskolorna – låt samhället ta över

Aktiebolagens inträde på skolområdet och att skolan har blivit en marknad har medfört en rad allvarliga och negativa effekter på skolverksamheten. Många missförhållanden har avslöjats. Det gäller allt från konkurser, vinstöverföringar till skatteparadis och till att skolor, i strid med skollagen, handplockar elever. Men det mest allvarliga är att de vinstdrivande skolföretagen är den starkaste faktorn i den segregationsprocess som pågår i den svenska skolan. Vinst i ett skolbolag förutsätter ett segregerat elevurval och aktiebolagen driver effektivt fram stora skillnader mellan skolor och elever. Möjligheten att starta vinstdrivande skolor har också bidragit till överetableringen av skolor.

Skolor drivna av aktiebolag och andra företag som har vinst som drivkraft har tagit över friskolebranschen och de har i dag cirka 80 procent av marknaden, räknat på antalet elever. Det är också dessa skolföretag som står för större delen av tillväxten av friskolorna.

För att komma tillrätta med de brister som skolbolagen orsakar har en rad förslag presenterats. Det har föreslagits att bara vissa företag, de

långsiktiga och seriösa, ska få driva skolor. Det har också föreslagits till exempel att fristående skolor inte ska få sköta elevintaget och att staten ska kunna gå in och bestämma över lärartäthet.

Vi är övertygade om att det inte kommer att hjälpa med mer kontroll och detaljstyrning av skolföretagen. De föreslagna åtgärderna kommer att kunna kringgås och det kommer med säkerhet att avslöjas nya missförhållanden. Det är själva systemet som är ohållbart och skadligt för verksamheten i skolan, därför måste bolagsskolorna avvecklas.

När aktiebolagsformen ska fasas ut kan de skolor som vill fortsätta sin verksamhet ombildas till andra driftsformer. Finns det inget intresse hos huvudmännen att fortsätta utan vinst måste samhället ta över verksamheten.

Avvecklingen måste ske ansvarsfullt och planerat över tid för att eleverna ska drabbas så lite som möjligt. Exakt hur det ska gå till kräver en särskild utredning, men en särskild kommission kan få uppdraget att ansvara för skolpliktens upprätthållande under en övergångsfas på 2–4 år. En förutsättning är att de kommunala skolorna ges möjligheter att hålla en mycket hög kvalitet. Alla skolor ska vara bra skolor.

Förslaget gäller alla skolor som drivs i vinstsyfte, aktiebolag, ekonomiska föreningar och av enskilda personer.

5. Avveckla skolpengssystemet

Dagens system med skolpeng knuten till varje enskild elev motverkar en likvärdig skola och måste därför avvecklas. När en skola blir bortvald försvinner resurser för varje elev som förloras. I dag kan elever flytta nära nog obehindrat och ta med sig skolpengen när som helst. Skolan som förlorar elever får då sämre förutsättningar att klara sin uppgift och hamnar lätt i en nedåtgående spiral. Vi föreslår att staten övertar finansieringsansvaret för skolan och tydligt anger principer för resursfördelningen. Statsbidraget till kommunernas skolverksamhet ska lyftas ur det generella bidraget till kommunerna och öronmärkas till skolan. Systemet med skolpeng ska avvecklas och resurserna ska fördelas per klass och år. Bidragets storlek ska bygga på bland annat antalet elever och fördelning på årskurser, kommunens befolkningsgeografi (långa avstånd = små skolor), befolkningens socioekonomiska sammansättning, antal nyanlända elever, elevernas könsfördelning. Kommunerna ska också sträva efter att göra upptagningsområden med en blandad elevsammansättning.

Med bidraget ska följa tydliga ramar och principer för hur kommunerna ska fördela resurser vidare till skolorna. Det ska inte vara möjligt att den del av anslaget som tilldelas kommunen utifrån förutsättningar och behov fördelas efter andra grunder.

Med bidraget ska följa tvingande anvisningar om fördelning av resurser per skolklass och år samt normer för klasstorlek. Fördelning per elev ska endast tillåtas för extra resurser för elever med särskilda stödbehov.

Resurser som tilldelats kommunen på socioekonomiska grunder ska fördelas vidare utifrån elevsammansättningen på den enskilda skolan.

6. Tidiga insatser och stöd

I de länder som har små skillnader mellan elever och skolor satsar man särskilt på elever i behov av särskilt stöd under de tidiga skolåren. En

väl utbyggd specialundervisning som inom klassens ram ser till att alla elever ges förutsättningar att klara undervisningen och att nå målen. I Pisa-undersökningarna är det särskilt pojkar med svaga resultat som halkar efter allt mer. Dessa elevgrupper behöver extra resurser och stöd. För att dessa elever tidigt ska kunna få det stöd de behöver krävs också förändringar i lärarutbildningen.

7. Riktade satsningar behövs till elever som anländer till Sverige under skoltiden

De elever som kommer till Sverige under skoltiden har stora problem med att nå skolans mål. På några få år ska de klara av kurser som infödda elever behöver nio år för att klara. Alltför många av dessa elever ställs inför övermäktiga krav och slås ut från skola och arbetsliv. För att skolan ska kunna ge dem tillräckligt med stöd måste varje elev få riktade resurser och tillräckligt med tid för att möjliggöra att de når målen i grund- och gymnasieskola. Särskilda statliga resurser för dessa elever måste ingå i det öronmärkta statsbidraget till skolan.

Viktigt att notera är att den elevgrupp som anländer till Sverige under skoltiden är liten och dessa elever påverkar endast marginellt de samlade resultaten i Pisa-undersökningarna.

8. Avskaffa läxrut

Läxrut (avdrag för hushållsnära tjänster omfattar i dag även läxläsning) har införts trots att Skolverket varnade för att det skulle gynna elever med välbärgade föräldrar och öka klyftorna i skolan. I ett land med likvärdighet inskriven i skollagen finns det inget försvar för skattesubventionerad privatundervisning.

Besparingar och ökad administrativ arbetsbörda har gett lärarna allt sämre förutsättningar för att klara sitt uppdrag och allt för få söker sig till läraryrket. Lösningen är inte att subventionera privatlärare i hemmet. Nationalekonom Jonas Vlachos har visat att subventionen för en privatlektion skulle räcka till fyra elevtimmar i skolan (SvD 2012-11-28). Skattepengarna skulle göra mer nytta i skolan än hos de växande privatundervisningsföretagen, och då kunna komma alla elever till del.

9. Stärk professionen – avskaffa marknadsstyrningen av läraryrket

Genom att skolan blivit marknadsstyrd har professionens roll blivit starkt förändrad och detaljstyrd. Lärare och skolledare pressas i många fall till att bli företrädare för privata företagsintressen snarare än att företräda samhällets intresse av god utbildning. Yrkesrollen som lärare eller skolledare har utvecklats i riktning mot att bli "marknadsförare" som för att få elever till skolan pressas att göra avkall på sina professionella bedömningar.

Parallellt med införandet av en marknadsstyrd skola har staten infört en rad ny styrmodeller hämtade från det privata näringslivet, som sammanfattande brukar benämnas New Public Management. Modellerna förutsätter införande av nya detaljerade funktioner för att kontrollera lärare och skolledare i deras arbete med att nå målen. Resultatet har

blivit en rad nya arbetsuppgifter i skolan, tiden för pappersarbete och byråkrati har ökat och tiden för att förbereda elevernas undervisning har minskat.

För att få en likvärdig skola måste professionen stärkas. Också av det skälet måste dagens marknadsstyrning avskaffas tillsammans med den detaljerade statliga kontrollen av professionens arbetsuppgifter. En profession som känner att de har samhällets förtroende och stöd utför ett bättre jobb än en kontrollerad och detaljstyrd. Med detta (och högre löner) ökar också förutsättningarna att läraryrket på nytt ska få status, bli attraktivt och locka fler duktiga studenter till lärarutbildningen.

10. Offentlighet och yttrandefrihet – grundlagen ska gälla i hela skolsystem

En av demokratins grundpelare är att all offentlig verksamhet ska vara öppen för insyn. Offentligt anställda, de som vet hur verksamheten fungerar, ska ha full yttrande- och meddelarfrihet. Väljare och skattebetalare ska ha full insyn i hur verksamheten bedrivs och hur pengarna används. Detta för att kunna bedöma verksamheten, för att kunna ställa ansvariga till svars och för att kunna ta ställning i de demokratiska valen. Denna offentlighet är så viktig att den är inskriven i grundlagen.

Men genom skolans privatisering har grundlagen satts ur spel och de restriktioner som råder för anställda i privata företag att fritt yttra sig, har spridit sig även till de offentliganställda. Lärare och skolledare vågar inte berätta om missförhållanden i verksamheten och inte så sällan beläggs de med munkavle.

Vårt förslag är att grundlagens paragrafer om öppenhet, insyn och skydd för anställda att yttra sig fritt ska gälla i alla offentligt betalda skolor oavsett huvudman .

Att lägga om skolpolitiken så som vi föreslår ovan är ingen lätt uppgift. Omläggningen kommer att innebära påfrestningar och den kommer att möta ett hårt motstånd från dem som har intressen i att dagens skolpolitik fortsätter. Men om den negativa utvecklingen för den svenska skolan ska kunna vändas måste systemförändringar ske i skolpolitiken.

Att fortsätta som i dag fast med mindre justeringar, så som föreslås av flera partier kommer inte att ändra något avgörande. Med dagens skolpolitik kommer den svenska skolans nedförbacke att fortsätta. En likvärdig skola tjänar alla på.

Vi föreslår

- Att likvärdighet definieras i skollagen
- Att alla skolreformer prövas mot följder för likvärdigheten
- Att det demokratiska inflytandet över skolan ska stärkas och att kommunernas makt över skoletableringar säkerställs
- Att det fria skolvalet begränsas
- Att de vinstdrivna bolagsskolorna avvecklas
- Att skolpengssystemet avskaffas
- Att ett riktat statsbidrag till skolan införs
- Att resurser och stöd sätts in tidigt som ger alla elever förutsättningar att klara undervisningen och att nå målen
- Att särskilda resurser tillförs för elever som anländer till Sverige under skoltiden

- Att "läxrut" avskaffas
- Att professionen i skolan får förutsättningar att stärkas
- Att offentlighetsprincipen ska gälla i hela skolsystemet

3. Likvärdighet och skolaktiebolag – två motpoler i skolpolitiken

Det är aktiebolagsskolorna som är den starkaste kraften i den svenska marknadsstyrda skolan. Aktiebolagen driver effektivt fram en ökad skolsegregation och de har en rad andra negativa effekter för skolsystemet i dess helhet. Därför måste man lägga om skolpolitiken och börja en avveckling av aktiebolagsskolorna, skriver Bo Karlsson, Mats Norrstad och Sten Svensson.

Inför att den sammanhållna grundskolan infördes i Sverige fördes en lång och grundläggande skolpolitisk diskussion. De flesta av dåtidens politiker insåg att den tidens uppdelade skolsystem inte klarade de krav som samhället stod inför och att det behövdes genomgripande förändringar av skolan.

Frågorna politikerna då ställde sig var: Hur ska skolpolitiken utformas för att både samhälle och näringsliv ska utvecklas på ett positivt sätt och hur ska skolan kunna medverka till att demokratin kan stärkas? Hur ska alla barn och unga få en utbildning av hög kvalitet samtidigt som de får lära sig hur demokratin fungerar?

Svaret blev den sammanhållna och likvärdiga grundskolan som infördes i början av 1960-talet. Den skolpolitiken bygger på några grundläggande principer.

Demokrati. Med erfarenheterna från 1930-talet då de nationalistiska och rasistiska ideologierna hade vuxit sig starka och störtat världen i krig, insåg man vikten av att samhällets olika grupper kunde mötas. Behovet av att stärka samhällets motståndskraft mot totalitära politiska ideologier och att stärka demokratin blev huvuduppgifter för skolpolitiken. Därför skapades den sammanhållna grundskolan där alla barn och unga gick och där man medvetet skapade upptagningsområden så att elever med olika bakgrund skulle mötas i samma skolor.

Likvärdighet. Sverige är ett relativt litet land och man menade att det var av avgörande vikt för samhället att alla barn och unga fick en utbildning av högsta möjliga kvalitet. Det innebär att alla skolor skulle vara bra skolor och att ingen skola skulle tillåtas ha låg kvalitet. Alla skolor, oavsett om den låg i förorten eller i glesbygden, skulle ge en utbildning av högsta kvalitet till alla barn. Särskilt viktigt var att satsa på de elever som hade svårigheter av olika slag. Att skolan skulle vara likvärdig ansågs så viktigt att det skrevs in i läroplanen och senare även i skollagen.

Höjd kunskapsnivå. Det tredje benet var en allmän höjning av kunskapsnivån i skolan. Genom att den obligatoriska skolan förlängdes och genom att alla fick lära sig engelska till exempel, höjdes befolkningens utbildningsnivå radikalt. För att klara den uppgiften genomfördes en rad olika och omfattande fortbildningsinsatser för lärarna.

Dåtidens politiker ställde frågan om skolans och utbildningens betydelse i ett samhällsperspektiv och de såg skolan som en institution som skulle stärka demokratin, samhället och näringslivet. Man gav skolan viktiga samhällspolitiska uppgifter.

1980-talets nyliberala våg

Under 1980-talet kom dessa grundläggande skolpolitiska principer alltmer i skymundan och i stället växte det fram en ideologi som gick ut på att den politiska styrningen av samhället hade blivit för omfattande. Den offentliga sektorn, inklusive skolan, hade, menade man, blivit för stor, för ineffektiv och för byråkratisk. Dessutom hade de offentliga

utgifterna blivit för höga. Den offentliga sektorn hotade att kväva den privata sektorn och den var skadlig för samhällsutvecklingen, menade kritikerna.

Kritikernas lösningar på alla dessa problem fanns hos de privata företagen och marknaden. Om man marknadsutsatte den offentliga sektorn och lät fri konkurrens uppstå skulle kreativiteten släppas loss. Den fria konkurrensen skulle skapa nya idéer, verksamheterna skulle effektiviseras och resultaten skulle förbättras. Dessutom skulle kostnaderna kunna sänkas.

En av de starkaste krafterna bakom dessa tankar var Svenska Arbetsgivarföreningen, Saf. I början av 1980-talet startade Saf till exempel företaget M-gruppen med syftet att finna vägar för att öppna de offentliga verksamheterna för privata företag. Ett arbete som sedan övertogs av Safs efterträdare, Svenskt Näringsliv. När den borgerliga regeringen under ledning av Carl Bildt tillträdde 1991, fattades snabbt de nödvändiga besluten som gjorde det möjligt att privatisera skola, vård och omsorg.

Marknadsutsättning och privatisering av skolan

Under de första åren på 1990-talet infördes det fria skolvalet, systemet med de fristående skolorna, systemet med skolpeng och att det blev tillåtet för aktiebolag att driva skolor på grund- och gymnasienivå.

För att sätta fart på privatiseringen konstruerades systemet för att ge maximal marknadseffekt.

Därför undantogs de fristående skolorna från stora delar av skollagen och de fick betydligt friare ramar att organisera sin skolverksamhet än den offentliga skolan. (Dessa undantag togs bort först i och med 2011 års skollag.)

För att ytterligare förstärka konkurrensen konstruerades systemet med individuell skolpeng så att det gynnade de fristående skolorna. Eftersom de inte hade samma åtagande som de kommunala skolorna blev de överkompenserade. Dessutom utformades systemet för att gynna skolor som vinner elever och missgynna de som förlorar. Skolpengen beräknas på en genomsnittskostnad för en normalelev och den följer med eleven till den valda skolan. Det innebär att varje elev är värd lika mycket pengar. Om en skola får sju – åtta nya elever betyder det en hel lärartjänst i ökade intäkter och lika stor blir förlusten för den skola som tappar. Den skola som vinner elever får mycket goda förutsättningar att verka medan det blir mycket svårt att klara ekonomin på den skola som förlorar elever. Det svenska systemet med en offentligt betald skolpeng som följer med eleven till den valda fristående skolan, finns inte i andra länder. Det vanliga är olika former av offentligt styrda resurser.

Det blev också helt fritt för de fristående skolorna att rekrytera elever. Den enda regel som finns är att de inte får säga nej till en elev om det finns plats i skolan. I stort sett i alla andra länder, som har privata skolor och ett fritt skolval, finns det begränsningar för hur skolorna får rekrytera elever. Det är vanligt att antagningen av elever sköts centralt av kommunen eller motsvarande och att alla skolor, offentligt ägda och privata, tilldelas en allsidig sammansatt elevgrupp. Den svenska modellen där de fristående själva beslutar om antagningen och att det är fritt att skapa egna kösystem och syskonförturer, är mycket ovanlig.

Slutligen införde Sverige rätten för aktiebolag att starta skolor på

grund- och gymnasienivå. Man tillförde de drivkrafter som finns i alla vinstdrivna aktiebolag till skolsystemet. Med det beslutet blev Sverige unikt i världen tillsammans med Chile. Inga andra länder tillåter vinstdrivna aktiebolag i grund- och gymnasieskola som betalas med allmänna medel. Det är heller inga andra länder som följt efter Sverige under de 24 år som gått sedan beslutet togs 1991. De länder som studerat den svenska modellen med aktiebolagsskolor har inte velat införa en modell med så starka marknadskrafter inbyggda i skolsystemet. Vinstmöjligheterna i aktiebolagsskolorna är den starkaste av de marknadskrafter som finns i det svenska skolsystemet.

Därmed hade Sverige infört ett marknadsstyrt skolsystem som gick betydligt längre än alla andra länder i världen (Chile undantaget).

När skolan marknadsutsattes gjordes det inga grundliga utredningar och det skedde ingen försöksverksamhet som när den sammanhållna grundskolan infördes. De ansvariga var helt övertygade om att de effekter som marknadsförespråkarna förde fram, skulle infrias. I propositionen om de fristående skolorna utlovade Beatrice Ask en stimulerande tävlan mellan olika skolor med olika inriktning och olika ägandeformer som skulle bidra till att höja kvaliteten inom hela skolväsendet. Det fria valet skulle också bidra till en mer effektiv resursanvändning och vad gäller ägarformer lyftes föräldrakooperativ fram.

Den stora nyheten och det unika för Sverige, att aktiebolag tilläts driva skolor, omnämns inte i propositionen. Med aktiebolag följer uppköp, företagssammanslagningar, koncerner, konkurser, riskkapital, internationella företag, företagssekretess och en rad andra effekter som inte hade funnits i det svenska skolsystemet. Alla dessa frågor borde ha utretts och diskuterats men de nämns inte med ett ord.

Det står heller inget om att de fristående skolorna undantogs från skollagen utan dessa fakta kom fram först senare. Därför blev det heller ingen nämnvärd diskussion om de fristående skolorna. De var vid denna tid en marginell företeelse och de flesta trodde att det skulle ske en relativt måttlig tillväxt av de privata alternativen. Den fråga som diskuterades var om nivån på skolpengen var den rätta där några debattörer pekade på att de fristående skolorna blev överkompenserade.

Privatiseringens och marknadsutsättningens effekter

Nu har det gått närmare 25 år sedan den svenska skolan öppnades för privatisering och nu kan vi se de effekter som denna världens mest extrema form av marknadsutsättning har haft.

Konkurrens i stället för samarbete

En grundläggande skillnad mellan den förra modellen, där skolan var styrd av politiska beslut, är att konkurrensen förts in som drivkraft för skolan. Där man tidigare uppmuntrade samarbete och utbyte av erfarenheter är det nu konkurrens om eleverna som gäller. Där samhället har intresse av att goda idéer sprids betraktas de som affärshemligheter i privatiserade och den konkurrensutsatta skolan.

Den svenska modellen har en rad inslag som stärker konkurrensen om eleverna. Aktiebolag, skolkoncerner, systemet med skolpeng och

det fria urvalet av elever, medverkar alla till en hård konkurrens där vissa skolor blir framgångsrika medan andra blir förlorare. På en varumarknad fungerar konkurrensen ofta väl, men när det blir konkurrens om människor blir följderna ofta segregation och utslagning. Det beror på att en skolas resultat till stor del avgörs av dess elever. Ska en skola bli framgångsrik och en god affär för sina ägare, måste den ha en majoritet elever med välutbildade föräldrar. Därför driver konkurrensen om eleverna fram ett segregerat urval av elever.

Konkurrensen om eleverna förutsätter även att skolor ska slå ut och på dessa skolor går det elever. Systemet med konkurrens skapar segregation och utslagning av elever.

Marknaden styr skolans organisation

Det är inte längre staten eller kommunerna som bestämmer vilken skola som ska finnas och vilka elever som ska gå i dem utan det gör marknaden i form av föräldrar, elever och skolbolag. Det innebär att i kommuner där många väljer en annan skola än den närmaste är det marknaden som styr över skolans organisation och resurstilldelning. Vilka skolor som får många elever, och mycket resurser, och vilka som får få, allt avgörs av marknaden. Kommunens demokratiskt valda skolpolitiker kan inte längre, med nuvarande lagstiftning, styra dessa frågor utan de får anpassa sig efter marknaden.

Skolaktiebolag och skolkoncerner tog över

Inför besluten på 1990-talet förutspåddes en utveckling mot småskalighet och lokala byskolor drivna av personalkooperativ eller ideella föreningar. Det gällde de första åren men runt år 2000 tog de stora skolbolagen över alltmer och i dag är det stora skolkoncerner som dominerar skolmarknaden. Flera av dessa skolkoncerner ägs helt eller delvis av riskkapitalbolag varav flera är utländska.

Av eleverna i fristående grundskolor går i dag 66 procent i aktiebolagskolor. Och den andelen växer snabbt, sedan 2009 har den ökat från 57 till 66 procent. I gymnasieskolan är motsvarande siffra 85 procent.

Det är de stora koncernerna som växer snabbast. Under åren 2011 till 2013 ökade de tio största enskilda huvudmännen i grundskolan sina elevtal med 33 procent. Under de åren ökade antalet elever totalt med fyra procent.

I dag är det oftast de stora skolbolagen som startar nya fristående skolor. De vet hur de ska utforma en ansökan för att den ska antas av Skolinspektionen och de har ofta en kö av elever som vill börja i deras skolor. De har en affärsmodell där de etablerar nya skolor i attraktiva lägen i kommunerna och de har en inriktning som vänder sig till de välutbildade och skolintresserade föräldrarna. Genom den modellen får de garanterat ett positivt segregerat elevurval och det innebär goda resultat trots låg lärartäthet. Dessa koncerner har inte uppgiften att ta ett samhällsansvar och de ser inte till kommunens behov av skolor, utan de startar sina skolor där det är mest gynnsamt för företaget och där de kan tjäna pengar.

Marknadsstyrningen innebär att fristående skolor etableras där de har störst chans att få elever och fylla sina skolor och det är i stor utsträck-

ning i storstadsregionerna, i universitets- och högskolekommuner och i större städer. Det har inneburit en rörelse av elever med välutbildade föräldrar från förorternas skolor in mot centrum. Det har samtidigt medfört att kommunernas möjligheter att se till att alla stadsdelar har en skola av hög kvalitet, drastiskt har försämrats eller omöjliggjorts.

Vinsten påverkar verksamhetens utformning och kvalitet

Möjligheterna att göra vinst påverkar verksamheten i en skola på en rad olika sätt. De fristående skolor som drivs i vinstsyfte, aktiebolag och ekonomiska föreningar, har avsevärt lägre i lärartäthet än skolor som drivs som stiftelser och ideella föreningar. De har också färre specialsal och skolbibliotek, vilket påverkar undervisningens kvalitet.

Vinsten påverkar också var skolor etablerar sig och det elevunderlag som skolan rekryterar. Vinstdrivna skolor väljer oftast centrala lägen i kommunerna där de har lättare att fylla sina elevplatser. De har också en verksamhet som är inriktad mot föräldrar med eftergymnasial utbildning för att kunna rekrytera deras barn. De rekryterar ett segregerat elevurval.

Att riskkapitalbolag har köpt upp skolkoncerner beror på att de ser möjligheter att göra säkra vinster. De har som affärsidé att köpa framgångsrika företag för att sedan sälja dem med vinst efter ett antal år, och deras primära intresse är inte utbildning.

Elever och föräldrar har blivit kunder

I dag är elever och föräldrar kunder på en skolmarknad och det förhållandet påverkar verksamheten. I och med att konkurrensen om eleverna är hård kan kunden hota med att flytta om inte skolan går med på föräldrars och elevers krav. Krav som inte professionen skulle genomföra om de inte tvingades till det av ekonomiska skäl och av konkurrensen om eleverna.

Betygsinflationen drivs på av konkurrensen

En viss betygsinflation finns i alla betygssystem men den svenska betygsinflationen har förstärkts av konkurrensen om eleverna. Det är mycket viktigt för en skolas marknadsföring att kunna visa upp höga genomsnittsbetyg.

Större skillnader mellan elever och mellan skolor – skolsegregationen ökar

Det blir allt större skillnader mellan skolor och mellan elever. Eleverna sorteras till olika skolor efter kunskaper, betyg, socioekonomisk bakgrund och efter religiösa tillhörigheter. Skolsegregationen har ökat.

Skolverkets statistik visar att det blir allt fler som inte klarar behörighetskraven för att komma in på ett nationellt program i gymnasieskolan. 1998 var de 8,6 procent och 2013 hade den gruppen ökat till 13,1 procent. Varje procentenhet motsvaras av cirka 1000 elever och det innebär att det senaste läsåret var cirka 13000 elever som inte var behöriga och därmed också skulle få stora problem med att komma in

på arbetsmarknaden. Samtidigt är det alltför många som får högsta betyg i alla ämnen.

När det gäller skillnader mellan skolor visade Skolverkets rapport *Likvärdig utbildning i svensk grundskola* från 2012 att skillnaderna har ökat.

"Spridningen mellan skolors genomsnittliga resultat har ökat markant."

"Mellanskolsvariationen, det mått som används för att beskriva hur mycket resultaten skiljer sig mellan olika skolor, har från en i ett internationellt perspektiv låg nivå, mer än fördubblats sedan slutet av 1990-talet."

Skolorna med höga betygsresultat ökar sina genomsnittsbetyg medan skolor med låga resultat sjunker. Dessa skillnader mellan skolor har uppstått i de regioner där de fristående skolorna har etablerats, i storstadsregionerna, universitets- och högskoleorter samt större kommuner. I glesbygden, där det nästan inte finns några fristående skolor, där har mellanskolevariationen inte ökat, enligt Skolverkets rapport.

De ökade skillnaderna mellan skolor orsakas till stor del av att eleverna sorteras efter föräldrarnas utbildningsbakgrund. I de kommunala skolorna har 53 procent av föräldrarna en eftergymnasial utbildning medan det är 66 procent i de fristående. Föräldrarnas utbildningsbakgrund är den enskilt starkaste faktorn bakom elevernas resultat.

De skolor som har en hög andel elever med välutbildade föräldrar kännetecknas av:

- De har få elever som behöver specialundervisning eller extra stöd.
- De har goda resultat och höga betygsgenomsnitt.
- De kan ha låg lärartäthet.
- Eftersom skolan fungerar bra och har goda resultat har de lätt att fylla alla elevplatser.
- Skolpengssystemet gynnar dessa skolor. I många kommuner får de lika mycket resurser per elev som alla andra skolor i kommunen. De får en stark ekonomi och gott om resurser över till annat.

I de skolor som har en låg andel elever med välutbildade föräldrar sker en motsatt utveckling.

- De har en större andel elever som behöver specialundervisning och extra stöd.
- De har låga resultat och låga betygsgenomsnitt.
- De behöver hög lärartäthet för att klara verksamheten.
- De får i flera kommuner lika mycket resurser per elev som alla andra skolor. Eftersom skolan har stora problem tappar de elever. Skolpengssystemet missgynnar dessa skolor och de får allt svårare att klara sin ekonomi.

I pressmeddelandet till rapporten *Likvärdig utbildning i svensk grundskola* skriver Skolverket:

"Skolverket bedömer att likvärdigheten i den svenska skolan har försämrats under den undersökta tidsperioden. Bedömningen bygger på det faktum att variationen i skolors genomsnittliga resultat har ökat kraftigt och att elevsammansättningen på skolorna betyder allt mer för elevernas resultat.

Kamrateffekter och lärarförväntningar spelar sannolikt roll, samt eventuellt även ökande kvalitetsskillnader mellan skolor. Sammantaget innebär detta att vilken skola en elev går i har fått ökad betydelse. Valfrihets- och decentraliseringsreformerna i början av 1990-talet har med stor sannolikhet bidragit till denna utveckling även om andra faktorer också kan ha spelat en viss roll.”

Det är ingen tillfällighet att det uppstår skillnader mellan skolor i dagens marknadsstyrda skola, det är en följd av systemet. Det finns flera inbyggda drivkrafter, som till exempel systemet med skolpeng och att aktiebolag fördriva skolor, som effektivt driver fram skillnader.

Konkurser och oseriösa skolhuvudmän

I och med att aktiebolag kan driva fristående skolor kan en skola gå i konkurs. Under friskolornas uppbyggnadsperiod var det relativt ovanligt men på senare år har det blivit vanligare. Under 2013 skedde en rad konkurser inom gymnasieskolan där närmare 40 skolor och över 12000 elever berördes. Även om de flesta skolorna övertogs av andra skolbolag eller att kommunerna gick in och ordnade fortsatt skolgång, var det många elever som kom i kläm. Varje gymnasieskola lägger upp utbildningarna på olika sätt och det är inte säkert att den nya skolans modell passar med den nedlagdas. Elever fick gå om kurser och ibland hela läsår och det förekom att elever fick avbryta sin utbildning och byta program. Vid konkurser förekommer det också att några elever hoppar av sin utbildning helt.

Vid JB-konkursen 2013 visade det sig att ägarna hade olika bolagskonstruktioner och tagit olika lån i syfte att blåsa upp företagets värden för att kunna plocka ut flera hundra miljoner i vinst och avkastning. Inför konkursen tömdes dessutom företaget på pengar och företagsledningen lämnade över alla obetalda fakturor till konkursboet och skattebetalarna. Bara lönegarantin för de anställda kostade samhället cirka 100 miljoner kronor.

I och med att skolsektorn har marknadsutsatts har även oseriösa skolhuvudmän dykt upp. De är få men innan de avslöjas kan de ställa till skada för de elever som går på skolan och som inte alltid får den utbildning de har rätt till.

Marknadsutsättningen driver upp skolans kostnader

En grundläggande marknadsteori är att fri konkurrens leder till en mer kostnadseffektiv produktion av varor och tjänster och det skulle gälla även för den konkurrensutsatta skolsektorn. Men i verkligheten har kostnaderna för skolan ökat sedan den marknadsutsattes.

En orsak till de ökade kostnaderna är att kommunen har mist sin möjlighet att planera skolorganisationens storlek. Det är staten som godkänner de fristående skolorna och nya skolor startar med kort varsel. Det är mycket svårt för en rektor i en kommunal skola att veta hur många elever han har när skolan startar på hösten eftersom eleverna kan byta skola från en dag till en annan. Detsamma gäller för kommunen som helhet, osäkerheten är stor och kommunen kan inte planera

skolororganisationen utan får inrikta sig på att anpassa sig efter vad som händer med de fristående skolorna. Dessutom har kommunen en skyldighet att erbjuda skola och måste därför ha en viss överkapacitet för att kunna parera för friskolor som går i konkurs/läggs ned. Konsekvensen är att kommunen ofta står med för stor kostym, både vad gäller lokaler och personal, och det kostar pengar.

Ytterligare en orsak är att valfriheten kräver en större skolororganisation än om kommunen ensam kan fylla sina skolor och klasser optimalt. Det har också blivit vanligare med skolbyten och även det driver upp kostnaderna. Det finns också flera exempel på små skolor i glesbygden där kommunen föreslagit nedläggning av ekonomiska skäl men där föräldrargrupper i stället har startat en fristående skola och på så sätt behållit skolan i byn. Även denna möjlighet är kostnadsdrivande.

Genom det fria valet sker det en positiv selektion av elever till de fristående skolorna. Det medför att den kommunala skolan får höjda kostnader per elev eftersom de har en större andel elever som behöver extra stöd i olika former. Den höjda kommunala kostnaden för eleverna höjer även den ersättning som går till de fristående skolorna. Man kan säga att de vinner dubbelt genom att de har färre elever med problem och därmed lägre kostnader samtidigt som de får höjd ersättning.

Slutligen har marknadsutsättningen av skolan medfört att skolorna måste marknadsföra sig vilket även det kostar pengar.

Marknadsföring ny uppgift för skolan och lärare

Med konkurrensen om eleverna har följt att marknadsföring har blivit en ny arbetsuppgift för skolan och lärarna. Det sker genom hemsidor, trycksaker, öppet hus, mässor och reklam. Marknadsföringen kostar mycket och den är ofta långt ifrån den allsidiga och objektiva information som borde vara en självklarhet i ett skolsystem i en demokrati. Skolorna lockar inte alltid med sin kärnprodukt – utbildningen – utan det är vanligt med datorer och annat som primärt inte har med utbildning att göra.

Lärare, skolledare och studie- och yrkesvägledare ska vara marknadsförare av skolan. Där läraren tidigare skulle vara en allsidig och objektiv offentlig tjänsteman ska hen nu även marknadsföra den egna skolan för att värva elever.

Elevernas kunskaper påverkas av marknadsutsättningen

De svenska eleverna har backat i de jämförande internationella studierna som mäter elevernas kunskaper, till exempel Pisa. Nedgången har kommit under 2000-talet och den var kraftigast i den Pisa-rapport som kom 2012. Det finns flera orsaker bakom den utvecklingen.

En stor förändring som skett sedan det fria skolvalet och systemet med de fristående skolorna infördes är att skillnaderna mellan skolor har ökat mycket kraftigt. Det gäller både för elevernas betygsresultat och i de kunskapsmätningar som genomförs i Pisa. I Pisa-undersökningarna är det mycket tydligt att det i första hand är de svagaste eleverna som har den största försämringen även om nedgången drabbar alla elever.

Det som tidigare utmärkte Sverige, att skolan lyckades bra med både de svaga och de starka eleverna, håller nu på att bli historia. Det finns även ett samband mellan stora skillnader och fallande resultat i Pisa. Generellt har de länder som har små skillnader mellan skolor bättre resultat.

Dessa skillnader mellan skolor har i första hand uppstått i de regioner där de fristående skolorna har etablerats, i storstadsregionerna, i universitets- och högskoleorter samt i större kommuner. I glesbygden, där det nästan inte finns några fristående skolor, där har skillnaderna mellan skolor inte ökat.

Yttrandefriheten inskränks och demokratin försvagas

En viktig del i en demokrati är offentlighet, öppenhet och yttrandefrihet. För att väljarna ska kunna avgöra hur den offentliga verksamheten sköts måste de få insyn. Det sker bland annat genom att de offentligt anställda har en grundlagsskyddad rätt att ge offentlighet om förhållanden på till exempel en skola och arbetsgivaren får inte efterforska vem som spridit uppgifterna. Hos en privat arbetsgivare, som en fristående skola till exempel, gäller inte det utan den anställde kan riskera sin anställning om han eller hon berättar om missförhållanden. Den privaträttsliga regleringen har i praktiken även spridit sig till kommunala skolor. I dag är det allt färre offentliganställda som vågar ge offentlighet åt missförhållanden på sin arbetsplats, trots att de har en grundlagsskyddad yttrande- och meddelarfrihet.

Aktiebolagen är den starkaste drivkraften bakom privatiseringens negativa effekter

De effekter av skolans privatisering och konkurrens om eleverna som vi visat ovan är orsakade av det fria valet av skola, systemet med de fristående skolorna, systemet med skolpeng och av att det är tillåtet för aktiebolag att driva skola. Alla faktorerna verkar tillsammans i en helhet. Men de olika delarna i detta system har olika kraft och olika effekt. Om man ska se över detta system för att se om man kan mildra någon eller några av de olika effekterna, måste man undersöka vilken av de olika delarna som har störst effekt och som orsakar mest skada för skolan och samhället.

Vi har pekat på att aktiebolagen är den marknadskraft som har de starkaste och största effekterna. När ekonomin blir huvuduppgiften, så som den är i en aktiebolagskola, uppstår en ekonomisk press på verksamheten, som inte finns på samma sätt i skolor med andra huvudmän.

Ett aktiebolag ska enligt aktiebolagsstiftningen gå med vinst och om bolagets ekonomi är hotad måste bolaget vidta åtgärder för att få ett överskott. Då kan elevernas behov av stöd och kvaliteten på undervisningen, komma att sättas på undantag. Där skollagen säger att skolan ska vara likvärdig och att alla barn ska få en bra skola, tar lagen om aktiebolag över och sätter företagets intressen i främsta rummet.

Några exempel på effekter som orsakas av och som förstärks av systemet med skolaktiebolag:

- Det är lönsamt att segregera skolor i dag. De stora skolkoncernernas affärsmodell bygger på ett positivt elevurval och låg lärartäthet. Endast med den kombinationen kan de maximera sin vinst. Systemet med aktiebolag driver effektivt fram allt större skillnader mellan elever och mellan skolor – skolegregationen ökar.
- Konkurrens i stället för samarbete. Där samhället har intresse av att goda idéer sprids betraktas de som affärshemligheter i den konkurrensutsatta skolan. Konkurrensen skapar skillnader mellan skolor där elever på förlorarskolorna riskerar att slås ut.
- Systemet med aktiebolagsskolor driver fram lägre lärartäthet, färre specialsalar och färre skolbibliotek. Allt som kan påverka vinsten ifrågasätts.
- Det är systemet med aktiebolag som orsakar konkurser och som ger oseriösa skolhuvudmän möjlighet att driva skolor.
- Betygsinflationen drivs på av vinstkraven i aktiebolagen.
- Yttrandefriheten för de anställda inskränks och demokratin försvagas.

Som vi visat ovan har konkurrensen om eleverna påverkat skolans verksamhet och vardag inom snart sagt alla områden och in i minsta detalj. Dessa effekter är inga tillfälligheter utan de är konsekvenser av den konkurrens om eleverna som vi nu har. Systemet driver fram skillnader och alla de andra effekter vi visat. Dagens skola är en konsekvens av marknadsutsättningen.

Varför har vi en grundskola som alla barn ska gå i? Vilka olika samhällsuppgifter ska skolan lösa? Är skolan till för att aktiebolag ska kunna verka och göra vinst, då ska vi naturligtvis vara nöjda med dagens skola. Vill vi ha snabbt ökande och växande klyfter mellan skolor och elever då ska vi inte ändra på de krafter som driver fram dessa skillnader.

Men om vi har andra samhällspolitiska mål med skolan, så som man hade när den sammanhållna grundskolan infördes, då kan man inte vara nöjd med dagens skola. Om vi återigen vill ha en skola som är likvärdig och som ger alla barn och unga en skola av god kvalitet, då måste vi våga förändra dagens marknadsstyrda skola även om den är populär hos en del väljargrupper. Då måste man ge sig på den mest extrema marknadskraften i systemet, den faktor som är unik för det svenska skolsystemet, de aktiebolagsdrivna skolorna.

Dagens marknadsstyrda skola har blivit en privat angelägenhet som ställs vid sidan om det politiska och demokratiska inflytandet. Ska dagens negativa utveckling kunna vändas måste skolan åter bli en demokratiskt styrd institution i samhällets tjänst. Skolan måste återigen få ett samhällsuppdrag. En bra början är då att ställa oss samma frågor som när den sammanhållna grundskolan infördes. Hur ska skolpolitiken utformas för att både samhälle och näringsliv ska utvecklas på ett positivt sätt? Hur ska alla skolor bli bra skolor och hur ska vi motverka att skillnader mellan barn och skolor uppstår? Hur ska skolan kunna medverka till att demokratin kan stärkas? Ett första steg mot en bättre och mer likvärdig skola är att avskaffa den starkaste av de marknadskrafter som finns i dagens skola, aktiebolagsskolorna.

Bo Karlsson, Mats Norrstad & Sten Svensson

4. Kommentarer till Regeringens och Vänsterpartiets utredning om vinster i välfärden

Den 5 mars 2015 presenterades kommittédirektiven kring "Ett nytt regelverk för offentlig finansiering av privat utförda tjänster". Utredningens uppdrag är att under ledning av Ilmar Reepalu (S) skapa ett regelverk som säkrar att "offentliga medel används till just den verksamhet de är avsedda för och på ett sådant sätt att de kommer brukarna tillgodo" och att "överskott som huvudregel ska återföras till den verksamhet där de har uppstått". Den offentliga finansieringen ska utformas så att den säkrar "likvärdighet, kvalitet, samhällsekonomisk effektivitet, behovsstyrning och öppenhet."

Enligt regeringens direktiv är syftet med utredningen att:

"säkerställa dels att offentliga medel används till just den verksamhet de är avsedda för och på ett sådant sätt att de kommer brukarna till godo, dels att eventuella överskott som huvudregel ska återföras till den verksamhet där de uppstått. Utredningen ska föreslå hur offentlig finansiering av privat utförda välfärdstjänster kan utformas så att den säkrar likvärdighet, kvalitet, samhälls- ekonomisk effektivitet, behovsstyrning och öppenhet."

Dessutom ska den särskilda utredaren, Ilmar Reepalu, även utreda en rad andra frågor.

"Utöver det ovan nämnda huvuduppdraget bör utredaren också se över hur olika former av tillståndsprovning, krav på bemanning och syftesparagrafer i verksamheternas styrande dokument kan användas i syfte att säkerställa att skattemedel används för just den verksamhet de är avsedda för. Utredaren bör även undersöka hur möjligheten att bedriva verksamhet i form av SVB-bolag kan utnyttjas i samma syfte." (SVB-bolag är aktiebolag med särskild vinstutdelningsbegränsning)

Att denna utredning nu sker är ett svar på den kritik som framförts mot att skattemedel inom välfärdssektorn hamnar hos riskkapitalister. Vad svenska folket tycker om denna fråga råder det ingen tvekan om.

"sju av tio vill förbjuda vinstuttag inom vård, skola och omsorg". "Även bland dem som själva valt ett privat alternativ är en klar majoritet emot vinstutdelning", säger Lennart Nilsson från SOM-institutet (DN 2014-04-24).

Utredningen är också ett svar på alla de missförhållanden som avslöjats inom de privata välfärdstjänsterna under senare år.

Även från professionen och forskare har det kommit skarp kritik mot de privata välfärdstjänsterna. Kungliga Vetenskapsakademien hade ett tungt inlägg som kritiserade privatiseringen inom skolan på Brännpunkt i *Svenska Dagbladet*.

"Det svenska skolsystemet är i ett avseende närmast unikt och extremt i ett internationellt perspektiv. Med undantag av ett system som introducerades i Chile under general Pinochets styre, finns inget annat allmänt finansierat skolväsende som tillåter att skolor drivs av privatägda vinstdrivande bolag." /.../ Möjligheten att bedriva skolverksamhet i vinstdrivande syfte bör elimineras." (SvD 27 mars 2013)

En av utredningens huvudfrågor blir att fastställa nivån på det vinst-

uttag som ska bli möjligt att ut i välfärdsföretagen. I utredningsdirektiven resoneras kring en summa som motsvarar en låg ränta för insatt kapital, inte ska behöva återinvesteras. Man betonar även att det nya regelverket bör "starkt begränsa möjligheterna att dela ut vinst eller på annat sätt föra ut medel från verksamheten, även i samband med en försäljning".

I denna fråga har den ansvarige ministern, Ardalan Shekarabi, uttalat sig i *Dagens Nyheter*.

"Jag kan bara konstatera att vi pratar om ungefär sex procents vinstmarginal för tjänstesektorn i stort. Det är den siffra som gäller för den här delen av näringslivet om man tittar på den privatfinansierade delen. Det är inte orimligt att utgå från vad som är vinstmarginal i den övriga ekonomin, säger Adrian Shekarabi." (DN 2015-03-08)

Om Adrian Shekarabis tolkning av vad starkt begränsade vinster innebär så kommer det inte att bli några större problem för de stora välfärdskoncernerna. På skolkoncernen Academedias hemsida kan vi läsa:

"AcadeMedias vinst motsvarar en avkastning på investerat kapital på 7-8 procent per år, vilket är en ganska normal avkastning, säger Eola Ånggård Runsten, ekonomi- och finansdirektör på AcadeMedia." (AcadeMedia 2015-05-11).

En nedgång från 7-8 procent till sex procent är ingen avgörande förändring, det är krav som de stora koncernerna lätt kommer att anpassa sig till.

Frågan om nivån på vinsterna visar tydligt att den verkliga utmaning för utredningen är att formulera ett regelverk där det inte blir möjligt att med juridiskt trixande frångå andemeningen i utredningsdirektiven. De stora koncernerna är mästare på att hitta olika vägar för att kringgå de regelverk som finns. Inom en koncern kan vinster och skatter trollas bort med hjälp av interna lån och en mängd andra metoder.

Inom välfärdstjänsterna vård, skola och omsorg råder det i dag olika regelverk. Inom grund- och gymnasieskola till exempel, kan inte kommunala upphandlingar ske utan där är det staten som beslutar om nyetableringar. Därför är det viktigt att utredaren föreslår olika regelverk för de olika sektorerna. Skolan med sitt särskilda regelsystem måste ha särskilt anpassade regler.

En viktig skrivning i direktiven är att regelverket ska utformas så att likvärdigheten säkras. Då vi vet att en av de krafter som effektivast driver fram en skolsegregation och som därmed försämrar likvärdigheten, är just förekomsten av skolaktiebolag. Ska det utredningsdirektivet kunna uppfyllas måste det därför till skarpa insatser mot just skolaktiebolag. Åtgärder som starkt begränsar eller omöjliggör bolagens möjligheter att tjäna pengar på att rekrytera ett segregerat urval av elever.

Men som med frågan om vinstnivåer och skatter vet vi att det är mycket svårt att konstruera ett sådant regelverk. Vårt enkla men mycket effektiva förslag till Ilmar Reepalu är att sätta stopp för aktiebolagsformen inom grundskola och gymnasium. Stopp för alla nya ansökningar från aktiebolag att starta fristående skolor och börja avvecklingen av de redan befintliga snarast möjligt.

Jan-Åke Fält & Mats Norrstad

5. I en marknadsstyrd skola sätts demokratin på undantag

Skolan är en av samhällets allra viktigaste institutioner och ska den stärka demokratin och ge alla elever en likvärdig utbildning av hög kvalitet kan den inte överlåtas till marknaden, skriver Sten Svensson.

En av grunderna i en demokrati är att vissa uppgifter måste skötas av samhället. Detta för att garantera att alla medborgare blir likvärdigt behandlade. Alla människors lika värde och att alla medborgare behandlas lika tillhör demokratis grundprinciper. Dessa uppgifter kan inte överlåtas till en marknad att sköta för då blir det inte likvärdigt.

De uppgifter som vi beslutar att samhället ska sköta, leds av demokratiskt valda församlingar. Folkvalda politiker beslutar om verksamheternas inriktning och sedan utförs arbetet av offentligt anställda. För de anställda gäller grundlagarnas skydd för yttrandefrihet, meddelarfrihet och meddelarskydd för att alla medborgare ska få information om hur verksamheterna sköts och fungerar. För vissa verksamheter, till exempel rättsväsendet, gäller dessutom att de har en fri och oberoende ställning gentemot den politiska makten.

Vilka verksamheter som ska skötas av det offentliga har diskuterats och förändringar har skett. Alla är överens om att försvar, rättsväsende och polis ska vara offentligt styrda och att all personal ska vara offentligt anställd, men för andra verksamheter är det mer oklart. Sedan 1990-talets början har en rad verksamheter flyttats från den offentliga till den privata sektorn. När det gäller sjukvård och skola till exempel, räcker det numera att det finns en politisk grundorganisation som lägger fast ramarna för driften som sedan kan utföras av privata företag.

När det gäller skolan är det staten som beslutar om de övergripande reglerna i form av skollag, läro- och kursplaner, betygs- och resurssystem med mera. Kommunerna ska se till att skolan har resurser, lokaler och lärare. De har också ansvaret för att de statliga målen nås.

Kommunen har dessutom ett särskilt ansvar för skolväsendet som är betydligt mer omfattande än vad de fristående huvudmännen har och detta särskilda ansvar kan de inte överlåta till fristående huvudmän.

En kommun har ett övergripande ansvar för hur skolan ska planeras och organiseras.

Kommunen ska också se till att alla barn har en skola av bra kvalitet att gå i. För de minsta barnen ska skolan ligga i närheten av hemmet medan de lite äldre eleverna kan klara en längre skolväg. Det kräver en organisation och en planering av skolan som sträcker sig över flera år.

Det är också kommunen som ansvarar för att skolplikten upprätthålls. En kommun kan inte säga nej till en elev som knackar på skolporten utan tvärtom, kommunen har en skyldighet att ta hand om alla elever. Det gäller även om en fristående skola skulle gå i konkurs, kommunen har en skyldighet att ta hand om eleverna.

Kommunen har även ett ansvar för de elever som har problem av olika slag och som är frånvarande från skolan. Kommunen har ett uppföljningsansvar för ungdomar upp till och med 20 års ålder. Slutligen är kommunen också skyldig att organisera fritidshemsverksamhet i anslutning till skolan. Alla dessa kommunala skoluppgifter ska skötas av en politiskt vald nämnd, som ska finnas i varje kommun.

Man kan således dela upp skolans uppgifter i en samhällelig/organisatorisk myndighetsdel som stat och kommun ansvarar för och en begränsad del som innebär att utföra vissa delar av skoluppgifterna. Det begränsade utföraruppdraget kan läggas ut på en fristående skola.

När man i början av 1990-talet beslutade om systemet med fristående skolor, det fria valet av skola, systemet med skolpeng och att aktiebolag fick driva skolor innebar det sammantaget att en rad beslut i skolfrågor flyttades från den politiskt demokratiska nivån i kommunerna till enskilda och till företag. Skolan blev delvis marknadsstyrd.

I dag är det staten i form av Skolinspektionen som beslutar om nyetableringen av fristående skolor. Kommunerna har rätt att yttra sig, men de har ingen beslutsrätt och det händer ofta att Skolinspektionen går emot kommunernas yttranden. Kommunen har således ansvaret för skolan och de står för kostnaderna, men de kan inte besluta om nyetableringen av skolor.

Men det är inte staten eller kommuninvånarna som tar initiativet och ansöker om att starta nya fristående skolor utan numera är det nästan alltid de stora skolkoncernerna. Dessa koncerner kan inte ta något samhällsansvar och de ser inte till kommunens behov av skolor, utan de startar sina skolor där de kan tjäna pengar. I kommunerna är det således inte längre de politiskt valda som beslutar om skolans organisation utan de gör de stora skolföretagen. Demokratiska beslut om skolan har flyttats till de stora skolkoncernerna.

Besluten om vilka elever som ska gå i de olika skolorna togs tidigare i kommunerna. Då strävade man efter att få en så blandad sammansättning av eleverna som möjligt. I varje skola försökte man få elever från såväl villa- och radhusområden som från hyreshus. Syftet var att minska skolsegregationen och att förbättra skolresultaten.

Numera ligger dessa beslut på föräldrar och elever genom det fria valet av skola. De väljer i det utbud av kommunala och fristående skolor som finns inom det möjliga reseavståndet. Det finns inga begränsningar för de fristående skolorna om antagningen av elever mer än att de inte får neka en elev om det finns plats på skolan. De kan upprätta egna kösystem och olika förturer. En skolmarknad har uppstått.

Kommunerna ska ansvara för alla elever inom kommunen samtidigt som de ska konkurrera med de fristående skolorna på en marknad. Kommunen ska också se till att skolmarknaden fungerar väl samtidigt som de ska konkurrera med de fristående skolor som kommunen betalar för. En synnerligen komplicerad roll.

På en marknad har kunden alltid rätt och om kunden inte är nöjd kan hon flytta till en annan skola med sin skolpeng. Marknaden, föräldrar och elever, har fått ett mycket kraftfullt maktmedel i sin hand. En makt som självklart kan vara bra men som även går att nyttja till att driva igenom privata önskemål som inte är till gagn för skolans verksamhet i sin helhet. Fullt klart är att lärarnas och skolledarnas möjligheter att självständigt fatta professionella beslut om skolans verksamhet drastiskt har minskat.

De föräldrar som väljer en annan skola än den närmaste har i större grad en eftergymnasial utbildning. Det innebär att det fria valet skapar en social sortering av eleverna och det påskyndar att skolorna segregeras.

Denna elevsortering drivs på av de stora skolkoncernerna. Deras affärsidé är att vända sig till välutbildade föräldrar och då dessa elever

fungerar väl och presterar bra kan man driva verksamheten till en lägre kostnad med färre lärare. Den låga lärartätheten är en förutsättning för skolkoncernernas vinster.

De svaga och olönsamma eleverna lämnar koncernerna med varm hand över till kommunerna. Det innebär att kommunerna får ett negativt segregerat elevurval och i värsta fall blir skolorna så segregerade att de till slut måste läggas ner. Eleverna på de mest segregerade kommunala skolorna är de stora förlorarna och alltför många av dem slås ut från fortsatt utbildning och arbetsliv. För varje ny koncernskola som etableras blir skolorna i kommunen alltmer segregerade.

Denna effektiva elevsortering efter föräldrarnas utbildningsbakgrund är en oundviklig följd av skolans marknadsutsättning. Den leder till att kommunerna inte längre kan påverka skolans likvärdighet. Trots att det står i skollagen att skolan ska vara likvärdig kan kommuner med fristående skolor inte hejda utvecklingen mot allt större skillnader mellan skolor och mellan elever. Kommunerna får betala koncernskolornas skolpeng och titta på medan skolsegregation och utslagning pågår.

Om kommunen satsar extra resurser för att motverka den segregation som blir följderna av de fristående koncernskolornas etableringar, kommer den genomsnittliga elevkostnaden att öka. Det höjer den ersättning som går till de fristående skolorna genom skolpengssystemet. Segregationen är dubbelt lönsam för koncernskolorna.

Skolkoncerner kan också flytta pengar från en kommun till en annan eller utomlands. Pengar som en kommun i demokratiska beslut har avsett för undervisningen av kommunens elever kan gå till att starta skolor i en helt annan kommun. Pengarna kan också gå till att starta skolor utomlands eller till något annat som skolkoncernerna beslutar. Det demokratiska inflytandet över skolans resurser har förts över till beslut i privata skolkoncerner.

I all offentlig verksamhet har de anställda en grundlagsskyddad rätt att uttala sig om verksamheten och tipsa massmedier. Anledningen till att dessa rättigheter är skyddade av grundlagarna är att yttrandefrihet har en avgörande betydelse för demokratin. Det är de anställda som har insyn och som vet hur den offentliga verksamheten sköts. Medborgarna har rätt att få information om den offentliga verksamheten, kunskaper som kan vara avgörande när de ska rösta i de politiska valen.

Denna demokratiska insyn och denna yttrandefrihet för de anställda har försvunnit i och med privatiseringen av skolan. Dessutom har den privata tystnadskulturen spridit sig även till de offentligt anställda eftersom de alltför ofta inte längre vågar uttala sig. Valfrihet och företagsintressen väger tyngre än yttrandefrihet och demokratin har allvarligt försvagas.

I arbetet med att bygga ett demokratiskt samhälle har skolan varit en viktig del. Om ett samhälle ska bli verkligt demokratiskt krävs det en skola som ger alla medborgare goda kunskaper och som ger dem möjligheter att delta i samhällslivet.

I avhandlingen *Kampen för och mot en demokratisk skola*, 1988, skriver Åke Isling om skolans betydelse för demokratin:

"Skolan som en demokratisk och demokratiserande institution måste följaktligen ha som angelägnaste uppgift just att åt alla ge lika politiska resurser – så långt dessa beror av utbildningen."

Isling angav också vad skolan i ett demokratiskt samhälle ska sträva efter:

"En skola som ger alla ungdomar en god utbildning, oavsett bostadsort, ekonomi, social miljö, ras, språk, kön, tro/livsåskådning och samhällsyn. Detta utgör grunden för lika tillgång till politiska resurser."

Här ligger själva kärnan i skolans likvärdighetsbegrepp. Skolan ska vara utformad så att den skapar jämlikhet i livschanser för alla. Det ska vara individens egen förmåga, begåvning och prestation i stället för den sociala bakgrunden, etnicitet eller kön som avgör livschansen.

Men den grundläggande demokratiska uppgiften klarar inte den svenska skolan längre att leva upp till. Tidigare motverkade skolan segregationen, nu blåser marknaden på i segregande riktning. Vi får vinnar- och förlorarskolor och vi får vinnare och förlorare bland eleverna. Genom dagens skolpolitik får vi en växande grupp elever som hänvisas till allt sämre skolor där resultaten sjunker för varje år. Alltför många av dem hoppar av skolan och hamnar i arbetslöshet och utanförskap. Skolpolitiken bidrar till att klyftorna i samhället växer och till att de sociala problemen ökar.

Ett företag har inget samhällsansvar och det ska inte stärka demokratin i samhället eller motverka skolegregationen. Ett aktiebolags syfte är att gå med vinst och de ska inte och de kan inte ta ansvar för något annat än företaget. Vilka konsekvenser det får för skolan, för eleverna, för samhället, för skolegregationen och för demokratin är inte deras sak.

Den demokratiska nivån får nöja sig med att följa de effekter som marknaden i form av de stora skolkoncernerna har på skolmarknaden. Skolpolitiken har lämnats över till skolkoncernerna att sköta och en marknadsstyrd skola kan aldrig bli likvärdig och demokratisk.

Skolan är en av samhällets viktigaste institutioner och den måste åter styras av demokratiskt valda församlingar för att bli likvärdig och för att vända den nedåtgående resultattrenden.

Sten Svensson

6. Intervju med undervisningsrådet Henrik Bengtsson: "Aktiebolagsskolorna ökar inom grundskolan"

Under det senaste 15 åren har antalet friskolor exploderat, men de har också ändrat karaktär. Fler och fler friskolor ägs av aktiebolag, medan andra ägarformer trängts tillbaka. Under den senaste tiden har denna förskjutning varit allra tydligast i grundskolan. Mats Wingborg intervjuer Skolverkets främste expert på friskolornas ägarstruktur, undervisningsrådet Henrik Bengtsson.

Mats Wingborg: Du är en av huvudförfattarna till rapporten *Privata aktörer inom förskola och skola* (Skolverket, 2014). Vad är det för tendens vi ser när det gäller skolkoncernerna?

Henrik Bengtsson: I grundskolan har andelen aktiebolagsskolor ökat snabbt. Denna ökning har även skett i småkommuner en bit bort från storstadsområdena. Motsvarande ökning har vi inte sett i gymnasieskolan. Där var andelen aktiebolagsskolor högt redan tidigare och där har minskningen av elevantalet skapat mindre utrymme för expansion. Många av aktiebolagen ingår i större koncerner. Även där har vi sett en utveckling där koncerner vuxit inom grundskolan medan utvecklingen varit mer stabil i gymnasieskolan.

MW: Vilka är förklaringarna till att aktiebolagsskolorna och skolkoncernerna vuxit inom grundskolan?

HB: Orsakerna är säkert många. En kan vara att det varit svårt för koncernerna att växa ytterligare inom gymnasieskolan, främst beroende på minskat elevunderlag. Då har man i stället försökt att expandera inom grundskolan. En annan förklaring är att koncernerna kan utnyttja stor-driftsfördelar. De har ofta en gemensam administration och en gemensam styrning. Det ger dem konkurrensfördelar framför mindre skolor.

MW: Har det skett några förändringar när det gäller den sociala sammansättningen av eleverna?

HB: I grundskolan har fler elever på fristående skolor föräldrar med eftergymnasial utbildning jämfört med eleverna i kommunala skolor. Samtidigt är föräldrarnas utbildningsnivå allra högst på skolor som drivs av stiftelser, men även i aktiebolagsskolorna har föräldrarna en högre utbildningsbakgrund än i de offentliga. Ett annat sätt att uttrycka det är att det är stora skillnader mellan olika typer av fristående skolor och när det gäller elevernas sociala bakgrund är aktiebolagsskolorna mest lika de kommunala. När det gäller gymnasieskolorna tar rapporten inte upp föräldrarnas utbildningsbakgrund. Men min bild är att det där skett en utjämning när det gäller föräldrarnas utbildningsbakgrund, det är ingen större skillnad mellan offentliga skolor och fristående. I gymnasieskolan finns också andra mekanismer som påverkat. Vi har vissa yrkesprogram med riktade statsbidrag där de fristående skolorna har ökat. Det handlar alltså om orsaker till expansionen som skiljer sig från förändringarna i grundskolan. Vi ser också att vissa skolföretag expanderat på yrkesprogrammen, som Praktiska, Thorengruppen och JB Education fram till konkursen.

MW: Vilken utveckling tror du att vi kommer att få se framöver?

HB: Det är svårbedömt, men jag skulle gissa att de fristående skolorna kommer att fortsätta växa inom grundskolan och då i synnerhet aktiebolagsskolorna. När det gäller gymnasieskolan är utvecklingen mer osäker. Där kan en del ha påverkats av kritiken i media mot kvaliteten på en del av de fristående skolorna, som Praktiska.

MW: Är alla kommuner lika öppna för att ta emot fristående skolor?

HB: Nej, dels finns vissa kommuner som är mer kritiska till fristående skolor än andra. Det handlar bland annat om att de är rädda för att förlora kontrollen genom att det blir en överetablering av skolor. Dels finns generellt sett större motstånd i mindre kommuner. För många små kommuner är det oerhört viktigt att det ska finnas kvar en kommunal grundskola. Det är ofta en del av den kommunala identiteten. I sådana kommuner kan etablerings av fristående skolor upplevas som ett hot. Vi ser också att de stora skolkoncernerna framför allt satsat på att etablera sig i storstadsområden och mellanstora kommuner, även om vi nu ser en ökning även i mindre kommuner.

MW: Inom gymnasieskolan har de kommunala skolorna tappat elever medan de fristående har behållit sin nivå trots minskande elevunderlag. Vad är förklaringen?

HB: Ja, det är en dramatisk förändring. De kommunala gymnasieskolorna har minskat med en femtedel. Det största tappet ser vi på gymnasieskolor som ingår i en större gymnasie-marknad, det vill säga i en region som är större än kommunen. Inom dessa marknader har vi fått allt fler gymnasieelever som pendlar till större kommuner. Där har fristående skolor sugit upp många av dessa elever samtidigt som flera av de kommunala gymnasieskolorna i mindre kommuner tappat elever. Ett typexempel på den utvecklingen är den ökande pendlingen av gymnasieelever till Norrköping och Linköping i Östergötland.

MW: Betyder det också att det kommunala inflytandet minskat över gymnasieutbildningarna?

HB: Till en del. I en fristående gymnasieskola har kommunen där skolan ligger en insyn i verksamheten, men när en kommun betalar för en gymnasieelev som går i en fristående gymnasieskola i en annan kommun då har hemkommunen inte samma rätt till insyn. Sedan finns kommuner som försökt lösa detta genom att gå samman i gymnasieförbund. Sådana finns bland annat i Skåne och Lappland, men långt ifrån alla små kommuner ingår i ett sådant förbund.

MW: I rapporten från Skolverket som du varit med och skrivit står följande: "Förekomsten av aktiebolagsskolor kan ses som en indikator på i vilken utsträckning aktörerna inom skolan agerar på en marknad och är konkurrensutsatta. Bolagsformen syftar nämligen bland annat till vinstuttag i verksamheten." Kan du kommentera det!

HB: Det finns en trappa när det gäller konkurrensen och möjligheterna för ett företag att ta ytterligare marknadsandelar. Störst är konkurrensen mellan olika aktörer inom gymnasieskolan, där det också finns flest aktiebolag. Inom förskolan finns en hög andel fristående aktörer, men där är många föräldrakooperativ och liknande.

Mats Wingborg

7. Bakgrund – Fakta om skolkoncerner

Grundskolan

Var sjätte grundskola i Sverige är fristående. Det motsvarar 800 grundskolor. Det kan jämföras med drygt 4000 kommunala grundskolor. Samtidigt har det skett en successiv ökning av fristående skolor. Mellan 2009 och 2013 ökade antalet fristående skolor med 12 procent och antalet elever i fristående grundskolor med en tredjedel.

Mer än var tredje av alla elever i de fristående grundskolorna går i en skola som drivs av någon av de tio största enskilda huvudmännen. De stora friskolekoncernerna har successivt blivit allt mer dominerande. I särklass störst bland huvudmännen är:

Internationella engelska Skolan i Sverige AB (20 grundskolor och 14101 elever), Pysslingen Förskolor och Skolor AB (40 grundskolor och 9595 elever), Kunskapsskolan i Sverige AB (29 grundskolor och 8851 elever) och Vittraskolorna AB (26 grundskolor och 5604 elever). friskolekoncerner som vuxit är bland annat Academedia AB. Drygt 50 av de enskilda huvudmännen inom grundskolan är också huvudmän för än eller flera gymnasieskolor.

Två tredjedelar av eleverna som går i en fristående skola går i en skola som drivs av aktiebolag. Denna andel har ökat successivt. Aktiebolagsskolorna är dessutom stora räknat i antalet elever.

När det gäller andelen elever med föräldrar med eftergymnasial utbildning finns stora skillnader mellan olika typer av huvudmän. Av de kommunala grundskolorna har 53 procent av eleverna föräldrar med eftergymnasial utbildning. Motsvarande andel för aktiebolagsskolorna är 65 procent, men ännu högre är andelen i skolor som drivs av ideella föreningar, 68 procent, och av stiftelser, 75 procent.

Det finns även stora variationer när det gäller andelen lärare med pedagogisk högskoleutbildning. Absolut högst är andelen i de kommunala skolorna, 86 procent, och lägst bland aktiebolagsskolorna, 69 procent.

Gymnasieskolan

Ungefär var tredje gymnasieskola i landet är fristående. Det genomsnittliga elevantalet för en fristående gymnasieskola är 185 elever, det vill säga något lägre än för kommunala gymnasieskolor där det genomsnittliga antalet elever är 227.

Sedan 2009 har antalet elever i gymnasieskolan minskat och minskningen kommer att fortsätta till 2016. Minskningen av elevunderlaget har lett till en ökad konkurrens mellan gymnasieskolorna. I dragkampen om elever har de kommunala gymnasieskolorna varit förlorare. Mellan 2009 och 2013 tappade de offentligt drivna gymnasieskolorna en femtedel av sina elever, medan nedgången inom de fristående gymnasieskolorna var marginell.

Aktiebolag är det absolut vanligaste driftsformen bland enskilda huvudmän inom gymnasieskolan. Andelen elever i fristående gymnasieskolor som går på skolor som drivs av aktiebolag är cirka 85 procent. Denna andel har minskat en aning på grund av att aktiebolagsskolan JB

Gymnasiet har gått i konkurs och skolans tidigare verksamhet till en del tagits över av stiftelsen Stadsmissionens Skola.

Inom gymnasieskolan är det vanligt att en enskild huvudman ingår i en koncern, närmare bestämt ingår fyra av tio huvudmän i en koncern. De tio största ägarna äger hälften av landets fristående gymnasieskolor. Särskilt dominerande är de fem största koncernerna:

- Svensk Utbildning Intressenter Final Holding AB (där ingår AcadeMedia AB): 100 gymnasieskolor med sammantaget 22102 elever.
- ThorenGruppen AB (Med Thoren Business School, Yrkesgymnasiet och Tekniska Gymnasiet): 26 gymnasieskolor med sammantaget 5379 elever.
- Vindora Holding AB (där Praktiska ingår): 36 gymnasieskolor med totalt 4856 elever.
- Jensen Group AB (med Jensen Gymnasium): 14 gymnasieskolor med totalt 3701 elever.
- Lärande i Östergötland Förvaltnings AB (med Realgymnasiet): 15 gymnasieskolor med totalt 2182 elever.

Källa: "Privata aktörer inom förskola och skola", Rapport 410, Skolverket, 2014.

Mats Wingborg

8. Varför faller elevernas kunskapsresultat?

Kommuner och skolor som är hårt segregerade efter föräldrarnas utbildningsnivå är en viktig förklaring till de fallande skolresultaten, skriver Bo Karlsson och Sten Svensson.

I diskussion om valfriheten och de fristående skolorna spelar kvalitetsfrågan en central roll. Ett huvudmotiv för konkurrensutsättningen var att en stimulerande tävlan mellan skolor skulle höja kvaliteten. Den fria konkurrensen om eleverna och marknadskrafterna skulle driva fram högre kvalitet i hela skolsystemet. Men det har inte inträffat utan utvecklingen har gått åt motsatt håll. Hur kommer det sig?

Anhängarna av friskolesystemet brukar hävda att de fristående skolorna har bättre kvalitet än de kommunala skolorna. De fristående har bättre betygsresultat och det stora problemet är att alltför många kommunala skolor har låg kvalitet, det hävdar bland annat Friskolornas riksförbund. Det är de dåliga kommunala skolorna som är orsaken till den nedgång i elevernas kunskaper som till exempel Pisa visar, hävdar dessa debattörer.

Häromåret kom Anders Böhlmark och Mikael Lindahl med rapporten *Har den växande friskolesektorn varit bra för elevernas utbildningsresultat på kort och lång sikt?*. De hävdar att en ökad friskoleandel i kommunerna höjer genomsnittsnittsresultaten för eleverna i årskurs 9 både för nationella prov och betyg och att det gäller både för kommunala och fristående skolor.

Ett annat vanligt kvalitetsargument kommer från dem som säger att det inte spelar någon roll om skolan är kommunal eller privat, bara kvaliteten är bra. Fokusera på kvaliteten i den enskilda skolan och skärp kvalitetskraven så löser man problemen i dagens skolsystem, hävder dessa debattörer.

Eftersom kvalitetsargumenten är centrala i den svenska skoldebatten ska vi granska några av dem.

Först kan vi sortera undan argumentet att de fristående skolorna har bättre kvalitet än de kommunala. De skillnader som finns beror på att de fristående skolorna har ett annat elevurval. Tar man hänsyn till föräldrarnas högre utbildningsnivå i de fristående skolorna, försvinner resultatskillnaderna. Dessutom har det visat sig att fristående skolor genomsnittligt, dels rättar de nationella proven mer generöst än kommunala, dels att de sätter högre betyg i förhållande till resultaten på de nationella proven än vad kommunala skolor gör. (Vlachos)

Vi måste också göra en reservation. Att mäta och jämföra kvalitet i ett skolsystem är mycket komplicerat. Vad är kvalitet? Hur mäter man den? Vad avgör en skolas kvalitet? Är höga genomsnittliga betygsmedelvärden för betygen i årskurs 9 ett tecken på hög kvalitet? Ja det kan de vara, men om betygen är för höga och om de inte motsvarar elevernas faktiska kunskaper, är de snarare ett tecken på låg kvalitet. Dagens betygsinflation har medfört att det är mycket vanskligt, att mäta en skolas kvalitet genom att jämföra betyg.

Är Pisa-studierna ett bättre kvalitetsinstrument? Ja till en del. Även om det finns en rad begränsningar och svagheter i Pisa mäter de en del olika kvalitetsaspekter i skolans resultat. Pisas styrka är att det går att se förändringar över tid och det går att jämföra utvecklingen med andra länder. Men Pisa-undersökningarna kan inte användas för att se hur olika kommuner presterar eftersom Pisa inte redovisar resultat på kommunnivå.

I dag går det således inte på ett säkert att ta reda på hur kunskapsutvecklingen ser ut i olika kommuner i Sverige; vare sig betyg eller resultat på nationella prov är tillräckligt tillförlitliga mått. Det finns inga nationella mätningar där kunskapsutvecklingen över tid kan göras på ett helt tillförlitligt sätt och man kan inte jämföra olika kommuner med varandra.

Men även om det inte går att mäta elevernas kunskapsutveckling med hjälp av betygen kan man få fram andra intressanta fakta. Vilka kommuner ökar sina genomsnittliga meritvärden och vilka minskar? Kan man se några orsaker och några gemensamma nämnare i de olika kommunernas betygsutveckling?

1990-talets skolpolitiska beslut syftade till att höja skolans kvalitet men resultatet har blivit en sänkning

Sedan de stora och genomgripande skolreformerna som beslutades under 1990-talet har de svenska eleverna backat i samtliga de mätningar som gjorts där syftet har varit att mäta elevernas kunskaper. Detta trots att dessa skolreformer sades syfta till att höja kvaliteten i skolan och förbättra elevernas resultat.

Decentraliseringen och kommunaliseringen syftade till flytta beslut närmare dem som var berörda och det skulle leda till en kvalitetshöjning. Besluten om den fria konkurrensen och marknadsstyrningen skulle också driva fram en högre kvalitet i hela skolsystemet. De nya läroplanerna med sin målstyrning hade även de syftet att höja kvaliteten. Detsamma gäller det mål- och resultatstyrda betygssystemet som började tillämpas 1997 och som modifierades 2011.

Men sedan 1990-talet har utvecklingen gått åt fel håll för skolsystemet som helhet och kvaliteten sjunker. Frågan är vilka orsaker som ligger bakom denna nedåtgående trend.

Skillnader mellan kommuner

Inom den för hela skolsystemet sjunkande trenden, kan det finnas olika utvecklingsriktningar för olika typer av kommuner. Storstadsregionerna kan ha en utveckling och glesbygd kan ha en annan. Kommuner med många elever i fristående skolor kan ha en utveckling och kommuner med få eller inga elever i fristående skolor kan ha en annan.

I den ovan nämnda Ifau-studien *Har den växande friskolesektorn varit bra för elevernas utbildningsresultat på kort och lång sikt?* från 2012 har Böhlmark och Lindahl jämfört genomsnittsnittsresultaten i kommuner där friskoleandelen har ökat mycket med kommuner där den ökat mindre eller inte alls. I de kommuner där friskoleandelen har ökat mycket finner de positiva effekter på genomsnittsresultaten för eleverna i årskurs 9 både för nationella prov och betyg. Det gäller för elever i både kommunala och fristående skolor. Dessutom har de kommit fram till att ökad friskoleandel i grundskolan även leder till bättre prestationer i gymnasieskola och på universitet.

Storstadsregionerna, de större städerna och högskoleorterna har således haft en bättre betygsutveckling än andra kommuner. Men som vi pekat på ovan är det vanskligt att använda betyg för att mäta elevernas kunskapsutveckling. En orsak är att betygsinflationen påverkas av det

fria valet och marknadskrafterna. Höga betyg och goda resultat på nationella prov är starka instrument i en skolas marknadsföring och dessa båda instrument förfogar skolorna helt över.

I debatten efter att Böhlmarks och Holmlunds studie publicerats pekade kritikerna dels på att effekterna var små och dels att effekterna på betygen kan ha flera andra orsaker än andelen elever i fristående skolor. Synpunkter som Böhlmarks och Holmlund delvis bekräftar och de skriver att de inte kan utesluta att det finns faktorer som de inte beaktat.

Håll dessutom i minnet att studien inte undersöker elevernas kunskapsutveckling utan enbart betygsutvecklingen. I Sverige går betygen upp medan kunskapsutvecklingen, enligt de internationella mätningarna, går ned. Det är dessutom synnerligen svårt att på ett korrekt sätt kompensera för betygsinflationen i sådana registerstudier som Ifau genomfört. Ytterligare en faktor som påverkar resultatet är att befolkningens utbildningsnivå ökar och den utvecklingen går snabbast i storstadsregionerna, i de större städerna och i universitetsstäderna, det vill säga de regioner där andelen fristående skolor också har ökat mest.

Kritikernas bild bekräftades av en annan Ifau-studie *Effekter av 1992 års skolreform* av Wondratschek, Edmark och Frölich som kom 2013. Där sammanfattar författarna sina resultat.

"Sammantaget ser vi inga dramatiska effekter, vare sig positiva eller negativa, av ökad valfrihet på skolans område. För elevernas grundskolebetyg ser vi vissa tecken på en positiv påverkan av möjligheten att välja skola, men effekten är både osäker och liten. Effekterna på längre sikt är än mindre, sett till universitetsstudier, sysselsättning, kriminell aktivitet och hälsa."¹

Det verkar vara svårt att finna hållbara forskningsresultat som stödjer tanken att den fria konkurrensen om eleverna har höjt kvaliteten i det svenska skolväsendet. Det finns i stället en hel del som talar för att det fria valet och konkurrensen om eleverna snarast bidrar till att sänka såväl resultat som kvalitet.

Den starkaste negativt verkande faktorn är att det fria skolvalet och konkurrensen driver fram en skolsegregation. Eleverna sorteras till olika skolor efter föräldrarnas utbildningsbakgrund. Det har medfört att det har uppstått stora skillnader mellan skolor och elever. I denna utveckling är det de svagaste elevgruppernas resultat som minskat mest i till exempel Pisa-studien. Det finns ett samband mellan en ökad skolsegregation och fallande resultat i Pisa.

Det fria valet och den fria konkurrensen leder också till skolbyten och avhopp från studierna. Jämfört med tidigare är skolbyten betydligt vanligare och det finns en grupp elever som byter skola flera gånger under grundskoletiden. Skolbyte är en av de faktorer som har störst negativ påverkan på skolresultaten, enligt John Hatties studie *Synligt lärande*.

Den fria konkurrensen leder även till konkurser och skolnedläggningar. Friskolereformen har totalt ritat om skolkartan i många av de större kommunerna. Det har drabbat elever med sänkta resultat eller i värsta fall avbrutna studier som följd.

1. *Effekter av 1992 års skolreform*. Wondratschek, Edmark och Frölich. Ifau 2013.

En annan följd av marknadsutsättningen är att de skolor som drivs av aktiebolag har betydligt lägre lärartäthet än vad som gällde tidigare i skolsystemet. Det ger sämre möjligheter att stödja de elever som behöver extra insatser för att klara skolan.

De fristående skolorna har dessutom en betydligt lägre andel utbildade lärare. Även det är en negativ faktor för kvaliteten.

En annan faktor som leder till sjunkande kvalitet är att skolans resurser försvinner till vinster. Skulle man använda de pengar som i dag går till vinster till att sätta in fler lärare i skolor där eleverna har sämre förutsättningar, skulle kvaliteten kunna höjas i skolan. Om aktiebolagsskolorna skulle ha samma lärartäthet som de kommunala skolorna skulle det behövas ytterligare drygt 2000 lärartjänster i grund- och gymnasieskolan. Omräknat i pengar betyder det cirka en miljard kronor per år som i dag försvinner från skolsystemet i stället för att användas för att stödja skolor vars elever har sämre förutsättningar än bolagsskolorna elever.

Till sist, ersättningen för en elev, skolpengen, är avsedd att täcka den normala kostnaden för undervisning, lokaler, mat och utrustning etc. Men den är inte avsedd för att täcka skolföretagens expansion. Expanderar företaget med ett överskott som de fått från elevsättningen går det ut över undervisningens kvalitet. Och just detta är vad de stora skolkoncernernas överskott används till. När de talar om att överskotten går till investeringar så innebär det sällan investeringar för att ge mer stöd, att utveckla lärarnas kompetens eller liknande. I stället "investerar" de överskotten genom att köpa upp andra skolor eller till startkostnader för nya skolor.

Sammantaget ger dessa marknadsfaktorer negativa effekter för skolsystemet i dess helhet. I de fristående skolorna märks inte detta särskilt mycket eftersom de har ett positivt segregerat elevurval. Det blir i stället de kommunala skolorna som får stå för alla de negativa effekter som privatiseringen av skolan fört med sig.

Vad utmärker de 25 kommuner som minskat sina meritvärden mest?

För att gå vidare i betygsjämförelsen mellan olika kommuner har vi undersökt de 25 kommuner som haft den mest negativa utvecklingen vad gäller elevernas genomsnittliga betyg i årskurs 9 sedan 2005. För att undvika att enstaka års svaga resultat slår igenom har vi tagit ett genomsnitt över tre år. Åren 2005–2007 har jämförts med 2012–2014. Vi har dessutom skickat en enkät till dessa kommuner och frågat om deras förklaring till den negativa utvecklingen.

Det som utmärker de kommuner som minskat mest är:

- De ligger lågt eller mycket lågt i andelen föräldrar med eftergymnasial utbildning.
- De är nästan alla små eller mycket små kommuner, oftast i glesbygden.
- De flesta minskar i folkmängd.
- De flesta minskar sina elevtal.
- Med tanke på att de flesta är små kommuner i glesbygden är det hög andel, 9 av 25, kommuner som har fristående skolor.
- I de kommuner som har fristående skolor är andelen föräldrar

med eftergymnasial utbildning alltid högre i de fristående skolorna. Det fria valet har segregerat eleverna i dessa kommuner.

- Alla 25 kommunerna backar när det gäller andelen som är behöriga till ett nationellt program i gymnasieskolan.

Föräldrarnas utbildningsnivå är den enskilda faktor som betyder mest för elevernas betyg. En elev med en förälder som har en eftergymnasial utbildning får i genomsnitt 235,6 meritpoäng i årskurs 9 (läsåret 2013/14). En elev vars föräldrar har en gymnasieutbildning får 199,3 och en elev till föräldrar med endast förgymnasial utbildning får 158,5 meritpoäng.

I den grupp på 25 kommuner där meritpoängen minskat mest ligger andelen föräldrar med eftergymnasial utbildning under 40 procent i 14 kommuner och hela 24 ligger under medelvärdet för alla kommuner som är 53 procent.

Jämför man med de 25 kommuner som har högsta meritpoäng får man en totalt motsatt bild. Där ligger 20 kommuner över medelvärdet på 53 procent föräldrar med eftergymnasial utbildning. Så många som nio kommuner har mellan 70 och 86 procent välutbildade föräldrar.

För att förstå hur viktig föräldrarnas utbildningsbakgrund är för elevernas resultat tar vi den kommun som har backat mest, Övertorneå och jämför med den kommun som har det högsta meritvärdet, Lidingö.

Under 2014 hade Övertorneås elever 190,2 meritpoäng i genomsnitt medan Lidingös hade 247,3. Om föräldrarna i Övertorneå hade haft samma höga utbildningsnivå som Lidingös föräldrar har, hade eleverna sannolikt fått cirka 225–230 i genomsnittligt meritpoäng. I stället för att ligga bland de 25 sämsta kommunerna hade Övertorneå varit bland de 25 bästa.

De låga andelarna välutbildade föräldrar i de kommuner som backat mest kan närmast jämföras med hårt segregerade förortsskolor i storstadsregionerna. De skolorna har ofta mellan 20 och 30 procent välutbildade föräldrar och de har ett svårare läge men likheterna är stora.

I svaren från kommunernas skolchefer eller motsvarande finns ytterligare några gemensamma faktorer som kan förklara de fallande resultaten.

- Eftersom elevtalen faller minskar resurserna till skolan och det resulterar i olika organisatoriska omställningar som kan vara en av orsakerna bakom de sjunkande resultaten. Flera av kommunerna pekar på organisatoriska förändringar med flera skolchefs- och rektorsbyten som påverkat skolan och undervisningen negativt.
- De flesta kommunerna svarar att de tar emot många elever med utländsk bakgrund. Då dessa kommuner är små med få elever, påverkar det skolans samlade resultat.
- Flera kommuner pekar på föräldrarnas korta utbildningstid och att det inte finns någon studietradition i hemmen. Det gäller i särskild hög grad de nyanlända elevernas föräldrar som ofta har kort utbildningsbakgrund.
- Flera av svaren poängterar den ökade administrativa arbetsbörda för lärare som följt med de senaste årens skolreformer.

”De skolreformer som införts har påverkat både positivt och negativt. Det har bland annat gjort att skolans administration har ökat. Vilket påverkar

både skolledare och lärare som måste lägga mer tid på administration än tidigare och då blir det givetvis mindre tid för pedagogiskt ledarskap och skolutveckling."

En av de 25 kommuner som backat mest är Upplands Väsby. Efter valet 2006 genomförde den då nyvalda borgerliga alliansen en mycket stor privatisering av skolorna. På ett år gick kommunen från under tio procent elever i fristående skolor till att få den då högsta andelen i Sverige, 38 procent. Det politiska syftet var att den ökade valfriheten skulle leda till bättre resultat i skolan och att 100 procent av eleverna i grundskolan skulle klara kraven för att komma in på ett nationellt program i gymnasieskolan. Men uppenbarligen har privatiseringen inte fungerat som tänkt eftersom kommunen backar kraftigt.

Privatisering och marknadsutsättning tillsammans med ökade krav på eleverna är huvudorsaker

Vi kan konstatera att orsakerna bakom de fallande elevtalen är många och komplicerade. De skolpolitiska förändringar som genomfördes under 1990-talet och de som genomförts sedan 2006 har samtliga sagts ha syftet att stärka den svenska skolan och förbättra elevernas resultat men effekterna har blivit de omvända. Elevernas kunskapsresultat mätt i Pisa och övriga internationella studier har fallit och snabbast har nedgången varit de senaste åren.

De utredningar som är gjorda om orsakerna bakom utvecklingen är få och lider alla av betydande svagheter. Någon riktigt heltäckande forskningsbild finns inte. De rapporter som hävdar positiva effekter av skolans marknadsutsättning bygger på betygsresultat och de visar på små effekter och det kan vara helt andra faktorer bakom resultaten. Det finns även studier som visar att marknadsutsättningen inte haft någon effekt på elevernas betyg.

Samtidigt finns det en lång rad fakta som talar för att skolans marknadsutsättning har negativa effekter för skolsystemet som helhet. Den kanske viktigaste faktorn är den starkt ökade skolsegregationen som följt i spåren av skolans privatisering.

I storstäderna är skolsegregationen en av huvudorsakerna bakom de fallande elevresultaten. Där stiger betygen i de skolor där eleverna har välutbildade föräldrar medan de faller i skolor där elevernas föräldrar har kort utbildning. Dessa skillnader förstärks för varje år.

I de 25 kommuner som minskat sina betygsresultat mest är segregationen också en viktig faktor bakom utvecklingen. Sett över hela riket är dessa kommuner negativt segregerade när det gäller föräldrarnas utbildningsnivå. Föräldrarna i dessa kommuner har nästan lika kort utbildning som föräldrarna i de utsatta förortskommunerna i storstadsregionerna. Och det slår igenom i betygen. Har föräldrarna kort utbildning, får eleverna svaga betyg, det gäller både i förorten och i glesbygden.

Av de 25 kommunerna som minskat mest är det nio som har fristående skolor. En hög andel med tanke på att de flesta är små landsbygdskommuner. Men den faktorn har inte haft någon positiv effekt på det samlade kommunresultatet, de faller lika mycket som de kommuner som enbart har kommunala skolor. Däremot kan man se att dessa kommuner även har en skolsegregation inom sig som är orsakad av det

fria valet. I samtliga dessa kommuner är föräldrarnas utbildningsnivå högre i de fristående skolorna.

Man kan säga att de svenska skolorna är dubbelt segregerade efter föräldrarnas utbildningsnivå. I storstadsregionerna, de större städerna och i högskoleorterna har boendet tillsammans med det fria valet och marknadsutsättningen drivit fram en segregation av skolorna efter föräldrarnas utbildningsnivå och i glesbygden är hela kommuner segregerade utbildningsmässigt. Det är en huvudförklaring till de fallande elevresultaten.

Den framtida utvecklingen för de glesbygdskommuner som minskar sin befolkning är i många fall dystert. De unga som väljer att utbilda sig måste flytta från kommunen och de flesta kommer inte tillbaka. Utbudet av attraktiva arbeten är litet och det blir allt mindre ju fler som flyttar. Mycket talar för att glesbygdens skolproblem kommer att fortsätta.

Ytterligare en förklaring till de fallande elevresultaten kom fram i en av skolchefernas svar. Han pekar på de höjda kraven som eleverna ställs inför i den svenska skolan.

"En vidare förklaring är avigsidan av lärares allt bättre förmåga att göra kvalitativa bedömningar av elevernas arbeten som vi även tidigare har sett kan påverka resultatbilden. En ökad medvetenhet om kunskapskraven kan leda till 'hårdare' bedömningar och att färre elever på så vis klarar ämnet."

Kraven på eleverna har skärpts i flera omgångar sedan 1990-talet. Övergången till det mål- och resultatstyrda betygssystemet är ett exempel. Den förändringen ledde till en ökning av den andel som inte klarade kraven för att komma in på ett nationellt program på gymnasieskolan.

De förändringar av läro- och kursplaner som tillsammans med förändringar av betygssystemet genomförts sedan 2006, har ytterligare skärpt kraven för eleverna. Andelen som inte klarar kraven för att komma in på ett nationellt program i gymnasieskolan har fortsatt att öka.

Eleverna har således fått svårare att nå de mål som numera gäller för grundskolan samtidigt som nivån på lärarresurser och andra stödinsatser inte har ökat på motsvarande sätt. I många skolor, i förorter och i glesbygden, har resurserna i många fall minskat.

Därmed kan vi även sortera bort debattargumentet att det gäller att fokusera på kvaliteten och skärpa kraven för att höja kunskapsnivån. Det är just det man gjort sedan 1990-talet. Nya mål- och resultatstyrda läro- och kursplaner, nya mål- och resultatstyrda betyg, fler nationella prov och en kraftigt utbyggd skolinspektion, allt har byggt på tanken att höjda krav, kontroller och hårdare kvalitetssatsningar skulle förbättra resultaten. Men det har inte fungerat. Höjda krav utan att satsa de resurser som behövs för att eleverna ska klara dem är snarare kontraproduktivt. När eleverna ställs inför övermäktiga krav ger många upp. Det är inte lönt att försöka, resonerar de. Överkrav sänker de samlade resultaten särskilt när det kombineras med en ökad skolsegregation.

Utvecklingen för den svenska skolans har varit negativ sedan 1990-talet. Den utvecklingen har orsakats av en mängd faktorer i samverkan. Vi vill peka på skolans marknadsutsättning och privatisering med alla dess följder som en av huvudorsakerna. En annan huvudorsak är alla de förändringar av läro- och kursplaner, betygssystem etcetera som höjt

kraven på eleverna utan att det tillförts motsvarande höjningar av lärarinsatserna. Därutöver finns det ytterligare en rad andra faktorer som påverkat utvecklingen i negativ riktning som vi inte närmare går in på i detta kapitel.

Bo Karlsson och Sten Svensson

Bilaga. 25 kommuner som minskat meritvärdet i årskurs 9 mest 2005-2014

Utveckling genomsnittligt meritvärde för betyg i årskurs 9, samtliga elever											
Kommun	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Skillnad mellan snitt 2005-07 och 2012-14
Övertorneå	216,5	225,6	196,8	217,4	211,2	187,5	220	201,8	173,6	190,2	24,43
Gullspång	206,1	210,5	211	201,7	205,9	195,6	184,7	173	194,1	189	23,83
Orsa	202,9	211,9	195,2	196,5	209	199,2	171,2	179,1	190,2	184,7	18,67
Åsele	216,7	226,5	211	221,2	200,1	204,3	204,8	192,7	198,6	208,2	18,23
Arjeplog	225,7	225,5	218,6	207,6	211	193,5	205,5	217,2	196,9	201,1	18,20
Lessebo	202,6	199,8	202,4	199,1	185,5	182,3	180,7	183,7	168,2	199,7	17,73
Tidaholm	218,3	213,5	208,8	201,9	209,4	196,9	211,7	193,8	197	197,3	17,50
Vindeln	204	219,6	221,9	206,6	210,9	218,3	201,9	205,8	201,7	188	16,67
Ljusnarsberg	188,4	190,4	198,5	186,5	189,4	198,4	185,5	177,8	177	174,4	16,03
Fagersta	203,9	209,5	200,6	200,4	202,5	199	203,8	194,6	190,8	186,5	14,03
Tibro	205,8	201,8	215,9	211,7	208,9	197,4	207,6	193,3	200,5	188,1	13,87
Askersund	207,4	217,2	213	202,2	199,1	186,2	200,9	194,3	199,1	205	13,07
Munkedal	208,2	203,6	206,1	214,6	205,3	207,1	194,8	189	192,3	198,1	12,83
Ragunda	201,3	206,5	203,8	199,2	187,6	201,3	198,7	196,2	189,6	188,1	12,57
Nordanstig	198,7	202,7	201,6	199,7	201,2	198,2	183,5	191,2	178,9	197,7	11,73
Vadstena	213,3	221,6	215,3	214,2	211,9	207,1	204,9	197,4	197,3	221,3	11,40
Arvika	213,6	213,4	219,6	212,4	210	213,5	204,2	204,1	201,6	207,4	11,17
Hällefors	199,6	196,7	209,7	193,8	199,1	193,7	193,7	191,5	189,9	192,4	10,73
Falköping	208,5	208,6	212	203,6	198,8	203,3	199,7	202,6	199,6	194,9	10,67
Sorsele	209,8	213,7	204,2	226,1	206,6	238,6	204,2	246,2	198,8	151,2	10,50
Svenljunga	199	205,7	207,2	214,3	209,5	206,6	217,1	193	198,4	189,7	10,27
Vingåker	190,6	185,3	187,9	184,4	193	192,8	187,8	182,1	191,6	160,2	9,97
Oxelösund	193,8	217,3	203,9	213,2	203,4	206,5	194	192,4	211,8	181,9	9,63
Upplands Väsby	204,3	203,4	208,9	214	201,6	198,4	197,3	200,2	190,3	198	9,37
Bollebygd	219,8	224,7	219,2	197,7	202,4	202	209,8	212,9	214,2	209	9,20

Utveckling genomsnittligt meritvärde för betyg i årskurs 9, samtliga elever, forts.										
Kommun	Andel föräldrar med eftergymnasial utbildning årskurs 9 2014			Antal elever 2014			Andel elever i fristående skolor 2014	Andel behöriga till nationellt program	Andel behöriga till yrkesprogram	Utveckling behörighet
	Alla skolor	Kommunala	Fristående	Alla skolor	Kommunala	Fristående				
Övertorneå	41	38	56	406	337	68	16,7%	2005 93,7	2014 70,1	-23,6
Gullspång	32			482				88	69,4	-18,6
Orsa	42	42	70	629	609	20	3,2%	77,6	76,8	-0,8
Åsele	41			270				91,1	87	-4,1
Arjeplog	42			225				100	85,7	-14,3
Lessebo	37			887				90	84,3	-5,7
Tidaholm	39			1196				89,2	85,1	-4,1
Vindeln	47			472				95,2	90,2	-5
Ljusnarsberg	29			354				82,7	76,5	-6,2
Fagersta	36	35	44	1327	1167	160	12,1%	87,8	75,3	-12,5
Tibro	44			1025				88,5	66,9	-21,6
Askersund	40			971				92,4	85,3	-7,1
Munkedal	40			980				94	86	-8
Ragunda	35			462				93,3	70,9	-22,4
Nordanstig	36	36	48	800	713	87	10,9%	86	78,7	-7,3
Vadstena	54			611				92,1	93,1	1
Arvika	49	49	57	2370	2250	120	5,1%	90,8	87,5	-3,3
Hällefors	36			577				97,8	78,9	-18,9
Falköping	46	46	46	3382	3261	121	3,6%	89,4	75,9	-13,5
Sorsele	32			222				94,9	64,7	-30,2
Svenljunga	30	30	..	991	990	1	0,1%	92,4	88	-4,4
Vingåker	27	27	46	922	896	26	2,8%	93,1	62,8	-30,3
Oxelösund	39			876				90,3	84,5	-5,8
Upplands Väsby	51	50	51	3970	2385	1585	39,9%	86,8	81,8	-5
Bollebygd	52	50	65	911	784	127	13,9%	90,4	84,9	-5,5

9. När skolan blir marknad avprofessionaliseras läraryrket

Jan-Åke Fält är lärare och facklig företrädare på en gymnasieskola med lång erfarenhet i yrket. Han ser en utveckling där läraryrket påverkas negativt av marknadsstyrningen samtidigt som anställningsvillkoren försämras.

Heltid och tillsvidareanställning är inte önskvärt, lönen är baserad på ackord och så vill vi att du skaffar F-skattsedel. Det var beskedet min kollega fick när hon sökte arbete på Hermods distansundervisning 2014. Värmdö gymnasium hade i en upphandling förlorat distansundervisning för gymnasieungdomar bosatta utomlands och min kollega var intresserad av fortsatt anställning som distanslärare.

– Det är under min värdighet att tacka ja till ett sådant erbjudande. Jag ser mig som professionell lärare där jag har möjlighet att utveckla och ständigt förbättra min undervisning. Här skulle jag leverera helt färdiga lektioner och sedan bara bocka av elevens svar på ackord. Dessutom skulle jag stå utan anställningstrygghet och kollektivavtal, berättar hon.

– Om du kräver av mig att jag ska ge extra undervisning till de elever som inte nått godkänt på kursen samtidigt som jag inte får kompensation för detta kommer jag att driva frågan arbetsrättsligt. Jag har redan kontaktat LR och de är beredda att hjälpa mig, berättar en annan lärare.

Det är en lunchande kollega som berättar om en tidigare anställning på en friskola i Stockholm. Den ansvarige rektorn hade gett lärarna på den aktuella skolan i uppgift att se till att samtliga elever blev godkända på sina kurser. Kunde lärarna inte ordna det på den ordinarie undervisningstiden var det upp till läraren att jobba gratis.

Rektorn på en större kommunal grundskola i Storstockholm har lagt fram på nya lönekriterier.

I en matris med olika förmågor står under kriteriet Ansvar som är betygssatt i en skala ett till fem att Mycket gott, en fyra, innebär:

"Företräder skolan på ett gott sätt i olika sammanhang, eller har skolövergripande uppdrag. Tar ansvar för hela skolans verksamhet och/eller skolgemensamma aktiviteter. Verkar för att höja skolans anseende och rekrytera elever."

Inga av dessa exempel hade varit möjliga innan den svenska skolan startade sin väg mot en alltmer marknadsanpassad skola där lärarnas professionella utrymme krympt. Paradoxalt nog har detta inträffat samtidigt som läraryrket som profession erkänts av samhället i och med införandet av lärarlegitimation. Kravet på att inneha legitimation är ett av de kriterier som utmärker en yrkesprofession

Det stora grundskottet mot utvecklandet av en lärarprofession värd namnet var just att låta privata ekonomiska drivkrafter och konkurrens mellan skolor stå som modell för skolutveckling. Innan de marknadsanpassade "reformerna" infördes var strategin att det lokala utvecklingsarbetet skulle vara motorn i skolutvecklingen. Detta öppnade också för att öka skolpersonalens professionalism och autonomi. I "kommunaliseringsutredningen", ledd av Leif Lewin, konstateras att "den fundamentalt skolpolitiska brytpunkten inträder i och med regeringsskiftet 1991. Då förändras den tidigare fokuseringen på en statlig skolinstitution med påtagliga decentralistiska inslag till ett ökat fokus på mark-

nadsmekanismer som huvudsakliga drivkrafter i skolans utveckling” (SOU 2014:5). När det gäller lärarnas professionella utövande så uttalar utredningen att ”Marknadslogiken öppnar för att den reella makten över frirummet flyttas från de professionella till elever och föräldrar”. Den minskade autonomin blir ännu tydligare då vi lägger till hur de stora skolkoncernernas sätter vinst och effektivitet i förgrunden.

Om det är fem procent av lärarkåren i Sverige som anser att yrket är uppskattat så är motsvarande siffra 59 procent i Finland. Pasi Sahlberg beskriver i *Lärdomar från den finska skolan* den betydelse som den professionella friheten och forskningsbaserade utbildning har för att göra yrket attraktivt och hur detta bidragit till framgångarna i den finska skolan. När det gäller vikten av att läraryrket är baserat på akademisk forskning pekar han på obligatoriet med masterexamen. Den formella utbildningen kombineras sedan med kollegialt lärande på skolorna med stort friutrymme i undervisningen både till innehåll och form.

När det blev uppenbart att resultaten i svensk skola under 2000-talet försämrats kom nästa attack på lärarkårens profession. Lösning blev mer kontroll uppifrån, mer redovisning av elevers resultat och minskade möjligheter till lokala initiativ. Mer av enhetliga bedömningar av prov, mer detaljerade läroplaner och jämförelseindex för att kunna peka ut ansvariga. Vi fick en ökad administration med revirtänkande där fokus försköts från undervisning till att visa upp en konkurrenskraftig skola.

I stället för en lärarkår med klar identitet och kontroll över yrkets uppgifter, utförande, innehåll och etik baserat på forskning och empirisk erfarenhet har de senaste tjugo årens skolpolitik banat vägen för en avprofessionalisering där olika läraridentiteter strider mot varandra. Vi har fått en skola där utvecklingen drivs med hjälp av konkurrens, skolpeng, kundval och där enskilda skolor står och faller med elevtillströmningen. Krav och kontroll har ersatt samarbete och ömsesidighet.

I forskningsprojektet *Gymnasiet som marknad*, som bedrivs av Umeå universitet, beskrivs hur arbetet i den svenska gymnasieskolan skapat frustration och krockar i yrkesidentiteten. Nytt är bland annat marknadsföring, att vara ständig reklampelare, individualistisk prestationskultur, plötsliga och oväntade förändringar i den egna kommunens skolor och utvärderingar som kontrollinstrument. Nya honnörsord som blivit allt vanligare är flexibilitet, lyhördhet, entreprenörskap och lojalitet. Denna utveckling har också splittrat lärarkåren. En del lärare stödjer marknads- och affärstänkande. Andra avvisar idén. Däremellan finns alla lärare som motvilligt tvingats till att bli marknadstänkande på grund av konkurrensutsatthet och risk att förlora arbetet.

För att lärarkåren på riktigt ska kunna bli en profession behövs en ökning av den forskningsbaserade delen av utbildningen och yrket. Lärarnas friutrymme måste också utvidgas. Och inte minst måste lärarna som kollektiv ta avstånd från den marknadsstyrda skolan. De båda lärarfacken måste tydligt stå upp för att etik efterlevs, att undervisningen utförs för det allmännas bästa, att professionen kontrollerar kunskapsutvecklingen och genom detta skapar ett förtroende från samhället.

Jan-Åke Fält

10. Intervju med Ylva Bergström: "Eliten formas på vissa skolor, arbetarklassen på andra"

Ylva Bergström, docent och lektor i utbildningssociologi, forskar om gymnasieelevers intresse för politik och attityder i politiska frågor. Hon har funnit stora skillnader mellan olika gymnasieprogram, men också skillnader som följer andra dimensioner. Här intervjuas hon av Mats Wingborg.

Mats Wingborg: Du har undersökt polariteten i politiska åsikter och intresset för olika politiska frågor bland elever på olika gymnasieprogram i Uppsala samt i Fagersta, Grängesberg, Ludvika och Smedjebacken. Vad i resultatet tycker du är mest intressant?

Ylva Bergström: Bilden av ungas förhållande till politik har tecknats i två stora penseldrag, först i alarmerande rapport om ungas minskade intresse för politik följt av spännande analyser av att unga visst är politiskt intresserade och engagerade men i andra frågor än de traditionella, inklusive de fördelningspolitiska, och på andra arenor. Mitt resultat visar att det snarare finns en stark polaritet mellan olika ungdomsgrupper i fördelningsfrågor. Men skillnaderna i intresse, attityder och åsikter följer flera olika dimensioner: stad kontra mindre samhälle, studieförberedande program kontra yrkesförberedande, pojkar kontra flickor, ungdomar med högutbildade föräldrar kontra ungdomar med lågutbildade föräldrar etc. Betraktar man politiken som ett rum ser vi alltså att hållningar till fördelningspolitik, mångkultur och miljö bildar olika åsiktspositioner. I en annan riktning råder det stora avstånd mellan dem som har stark tillit till politik och de som inte hyser någon större tillit liksom mellan dem som är intresserade av internationella frågor och positiva till EU och de som är kritiska till EU. Dessa åsiktspositioner domineras alltså av elever från olika skolor, som går på olika program och har olika socialt ursprung och skvallrar om en vertikal hierarkisk ordning av klasser – läkardöttrar och söner i toppen och söner och döttrar ur arbetarhem i botten. Motsättningen i fördelningspolitik hittar vi främst i fraktioner av medelklassens barn. Sönder och döttrar (framför allt) till lärare, universitetslärare, kulturproducenter är överrepresenterade i en vänsterliberal åsiktspool, med intressen i miljöfrågor. De intar också en egalitär mångkulturell hållning. Barn till tekniker och företagsledare är på motsatt vis överrepresenterade i en högerliberal åsiktspool.

MW: Din undersökning är genomförd både i Uppsala och i kommuner i Bergslagen. Om vi börjar med Uppsala vilken typ av politisk fråga hittade den största polariteten där?

YB: Bland gymnasieeleverna i Uppsala finns en stark polarisering när det gäller hur de positionerar sig i fördelnings- och miljöfrågor, medan spänningarna inte är lika starka när det exempelvis gäller synen på invandring. De starka åsiktsbärarna är elever på de studieförberedande programmen, där finns en stark tilltro till att de egna åsikterna är intressanta. Dessa elever har ofta en positiv inställning till EU och EMU. De hyser en stark tillit till kommunala och nationella institutioner. Sedan finns en politisk klyvnad inom denna grupp, där elever på program med inriktning på samhälle, språk och kultur ofta är mer vänsterorienterade jämfört med de som studerar på ekonomiska och naturvetenskapliga program. På de yrkesförberedande programmen i Uppsala är åsikterna annorlunda. Vi kan exempelvis utgå från killar på

fordons- och byggprogrammet, som är en tydlig kontrast till de studieförberedande programmen, där hyser eleverna en låg tilltro till Sveriges medlemskap i EU och till det politiska etablissemangen i Sverige. De är också mindre intresserade av internationella politiska frågor.

MW: Och skillnaden mellan könen i Uppsala?

YB: Flickor är överrepresenterade när det gäller vänsterliberala åsikter, de är också mer positiva till flyktningmottagande och till att invandrarföreningar ska få kulturstöd. Men även här finns flera dimensioner. Könsdifferentieringen är liten bland dem som samlas kring en positiv hållning till EU, EMU och Nato, i toppen av hierarkin av sociala grupper. Skillnaderna i flickors och pojkars svarsmönster breder främst ut sig kring frågor om kulturell pluralism – flyktningmottagning, hemspråksundervisning, kulturstöd till invandrare – och miljöfrågor. Pojkar på yrkesprogram är överrepresenterade i ett "kluster" av högerradikala hållningar till invandring, ett ointresse för miljöfrågor samt en högerliberal hållning till fördelningspolitik.

MW: Och hur skulle du beskriva dessa mönster av åsikter och intressen bland gymnasieelever i Bergslagen?

YB: I Bergslagen är intresset för internationell politik generellt sett mindre. Gymnasieeleverna är överlag positiva till EU-medlemskapet men negativa till EMU. Själv tror jag det kan hänga samman med Bergslagen som region, som under hela 1990-talet fick ta emot offentliga stödpaket. Nu söker man i stället EU-bidrag som stöd för bygden. Men till skillnad från eleverna som går på språkutbildningar i Uppsala orienterar man sig inte mot Europa. I Bergslagen finns också skillnader mellan ungdomar vars fäder arbetar på stora industrier jämfört med ungdomar vars fäder är egenföretagare eller arbetar i små företag, de arbetar i transportnäringen och byggbranschen. Gymnasister ur arbetarhem vars fäder arbetar i de större industrierna är mer radikalt orienterade och mer positiva till invandring och bensinskatter. Överhuvudtaget råder stor polaritet bland eleverna i Bergslagen när det gäller synen på invandring energifrågan och inte minst bensinskatt. Däremot är synen på fördelningspolitik inte lika särskiljande. Det är få som hyser uppfattningen att skatter på höga inkomster bör sänkas.

MW: Den bild du målar upp är att det finns en stark polaritet i åsikter mellan olika kategorier av gymnasieelever och att skillnaderna formeras utifrån många olika variabler. Vad har detta för betydelse i strävandena efter en likvärdig skola?

YB: Det är uppenbart att gymnasieeleverna segregeras efter flera dimensioner, där skolornas rekryteringsmönster innebär att skolorna befolkas och formas av familjer med olika utsikter och preferenser, den här studien visar bland annat det. När man valde att tala om en likvärdig skola tog man spjärn mot just en jämlik skola i det att man ville skapa utrymme för lokala olikheter. Skolan tillåter väldiga olikheter och frågan är hur det går med jämlikheten, utbildningarna i sig kan också förstärka skillnader. Inte sällan handlar skoldebatten om hur utbildningarna ska förbereda eleverna för ett framtida yrkesliv. Det är förstås en roll som skolan har, men den ska också förbereda oss i vår roll som medborgare. Då får det stora konsekvenser om olika gymnasieutbildningar ger olika förutsättningar för medborgerlig kompetens. Utbildningskapital har avsevärd betydelse för politiskt kapital. Den politiska eliten formas på vissa utbildningar, arbetarklassen på andra.

Mats Wingborg

Vidare läsning:

Bergström, Ylva (2012): "Educational and Social Dimensions of Political Participation. Producing a Political Opinion", *Praktiske Grunde. Nordisk tidskrift for kultur- og samfundsvidenskab*, 4, s. 23–34.

Bergström, Ylva & Dalberg, Tobias (2012): "Political Position-takings. The Case of Young Citizens in a Swedish Rural Mining Districts", *Praktiske Grunde*.

Nordisk tidskrift for kultur- og samfundsvidenskab, 4, s. 7–22.

Bergström, Ylva & Dalberg (2014): "Education, Social Class and Politics. The Political Space of Young Swedish Citizens in Rural and Urban Spaces" i Michel Grenfell & Frédéric Lebaron (red.): *Bourdieu and Data Analysis. Methodological Principles and Practice*. London Peter Lang Publisher, s. 227–251.

11. Slaget om uttrycket den "likvärdiga skolan"

Den svenska skolan har dragits isär. Föräldrarnas utbildningsbakgrund får allt större betydelse för elevernas resultat. Likaså har klyftorna mellan olika skolor ökat både när det gäller resultat och kvalitet. Parallellt med dessa förändringar pågår en dragkamp om uttrycket en "likvärdig" skola. Oenigheten handlar dels om hur viktigt det är att skolan är likvärdig, dels om hur uttrycket ska förstås.

I början av 1960-talet beslutade riksdagen att införa en enhetlig grundskola. Det var inte bara de yttre ramarna som ändrades. Styrdokumenten skulle främja ett arbetssätt som skulle inkludera alla elever. Dessa tankegångar hade successivt vuxit i styrka inom arbetarrörelsen och inom liberala kretsar. Redan när Tage Erlander blev ecklesiastikminister 1945 reflekterade han över skolans roll i samhället. Hans perspektiv sträckte sig längre än att varje elev skulle ha möjlighet till en bra utbildning. Skolan skulle också bidra till en uppluckring av klassamhället. Långt senare skrev han i sina memoarer om funderingarna vid denna tid:

"Att öka antalet personer som /... / med skolans hjälp hävde sig upp till de privilegierade grupperna, kunde ju inte vara ett tillräckligt mål. Det måste väl vara fråga om en utjämning mellan grupperna i samhället."

Beslutet om enhetsskolan var en reaktion mot den tidigare parallellskolan med rötter i 1800-talet. Den gemensamma och sammanhållna grundskolan skulle komma att bli juvelen i den svenska välfärden, en modell som vid denna tid kallades för "det starka samhället". Olof Palme kom 1969 att uttrycka samma sak i en numera klassisk formulering. Han beskrev skolans uppdrag "... som en spjutspets mot framtidens samhälle, en initierare av en ökad jämlikhet och demokrati".

Det tog tid att bygga den sammanhållna grundskolan. Inledningsvis fanns rester kvar av det gamla parallellskolesystemet.

I en utredning från Lärarförbundet 2010 konstateras att grundskolans organisatoriska likvärdighet var som mest utvecklad kring 1980. Enligt utredningen karakteriserades skolan då bland annat av en näst intill helt sammanhållen grundskola för alla med få tillvalsmöjligheter, sammanhållna klasser, förbud mot permanenta nivågrupperingar, en strävan efter allsidig social sammansättning av klasserna och en restriktiv inställning till enskilda skolor.

Framväxten av enhetsskolan var utan tvekan ett steg i riktning mot en likvärdig skola. Men själva uttrycket "likvärdighet" dök upp i skolpolitiska texter först under 1970-talet. I den proposition som föregick Lgr 80 finns följande centrala formulering som gör tydligt att likvärdighet inte handlade om att alla elever skulle stöpas i samma form:

"Det finns en viktig skillnad mellan begreppen likhet och likvärdighet. Det stoff som behandlas i en skola kan inom ganska vida ramar skilja sig från, vara olikt, det som behandlas i en annan skola. De båda utbildningarna kan trots detta framstå som likvärdiga, då det gäller elevernas orientering inför val till gymnasieskolan eller chanser att klara gymnasieskolestudier eller få arbete."

Under 1980-talet växte kravet på en decentralisering i samhället och 1989 klubbade riksdagen beslutet att kommunerna skulle få ett ökat ansvar för skolan och lärartjänsterna. I förarbetena till riksdagsbeslutet betonades frågan om likvärdighet. En formulering som skulle få betydelse för hur skollagen skulle komma att utformas var följande:

"Det ankommer på huvudmännen att utforma sitt skolväsende och sin utbildning så att inte något barn eller någon ungdom i realiteten förhindras att få del av utbildning på grund av sitt kön, sin bostadsort eller sina sociala eller ekonomiska förhållanden. Detta kan innebära att elever, som i något av dessa avseenden är missgynnade, måste stödjas särskilt."

Målet om en likvärdig skola förtydligade en central ambition, samtidigt hade något gått förlorat jämfört med de visioner som formulerades av bland annat Erlander och Palme. Denna förskjutning uppmärksammas också i bilaga 3 i utredningen *Staten får inte abdikera* (SOU 2014:5). Där konstateras att Erlander och Palme betonade skolans roll för att omdana samhället och sopa bort klassklyftorna, medan den senare skollagstiftningen fokuserar på den enskilda elevens rättigheter, att alla ska ha rätt till en likvärdig utbildning oavsett bakgrund.

Möjligen går det att ana att de nuvarande formuleringarna om en likvärdig skola är en kompromiss mellan olika politiska motiv. Ett sätt att argumentera för likvärdigheten är fortfarande att en sådan skola skulle vara en kollektiv nytting och bidra till ett jämlikare samhälle. Ett annat sätt att argumentera är det individualistiska och liberala, att människor ska ha samma möjligheter. De som betonar det kollektivistiska argumentet accepterar för det mesta också det individualistiska. Däremot gäller inte det omvända, av det individuella rättighetsperspektivet följer inte att skolan bör bidra till ökad jämlikhet.

Under 1980- och 1990-talet fick de officiella skrivningarna om en likvärdig skola en allt starkare ställning. I flera fall underströks att grundvalen för likvärdighetsbegrepp inte är att alla elever ska behandlas lika, utan snarare att elever med olika typer av behov ska behandlas olika i syfte att åstadkomma en ökad grad av jämlikhet vid utbildningens slut.

I den nuvarande skollagens (SFS 2010:800) portalparagraf lever denna tanke kvar:

".../ I utbildningen ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov. Barn och elever ska ges stöd och stimulans så att de utvecklas så långt som möjligt. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. Utbildningen syftar också till att i samarbete med hemmen främja barns och elevers allsidiga personliga utveckling till aktiva, kreativa, kompetenta och ansvarsställande individer och medborgare." (1kap. §4)

Vad som tydligt framgår av denna formulering är att skolan har ett kompensatoriskt uppdrag beträffande elever med sämre förutsättningar.

I skollagen finns också en ytterligare bestämmelse om lika tillgång till utbildning:

"Alla ska, oberoende av geografisk hemvist och sociala och ekonomiska förhållanden, ha lika tillgång till utbildning i skolväsendet ..." (1kap.8 §)

Under framför allt de senaste femton åren har klyftorna i resultat ökat mellan olika skolor och föräldrarnas utbildningsnivå har fått ökat genomslag på elevernas resultat. Det har lett till en förnyad debatt om likvärdigheten. Positionerna har varit många. Några få har ifrågasatt själva målet om en likvärdig skola. I *Expressen* den 21/5 2012 skrev ex-

empelvis Karin Svanborg-Sjövall och Eva Cooper från Timbro att "den svenska skolans fokus på likriktning, social kompensation och jämställdhet i praktiken orsakat en stor del av de problem som vi nu står inför". För dem är alltså likvärdigheten orsaken till problemen och inte ett viktigt politiskt mål.

Av resonemanget i Timbroartikeln framgår att författarna förmodligen missförstått ambitionen med en likvärdig skola. Målet är inte att alla elever ska lämna skolan med samma resultat, vilket förstås vore orealistiskt, utan att skolan ska kompensera för elevernas sociala bakgrund och geografiska hemvist. Detta leder emellertid till flera teoretiska problem. Ett sådant är hur vi ska kunna avgöra när skolan är likvärdig. Vad är det vi strävar mot?

En allmän definition på en likvärdig skola skulle kunna vara att elever med sämre förutsättningar får ett kompensatoriskt stöd som utjämnar möjligheterna till ett gott studieresultat. Med en sådan definition är det möjligt att mäta graden av likvärdighet. Med full likvärdighet bör elevernas sociala bakgrund och geografiska hemvist över huvud taget inte avspeglade sig i elevernas resultat. Det betyder inte att alla elever skulle uppnå samma resultat, utan att elever från hem med lågutbildade föräldrar i genomsnitt skulle ha samma skolresultat som elever från hem med högutbildade föräldrar.

Ett problem med definitionen är att den likvärdiga skolan inte är möjlig att realisera. Även om skolan använder sig av kompensatoriska insatser är det inte realistiskt att den fullständigt skulle kunna kompensera elevernas hemförhållanden och föräldrarnas utbildningsbakgrund. Det leder i sin tur till två möjligheter. En är att vi betraktar målet om en likvärdig skola som ett riktmärke. Skolan kan aldrig bli helt likvärdig, men målet är att komma så nära som möjligt. En annan möjlighet är att vi ändrar definitionen och i stället tänker oss att likvärdigheten är uppnådd när skolan är maximalt kompensatorisk. Men vad det sistnämnda innebär är förstås oklart och leder vidare till en rad frågor om hur vi ska avgöra vad som är maximalt möjligt att uppnå.

En annan och mer originell idé är att det över huvud taget inte är meningsfullt att definiera vad det skulle betyda att en likvärdig skola vore förverkligad, en sådan fast punkt behövs inte för att visa huruvida ett skolsystem utvecklas mot mer eller mindre likvärdighet. En svårighet med en sådan position är dock att det finns flera olika mått att använda. Ett är klyftan i resultat mellan olika skolor, ett annat är klyftan i resultat mellan olika elever och ett tredje är genomslaget av föräldrarnas utbildningsnivå på elevernas resultat. En pragmatisk lösning är helt enkelt att beskriva förändringen av likvärdigheten utifrån flera relevanta mått, även om vi ibland då får acceptera att beskrivningen av hur likvärdigheten utvecklas ibland blir motsägelsefull.

I ett avseende är dessa olika vägar för att definiera en likvärdig skola inte avgörande. Oavsett vilken vi väljer visar statistiken att skolan i Sverige blivit allt mindre likvärdig under de senaste femton åren.

En annan och långt viktigare fråga är hur en likvärdig skola ska operationaliseras. Vad behövs för att idén ska förverkligas? Och hur ska de kompensatoriska åtgärderna se ut i praktiken? Svaret på dessa frågor är starkt politiskt laddade.

I detta sammanhang har Nätverket för en likvärdig skola presenterat flera förslag. En kärna i nätverkets analys är att kombinationen av

aktiebolagsskolor, skolpengen och det fria skolvalet lett till att skolan i ökad grad styrs av marknadskrafter. Det har effektivt rivit sönder likvärdigheten.

En som presenterade ett helt annat förslag om hur likvärdigheten ska uppnås var en av arkitekterna bakom de reformer som nätverket kritiserar, nämligen Beatrice Ask. När hon 1991 tillträdde som skolminister förklarade hon hur den likvärdiga skolan skulle uppnås:

"Likvärdig utbildning – i bemärkelsen lika möjligheter – skapas inte genom standardiserade modeller, utan genom att föräldrar och andra erbjuds ett rikt utbud av valmöjligheter. Skolpengen är ett medel i denna process."

Källor:

Erlander, Tage, *1940–1949* (memoarer), Stockholm: Tidens förlag, 1973.

Hildebrand, Staffan, *Skola för demokrati*, Sveriges Radios förlag, 1969.

Improving Schools in Sweden: An OECD Perspective, OECD, 2015.

Om ansvaret för skolan, Proposition 1990/91:18.

Skollag för kvalitet och likvärdighet, SOU 2012:12.

Skollagen, SFS 2010:800.

Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan, SOU 2014:5. (Se i synnerhet den utmärkta bilaga 3: "Skolans kommunalisering och de professionellas frirum", skriven av Gunnar Berg, Fia Andersson, Göran Bostedt, Judit Novak, Jan Perselli, Frank Sundh och Christer Wede.)

Studentaftondebatt mellan Jan Björklund och Jonas Sjöstedt, 2013/10/25, www.studentafton.se/2013/10/studentaftondebatt-mellan-jan-bjorklund-och-jonas-sjostedt/
Svensson, Sten, *Det fria valets och marknadsstyrningen effekter på skolans likvärdighet*, Lärarförbundet, 2010.

Beatrice Asks tanke var att likvärdigheten skulle realiserars genom ökad valfrihet. På denna punkt kan vi i dag konstatera att Ask hade fel. Projektet har grundligt misslyckats. Det hade varit intellektuellt hederligt om Ask någon gång kommenterade varför det inte alls gick som hon förutspådde. Men sådant sker sällan i dagens politik och Ask själv sysslar sedan länge med andra politiska frågor.

En annan central aktör är den tidigare utbildningsministern Jan Björklund. Han har vid flera tillfällen erkänt att likvärdigheten har försämrats. När det gäller förklaringar till den försämrade likvärdigheten har han ett standardsvar – att skylla på kommunaliseringen. Det är emellertid uppenbart att detta inte kan vara hela förklaringen. Bland det mest slående när det gäller den försämrade likvärdigheten är att klyftorna ökat mellan olika skolor inom samma kommuner. Ett annat svar från Björklund är att "likvärdigheten i skolan är en av många parametrar – men att det inte räcker för att undervisningen ska vara bra" (citat från debatt 25/10 2013). Problemet med detta uttalande är dubbelt. För det första undervärderar Björklund likvärdighetens betydelse. OECD har visat att en hög grad av likvärdighet är nödvändig för att uppnå en hög genomsnittlig kunskapsnivå. För det andra visar Björklunds uttalande att han vill förminska betydelsen av likvärdigheten, den utmålas som ett av många mål och inte som något fundamentalt.

Även de nu styrande röd-gröna partierna behöver vara tydligare när det gäller likvärdigheten. Hur förklarar dessa partier den försämrade likvärdigheten? Och vad vill man i så fall göra? Det är många som väntar på svar på de frågorna. Till det paradoxala hör att ju mer politiker och lagstiftare betonat betydelsen av att skolan ska vara likvärdig, desto sämre har den faktiska likvärdigheten blivit.

Mats Wingborg

12. Nyköpings högstadieskola visar att det går att bryta skolsegregationen

I Nyköping har man startat en ny högstadieskola med syfte att minska segregationen.

– Det går att förändra en stor skolorganisation, säger Lotten Båvik, 1:e vice ordförande i Barn- och ungdomsnämnden och kommunpolitiker för Vänsterpartiet.

Läsåret 2013/14 hade Nyköping fyra kommunala högstadieskolor där eleverna på varje skola hade en homogen socioekonomisk bakgrund. På Långbergsskolans högstadium var det 59 procent av eleverna som nådde målen och 15 procent av eleverna som kommit till Sverige de senaste fyra åren. Samtidigt hade Oppenbyskolan 77 procent elever som nådde målen och 0 procent nyinvandrade elever. Föräldrarnas utbildningsbakgrund skiljde sig också mycket åt mellan skolorna. Allt enligt Skolverkets Salsa-statistik.

Lärare, skolledare, tjänstemän och politiker insåg att de måste bryta upp mönstret och i stället skapa den likvärdiga och sammanhållna skola som Skollagen beskriver. Därför beslutade kommunen sig för att samla elever från alla bostadsområden i en ny, stor högstadieskola.

Som upplagt för stridigheter, sa kritikerna.

– Föräldrarna var oroliga och det blev en mediestorm. Vi var beredda på att tappa många elever till friskolorna, säger Lotten Båvik.

Mitt i arbetet för att bryta skolsegregationen, gav Skolinspektionen tillstånd till nya friskolor i kommunen. Ett tecken på den märklighet som finns med att två olika beslutsfattande myndigheter tillåts fatta beslut som berör en kommuns skolorganisation. Kommunen beslutar om den kommunala organisationen, men saknar inflytande över etableringen av fristående skolor.

– När vi fick yttra oss skrev vi att nya friskolor kunde påverka kommunen satsning negativt. Men Skolinspektionen gav friskolorna tillstånd ändå.

En högstadieskola som har bidragit till ökad segregation är Kunskapsskolan Nyköping. Den skolan hade elever med den genomsnittligt högsta andelen högutbildade föräldrarna. Där nådde 91 procent eleverna målen och 0 procent var nyinvandrade.

– Kommunen har inget att säga till om när det gäller nya friskolor. Enda lösningen är att lyfta den kommunala skolan så att den inte blir bortvald, säger Lotten Båvik.

Det visade sig att kommunpolitikerna inte hade behövt vara oroliga. Nyköpings högstadieskola fick fler elever än de hade väntat sig och har till och med, för en skola mycket hedersamt, kallats "skrytbygge". När föräldrarna i Nyköping förstod satsningen på eleverna ville de ha sina barn i skolan.

Salsa-integreringen

– Inför skolans första läsår pratade vi med alla rektorer som hade elever i årskurs 6 om hur överlämningen skulle se ut till Nyköpings högstadieskola. Det var viktigt att alla elever fick med sig vänner till den nya klassen.

Från varje mellanstadieskola fördelades eleverna jämt mellan Nyköpings högstadieskolas två byggnader som ligger 5 minuters promenadväg från varandra.

Rektor för högstadiet och rektorerna i årskurs 4-6 såg till att det blev en bra sammansättning av elever med olika bakgrund i varje ny årskurs 7:a. De utgick från samma faktorer som Skolverkets Salsa-statistik.

– Det ska också vara en mix av kulturintressen, ishockey, dans, musik och annat. Eleverna ska utmanas av varandra. Ibland hör man att de duktiga eleverna får ta hand om de andra, men här ska alla få utvecklas.

Enligt Lotten Båvik byggde man upp lärarlag kring fyra klasser. Högstalarare riktas till arbetslagens klassrum så att inte hela skolan ska höra alla utrop. Nyköpings högstadium har också många profiler, pedagoger och mindre enheter och arbetslag i den stora skolan.

– Resultaten ska följas upp. Det gäller ALLA elever. Alla ska få utvecklas till max. Ett uttryck som jag tycker är bra är att godkänt bara är basnivån dit alla elever har rätt att nå. Man ska inte nöja sig med att en elev når godkänt, betonar Lotten Båvik.

Profiler utan profilklasser

Salsa-integreringen har kombinerats med att gå ifrån profilklasser. Oron inför förändringen var därför särskilt stor bland eleverna som gick i högstadielklasser med musikprofil. Nu väljer i stället alla elever en av 14 profiler utifrån sitt intresse för musik, dans, fotboll, ishockey, naturvetenskap, språk och så vidare. Elevernas val av profil används när klasserna sätts samman. Varje klass består av elever med vitt skilda intressen och profilval för att eleverna ska kunna lära sig mer av varandra. Undervisning i profilen är två timmar i veckan, och då träffas till exempel musikeleverna som vanligt.

Inkludering på elevernas villkor

Lärarna arbetar med hur man når de särbegåvade eleverna såväl som elever med olika funktionsnedsättningar. Elever med autismspektrumtillstånd går i mindre grupp men har ändå en hemklass.

Särskolan låg i en egen byggnad innan. Nu har eleverna möjlighet att äta i vanliga matsalen, men vill de sitta i sin matsal gör de det. Eleverna har sin bas i den egna gruppen och sedan kan de söka sig utåt.

Skolan har tysta matsalar, ljuddämpade stolar och bord, och anpassningar för elever med till exempel rörelsehinder och synnedsättning.

En visionär rektor

Henrik Eriksson, rektor för Nyköpings högstadium, berättar i en intervju i Sörmlands Nyheter och i ett samtal om arbetet med att bygga upp en ny gemensam tradition utifrån från fyra skolors olika traditioner.

Henrik Eriksson säger att skolorna i Nyköping hade halkat efter i nationella jämförelser.

– Vissa skolor utarmades, vilket drabbade eleverna. Nu har vi tagit ett steg framåt. Elever som tidigare levde åtskilda i sina skolor finns nu i mixade skolor med elever över alla samhällsgränser. Det finns också ett starkt stöd i nationell och internationell forskning för det vi gör, och på sitt sätt är det helt fantastiskt med det intresse vi har mött.

För Henrik Eriksson har det varit viktigt att involvera eleverna i för-

Fakta

Nyköping är först i Sverige med att försöka bygga bort skolsegregationen genom ett samlat högstadium som är Salsa-integrerat. Salsa är Skolverkets arbetsverktyg för lokala sambandsanalyser. Här analyseras skolors betygresultat i årskurs 9 utifrån elevsammansättningen. De bakgrundsfaktorer som presenteras i Salsa är föräldrarnas sammanvägda utbildningsnivå, andel pojkar och andel elever som är nyinvandrade de senaste fyra åren.

ändringen. Det har skett genom en dialog med elevråd och i en särskild grupp med elevrepresentanter.

– Det är totalt 1 300 elever och även personal som känner av förändringen. Man jobbar hårt med att ena skolan. Det kan handla om gemensamma traditioner, samutnyttjande av lokaler och mycket annat.

Henrik Eriksson menar att ett år efter omorganisationen fungerar den bättre än väntat. Han är övertygad om att lärandet fungerar bättre om klasserna innehåller kompisar med olika bakgrund.

– Att ge alla barn en bra och likvärdig utbildning är en världsomspännande utmaning. Därför har vi väckt internationellt intresse.

Framtidens utmaningar

Omorganisationen har involverat alla skolor i Nyköping. Nyköping var en av de 25 mest segregerade kommunerna i landet när arbetet med att skapa en likvärdig skola påbörjades.

– Vi har placerat nyanlända på andra skolor än de som ligger där de bor. De får busskort. Nu har vi nyanlända i 16 skolor i stället för i två. Den segregationen har vi brutit, säger Lotten Båvik.

Kommunen ska följa upp hur det går i det nya högstadiet, utvärdera resursfördelningsmodellen och göra riktade satsningar i årskurserna F-3. Där är resultaten fortfarande oroande, många elever behöver stöd för att knäcka läskoden.

– Vi som styr måste lyssna på lärare och rektorer. Jag har en otrolig respekt för dem. Vi har baskunskaper, men det är lärare och rektorer som verkligen kan skolan och vet vad som gör skillnad, avslutar Lotten Båvik.

Mats Norrstad

13. Skillnaderna mellan skolor ökar i Göteborg och Stockholm – ökad skol-segregation och färre behöriga till gymnasiet

När Skolverket hösten 2014 publicerade siffror över gymnasiebehörigheten var det ännu en i raden av alarmerande uppgifter om tillståndet i den svenska grundskolan. Hela 13,1 procent av det årets elever i årskurs 9 var inte behöriga till gymnasieskolan. Skolverket uttryckte oro både över den höga andelen obehöriga och över ökande skillnader mellan skolor.

I landets båda största städer, Göteborg och Stockholm, är andelen obehöriga ännu lägre, trots i flera avseenden goda förutsättningar. Skillnaderna mellan olika skolor har ökat dramatiskt i båda städerna. Båda städerna är djupt segregerade. De skolskillnader som följer av bostads-segregationen förstärks av det fria skolvalet. Högutbildade föräldrar flyr skolor med lågutbildade och invandrare till skolor som framstår som sociala medel- eller överklassreservat. Stockholm har ett ambitiöst resursfördelningssystem för att kompensera för de skillnader som följer av skolsegregationen men framgångarna uteblir. Inte ens det mest ambitiösa resursfördelningssystem är tillräckligt. För att vända trenden åter mot en likvärdig och framgångsrik skola krävs därutöver också kraftfulla åtgärder för att stoppa skolsegregationen; inte bara att omfördelning av resurser för att dämpa dess skadeverkningar.

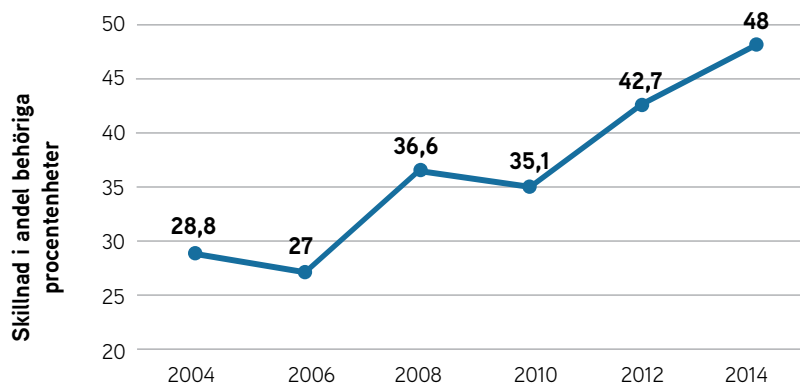
Vi har granskat hur gymnasiebehörigheten och skolskillnaderna har utvecklats i landets två största städer, Göteborg och Stockholm. Med hjälp av uppgifter i Skolverkets databas Siris har vi tagit fram uppgifter om hur resultatskillnaderna mellan kommunala grundskolor i de båda städerna har utvecklats i ett tioårsperspektiv. Vi har granskat avgångsbetyg i årskurs 9 (meritvärde) och andel behöriga till gymnasieskolan. De 10 skolorna med högst resultat har jämförts med de 10 med lägst resultat mellan läsåren 2003/2004 och 2013/2014. Specialskolor med extremt låga meritvärden och mycket små skolor har vi tagit bort och endast jämfört "normala" skolor. Eftersom jämförelser över tid är problematiska för de fristående skolorna, många är specialskolor, har mycket få elever och många nya har tillkommit mm, har vi begränsat oss till de kommunala skolorna i båda städerna.

Skolsystemen i både Göteborg och Stockholm är kraftigt segregerade och mönstret har förstärkts kraftigt under den period vi studerat. Andelen elever som är obehöriga till gymnasiet har ökat märkbart i båda städerna. Först till Göteborg.

Göteborg

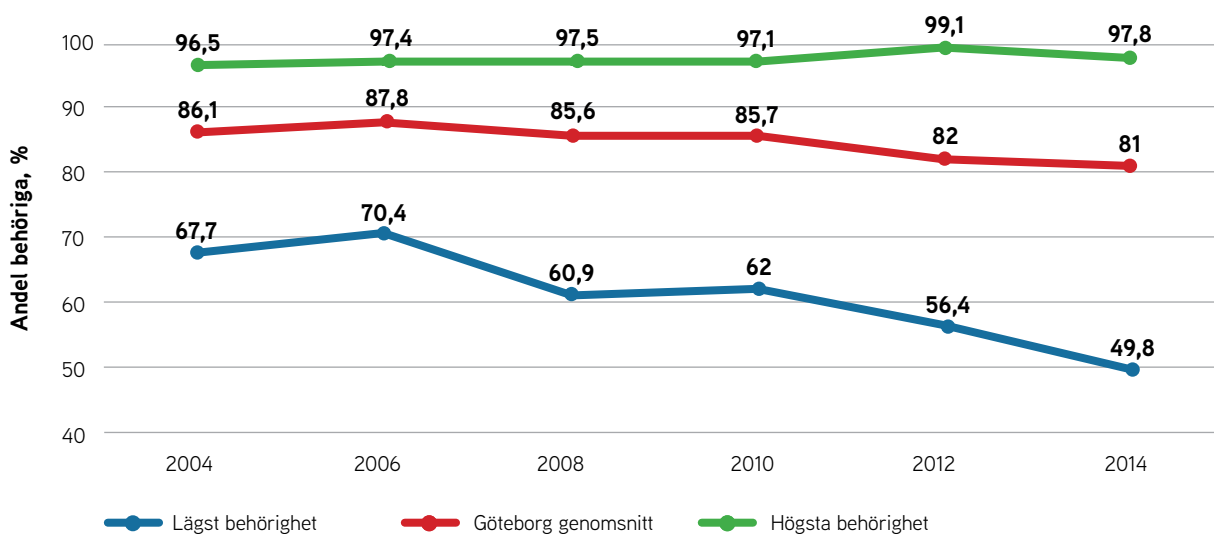
Här har andelen obehöriga ökat från 13,9 procent till 19 procent! Nästan var femte elev som lämnar årskurs 9 i Göteborgs kommunala grundskolor är alltså inte behörig till nationellt program på gymnasieskolan. Skillnaderna mellan olika skolor är lika dramatiska. Skillnaden mellan de 10 med högst andel och de med lägst uppgick 2004 till 28,8 procentenheter, redan det en anmärkningsvärd skillnad, men 2014 hade den ökat till 48 procentenheter.

Diagram 1. Skillnaden mellan de 10 kommunala grundskolorna i Göteborg med högst respektive lägst andel behöriga till gymnasieskolan.

De ökande skillnaderna beror på att skolorna med lägst andel behöriga, "förlorarskolorna", halkar efter. De 10 skolorna med högst andel behöriga ligger stabilt strax under 100 procent behöriga medan andelen sjunker dramatiskt för de 10 med lägst behörighet.

Diagram 2. Gymnasiebehörighet Göteborgs kommunala grundskolor

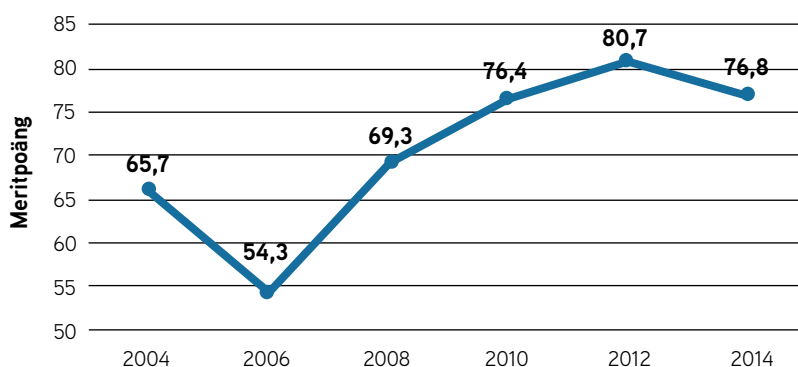

Tittar vi på vilka skolor som återfinns i de båda grupperna visar det sig att fem av skolorna med lägst andel behöriga 2004 finns med på listan även 2014. Av de resterande fem var två nedlagda, på två hade högsta-diet avvecklats och den sista låg strax ovanför listan men även den med sjunkande andel behöriga.

Även bland skolorna med högst andel behöriga elever 2004 finns hälften kvar 2014. En skola har inte längre högsta-diet och två har tagit emot nyanlända elever. Dessa elever borträknade finns skolorna kvar i topp även 2014.

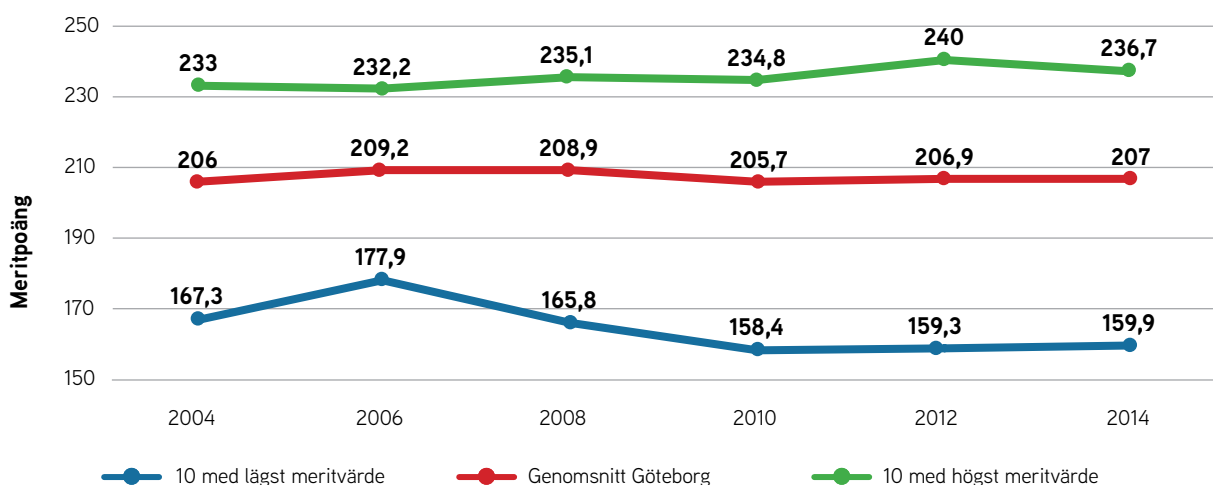
Liknande mönster ser vi när vi granskar betygen för avgångselever i årskurs 9. Gapet mellan skolorna med lägst respektive högst genomsnittligt meritvärde ökar, om än inte lika dramatiskt som när det gäller gymnasiebehörigheten.

Diagram 3. Skillnad i meritpoäng mellan de 10 kommunala grundskolor i Göteborg som har högst respektive lägst meritvärde.

Skolorna med högst meritvärde visar en svagt ökande trend mellan 2004 och 2014 och skolorna med lägst meritvärde visar en svagt nedåtgående. Avståndet mellan de senare och genomsnittet för alla Stockholms kommunala skolor ökar stadigt, "förlorarskolorna" halkar efter.

Diagram 4. Gymnasiebehörighet Göteborgs kommunala grundskolor.

Även när vi granskar meritvärdet är det i stor utsträckning samma skolor som finns med både 2004 och 2014. Av de tio med högst meritvärde 2004 finns sex med även 2014. Av de andra fyra är en nedlagd och en har inte längre högstadium.

Den mest slående skillnaden mellan de "högpresterande" och de "lågpresterande" skolorna är föräldrarnas utbildningsnivå. I skolorna med högst andel behörighet 2014 har i genomsnitt 70 procent av föräldrarna eftergymnasial utbildning och samtliga tio ligger över stadens genomsnitt på 50 procent. Helt annorlunda ser det ut i skolorna med lägst andel behöriga, där har i genomsnitt bara 22 procent eftergymnasial utbildning och ingen av skolorna var i närheten av genomsnittet. Gapet mellan de hög- och lågpresterande hade dessutom ökat, från 37 till 48 procentenheter. Exakt samma mönster finner vi när vi granskar skolorna med högst respektive lägst meritvärde.

Skillnaderna är också slående när vi ser till hur stor andel av eleverna som är nyanlända till Sverige, en av de grupper som har allra svårast att

uppnå gymnasiebehörighet. I skolorna med lägst andel behöriga och lägst meritvärde utgör de 2014 i genomsnitt 20 procent. I andra ändan av skalan, i de högpresterande skolorna, finns bara enstaka nyanlända, av de nästan 900 eleverna som gick ut årskurs 9 i skolorna med högst andel behöriga fanns fem (!) nyanlända. Om vi räknar bort resultaten för de nyanlända förbättras statistiken något för de lågpresterande skolorna men de hamnar fortfarande mycket långt under genomsnittet för staden. Skolsegregationen handlar inte bara om invandrare och nyanlända, i än större utsträckning segregeras skolorna utifrån föräldrarnas utbildningsbakgrund och skillnaderna ökar kraftigt.

Stockholm

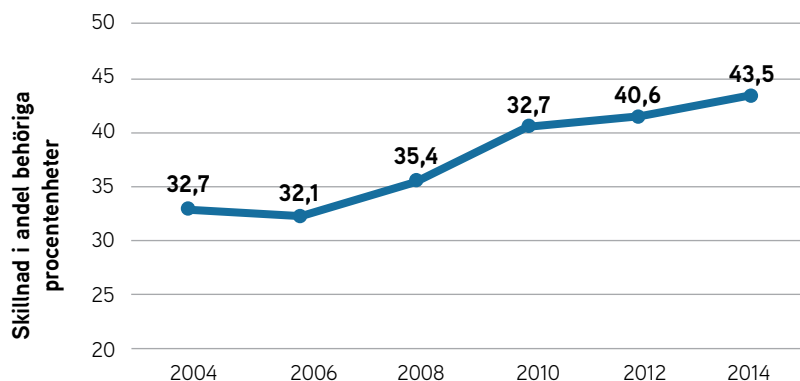
Stockholm har ett av landets mest ambitiösa resursfördelningssystem för att styra resurser till skolor där många elever har ogynnsamma förutsättningar. Man kunde därför förvänta sig att läget skulle vara avsevärt bättre i Stockholm än i övriga landet. Men så är inte fallet. I stadens kommunala skolor var 14,3 procent obehöriga mot 13,1 procent i riket.

Jämfört med flertalet kommuner fördelar Stockholms stad en ganska stor del av resurserna utifrån elevernas socioekonomiska förutsättningar. Fördelningsmodellen utgår från vilka bakgrundsfaktorer som i statistiska undersökningar visat sig ha störst betydelse för Stockholmselevernans resultat. Modellen bygger på fyra individuella faktorer, om eleven bott kort tid i Sverige, föräldrarnas utbildningsnivå, om familjen är beroende av försörjningsstöd och om eleven bor med båda sina vårdnadshavare. Därtill två omgivningsfaktorer, den socioekonomiska sammansättningen i elevens skola respektive boendemiljö. Utifrån modellen fastställs ett socioekonomiskt index för varje skola. Modellen kan ge utsatta skolor dubbelt så hög skolpeng som grundtilldelningen. Stockholm har länge och i betydande omfattning gjort vad som ofta sägs vara lösningen på de växande skolskillnaderna – man har försökt kompensera elevers ogynnsamma förutsättningar med mer resurser.

Ändå växer skolskillnaderna i Stockholm enligt samma mönster som i Göteborg. På samma sätt som för Göteborg har vi granskat hur gymnasiebehörigheten och meritpoängen utvecklats i Stockholms kommunala skolor. De 10 skolorna med högst resultat har jämförts med de 10 med lägst resultat mellan 2004 och 2014. Precis som i Göteborg har vi tagit bort specialskolor med extremt låga meritvärden och endast jämfört "normala" skolor.

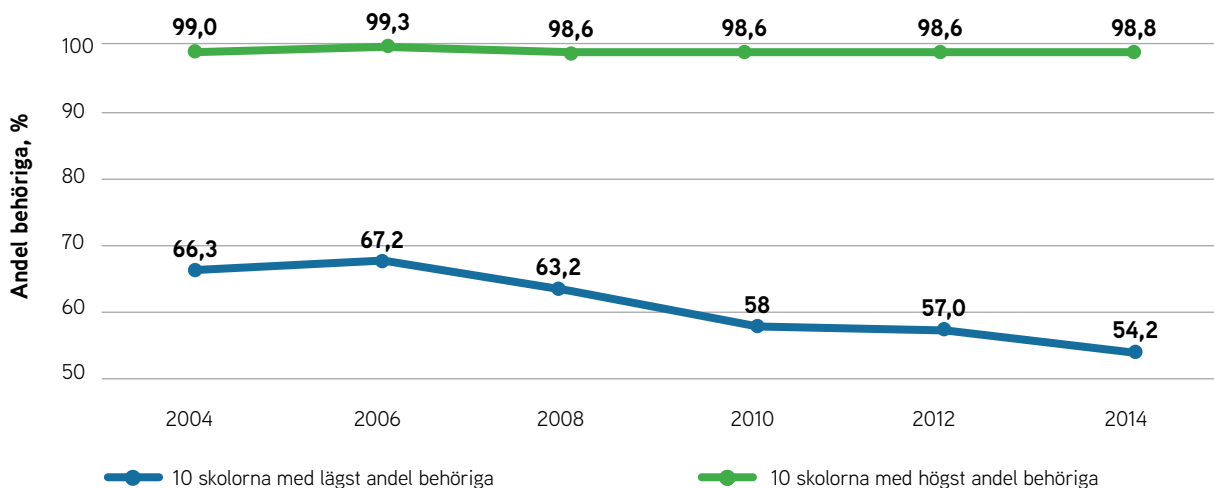
Gapet mellan skolorna med lägst respektive högst andel behöriga till gymnasiets nationella program har ökat kraftigt även i Stockholm. Skillnaden mellan de 10 med lägst andel och de 10 med högst har ökat från 32,7 till 44,6 procentenheter under den granskade tidsperioden.

Diagram 5. Skillnaden mellan de 10 kommunala grundskolorna i Stockholm med högst respektive lägst andel behöriga till gymnasieskolan.

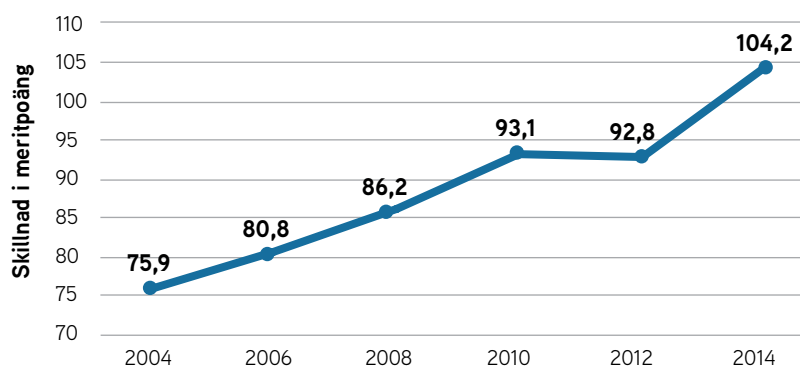
På skolorna med lägst andel behöriga elever har andelen sjunkit medan den ligger konstant på eller strax under 100 procent på de med högst andel.

Diagram 6. Behörighet till nationella program för de tio kommunala skolorna med högst respektive lägst andel behöriga elever.

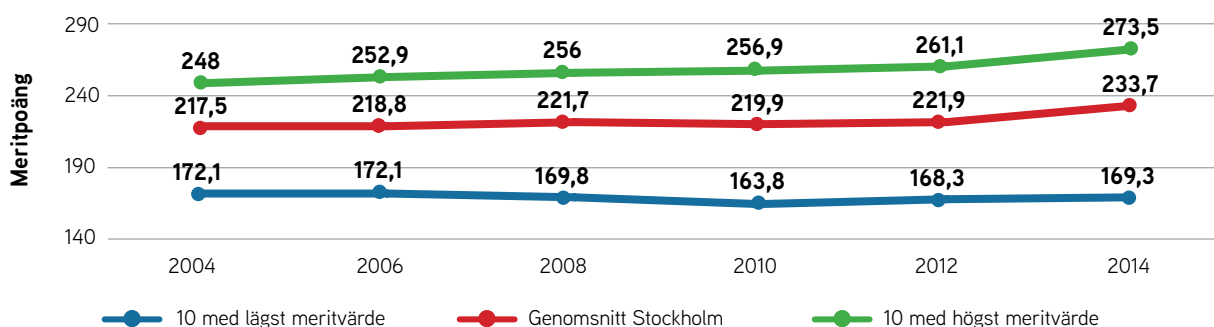
Andelen behöriga varierar kraftigt, precis som i Göteborg, med föräldrarnas utbildningsnivå; av eleverna till föräldrar med enbart grundskoleutbildning var 56 procent obehöriga jämfört med endast 6 procent av eleverna till högskoleutbildade föräldrar. Samma mönster som för behörigheten går igen när vi granskar betyg/meritpoäng för avgångseleverna i årskurs 9. Gapet mellan skolor med lägst respektive högst genomsnittligt meritvärde har ökat kraftigt.

Diagram 7. Skillnad i meritpoäng mellan de 10 kommunala grundskolor i Göteborg som har högst respektive lägst meritvärde.

Skolorna med högst meritvärde visar en ökande trend, plus 13,9 meritpoäng mellan 2004 och 2014. Skolorna med lägst meritvärde visar en svagt nedåtgående trend, minus 6,7 meritpoäng. Avståndet mellan dessa senare och genomsnittet för alla Stockholms kommunala skolor ökar stadigt, "förlorarskolorna" halkar efter.

Diagram 8. Meritpoäng för de 10 kommunala skolorna med högst respektive lägst meritvärde samt genomsnittet för Stockholms kommunala grundskolor.

Om vi följer skolorna med lägst respektive högst värden 2004 visar det sig att det i stor utsträckning är samma skolor som finns med också 2014. Få är de skolor som bryter trenden. Således samma mönster som i Göteborg, även här.

Vår granskning visar alltså tydligt att trenden mot ökande skolskillnader gäller också i Stockholms stad trots en mycket ambitiös resursfördelning för att kompensera för elevernas skiftande bakgrund. Skillnaderna speglar ökad skolegregation och utvecklingen går åt alldeles fel håll.

Det finns exempel på skolor där skickliga lärare och skolledare har lyckats vända utvecklingen. Men den marknadsstyrning som skolan utsatts för skapar ständigt nya "förlorarskolor", där lärare och skolledare tvingas föra en ojämn kamp mot systemets segregande drivkrafter. Och det är de elever som har minst gynnsamma förutsättningar för skolframgång som halkar efter.

Utmaningarna är mycket stora för såväl Stockholm och Göteborg som för regeringen om de ska kunna bryta utvecklingen. Vi befarar att de åtgärder som hittills presenterats inte kommer att räcka. Det är hög tid att nödstoppa det världsunika svenska experimentet med marknadsstyrning av skolan!

Bo Karlsson

14. Marknadsstyrningens effekter ur ett rektorsperspektiv

Marknadens intrång i skolan påverkar en skolledares dagliga arbete. Allt mer tid och kraft måste ägnas åt att marknadsföra skolan. Det skriver Helena Weiss Larsson utifrån egna erfarenheter av arbetet som skolledare och genom intervjuer med andra skolledare, lärare, studie- och yrkesvägledare, elever och föräldrar.

Kundundersökningar

I kommunerna gör man kundundersökningar och mätningar vars resultat används för att jämföra skolor. Dessa undersökningar visar vad kunderna tycker men de visar inte i alla avseenden vilken kvalitet skolan har. Missnöje med lärarbyten eller resurskrävande elever i en klass drar till exempel ner resultatet.

Resultaten av kundundersökningarna sammanställs i webbaserade system där man också redovisar genomsnittligt meritvärde, lärartäthet, synpunkter på lärare och rektor, på sociala frågor och demokratifrågor med mera.

Resultatet av en kundundersökning kan få förödande konsekvenser för skolan. Föräldrar kan flytta sina barn utifrån resultatet och skolpengen följer då med eleven till en annan skola. Flyttar fler elever kan det medföra en ohållbar budgetsituation för skolan. En minskning med cirka sju elever innebär en budgetnedskärning med motsvarande en lärartjänst, eller indragningar som på annat sätt drabbar de kvarvarande eleverna. Flyttar en elev drar det ofta med sig att några kamrater följer med. En skolledare måste på alla sätt se till att kundundersökningen ger ett positivt resultat. "Att sälja in skolan" tar tid och engagemang från det egentliga kunskapsuppdraget.

Synpunkter från medborgarna

Många kommuner har olika system för "synpunktshantering". Man uppmanar medborgarna att höra av sig om de har en synpunkt eller undrar över något i kommunens verksamhet. För skolledarna innebär det att ett svar ska ges snabbt, ofta inom 24 timmar. Kommunens inställning är tydlig: "En bra skola svarar snabbt", "En bra rektor får föräldrar kontakt med direkt".

Mycket tid går åt till att utreda dessa frågor för att kunna ge ett korrekt och tydliga svar. Men några resurser i form av personal som kan hantera detta, finns det normalt inte i en skolbudget. Det blir skolledare och lärare som får dessa arbetsuppgifter utöver de som de redan har.

Numera sker föräldrarnas kontakter med lärarna oftast via mail. Detta har utvecklats till att många lärare får ägna orimligt mycket tid åt att besvara dessa mail. Föräldrarna har som "kunder" "rätt" att få svar på sina frågor. I smått och stort vill man ha allt utrett och läraren vill (ska) vara välvilligt inställd och besvarar allt så gott de kan. Läraren vill ju medverka till att skolan har ett gott rykte och avstår kanske från att "sätta ner foten" i ett ärende.

Dessutom skickas många mail med kopia till alla föräldrar i klassen, vilket medför att fler väljer att lägga sig i mailväxlingen och mailberget växer. En svårighet som uppstår är också att man i mail har allt "svart på vitt" och att nyanser inte alltid framkommer.

När föräldrar upplever att de inte får svar från läraren går man vidare till rektorn. Det förekommer att skolledare fått närmare 150 mail från

föräldrar under en arbetsvecka. Arbetsmiljöverket påpekar att detta är ett nytt riskområde som framkommit på många skolor man inspekterat under 2013 och 2014.

Jag har egen erfarenhet av detta och i samtal med skolledare får jag också detta bekräftat.

Skolan betraktas i dag som en serviceinstitution som man har rätt att klaga på så fort man misstycker. Förälder är kund och skolpersonal expedit. Konsekvensen blir att personalen i skolan känner sig kontrollerad och de måste hela tiden vara beredda på att gå i svaromål.

Som rektor har jag ofta fått stötta lärare som råkat in i en komplicerad hantering av ett ganska enkelt ärende. I allt fler fall väljer man att hota med anmälan till skolinspektionen. En tydlig ökning av anmälningar har också skett sedan 2010 när det gäller "samarbete och information skola/hem och "särskilt stöd". Naturligtvis är en hel del anmälningar berättigade, men är den tydliga ökningen ett tecken på brist på förtroende och tillit till skolan?

Profilering/inriktning

En profil på en skola kan dra till sig elever. En skog av profiler med vackra etiketter har växt upp på skolmarknaden. En genomlysning visar att många profiler handlar om att man erbjuder olika ämnesfördjupningar under "elevens val" i grundskolans timplan. Det kan innebära fördjupad matematik eller musik cirka 80 minuter i veckan. Andra profiler till exempel fotbollsprofil, idrottsprofil, praktisk estetisk profil byggs upp på samma sätt. Dessa profiler ryms i timplanen för grundskolan, men är det verkligen riktiga profiler?

Är alla olika inriktningar på gymnasieskolan verkligen profiler?

Men givetvis finns det skolor som är verkliga profilskolor. Adolf Fredriks skola i Stockholm till exempel har en musikprofil och då genomsyras hela skolans verksamhet av profilen.

På ett rektorsmöte uppmanade verksamhetschefen alla skolledare att de skulle anmäla sin profil för att ny broschyr skulle produceras. Viss tvekan uppstod i gruppen men verksamhetschefen framhärddade med argumentet att politikerna bestämt att alla skolor skulle ha en profil.

Skolledningen hamnar i en situation där det gäller att hitta på en profil som sedan snabbt ska förankras i personalgruppen. För att en profil ska få kvalitet och genomslag krävs ett arbete kring frågan i lärargruppen där man tar fram olika kompetenser som skulle kunna medverka i en profil.

Ett profilarbete bör vara långsiktigt och inte vara beroende av enstaka lärare som kanske till nytt läsår inte finns kvar på skolan. Här måste man i skolledningen vara professionell i sin hantering av frågan. Flera skolledare har tydliggjort det omöjliga i att starta en profil som skulle kunna passa skolan, men som tyvärr är "upptagen" av närliggande skola.

Själv har jag försökt framhärda i att skolans profil är "att vara en trygg skola med bra kunskapsresultat". Det godtogs inte som profil.

Marknadsföring

För att undvika att hamna i en negativ spiral måste skolan marknadsföra sig så att elever stannar och att nya elever tillkommer. Då blir

budgeten hållbar och kan ge utrymme för olika satsningar.

Marknadsföring kan i rimlig utsträckning vara positiv, men alltför många exempel visar på motsatsen. När politiker och verksamhetsansvariga uppmanar skolledarna att konkurrera med andra skolor, uteblir den samverkan som kan leda till högre kvalitet.

Då uppstår en situation där det gäller att uppfinna de bästa knepen för att göra reklam för sin egen verksamhet. Många företag erbjuder då skolledarna hjälp med marknadsföringen och lokaltidningar ligger på för att sälja en helsida om skolan.

För skolledarna innebär marknadsföringen att en ny och tidskrävande arbetsuppgift har tillkommit som de inte har utbildning för och som kan kosta stora summor som tas från skolans budget. När skolledningen på en skola ser behov av att öka elevantalet tar man till de medel som står till buds. Det har då också medfört att skolor anlitar företag som hjälper till med marknadsföringen.

Gymnasievalet

De centralt belägna gymnasieskolorna har sällan ett behov av marknadsföring, men i ytterområden och glesbygd kan behovet vara stort. Extra viktigt blir det naturligtvis i perioder med sjunkande elevantal.

I rapporten *Gymnasiet som marknad* av Lisbeth Lundahl med flera har de undersökt hur vanligt det är med marknadsföring:

”Nio av tio kommunala rektorer och 84 procent av friskolerektorerna ser behovet av att marknadsföra skolan som en tydlig följd av den framväxande skolmarknaden.”

I samma undersökning framkommer även att 40 procent av de kommunala skolorna anlitar reklambyråer.

Gymnasiemässan i Stockholm besöks av ett stort antal åk 9 elever. De flesta grundskolor ordnar besök på mässan. Här är utbudet stort och lockande med erbjudanden av alla de slag. Eleverna blir både lockade och frustrerade. Man är medveten om att valet är viktigt och ser riskerna med ”felval”.

Inför gymnasievalet skickas lockande broschyrer ut till elever åk 9 och man inbjuder till öppet hus. Reklam i kollektivtrafiken, i radio och på Facebook har blivit vanligt.

Gratis smink kan naturligtvis locka till att bli stylist/kosmetolog och en läsplatta kan vara vägen in i en gymnasieskola. Annat som används i marknadsföringen för att locka elever är datorer, matkuponger, ledigheter, självstudier/hemarbetstid, busskort och gymkort. Elever berättar att man uppmanas lämna sin mailadress mot att något trevligt ska lottas ut. Därefter mailbombas de med olika argument för att välja just den skolan.

En ny idé är att bjuda in till mingel på skolan efter den preliminära intagningen på gymnasieskolan. Elever kan då få uppfattningen att de är antagna. Målet med detta är att ge eleverna en ”tillhörighetskänsla” så att de inte ändrar sig i omvalet.

Som skolledare är det viktigt att stötta elevernas valsituation så bra man kan genom den studie- och yrkesvägledare som hand har elevernas val. På senare år har handledarens uppdrag blivit allt svårare. Elever ”faller oftare” för inbjudande skolors glättade erbjudanden och ser inte bakom fasaden. Valen tenderar att i större utsträckning bli ett val av livsstil eller kompisgrupp i stället för ett val av utbildning.

Som rektor har jag tillsammans med studie- och yrkesvägledare sett även andra svårigheter. Till exempel väljer svagpresterande oftare skolor med "hemarbetstid". Elever från mindre bemedlande hem kan i större utsträckning lockas av att man får en dator eller läsplatta. Min erfarenhet är också att fler "elevvårdskonferenser" tillkommit för att tillsammans med elev och föräldrar hitta "rätt" i skoldjungeln och undvika felval.

Betygsinflation

Försök till förhandlingar kring betygssättning har alltid förekommit men i och med att betygens betydelse för elevernas framtida skolval har vuxit, har olika påtryckningar blivit vanligare. "På den skolan får man A även om man inte fått det på alla delmoment." Jag flyttar mitt barn om inte ni tänker om här.

Lärare intygar att de allt oftare hamnar i diskussion med föräldrar kring betygssättning och bedömning. Hot om anmälan till skolinspektionen har blivit vanligt förekommande. De senaste 5 åren har en tydlig ökning skett i antal anmälningar till skolinspektionen gällande betyg/bedömning.

Höga betyg är på en skola ett starkt marknadsföringsargument för att välja den skolan eftersom det underlättar rekryteringen av elever. I den marknadsstyrda skolan är risken stor för betygsinflation.

Sammanfattning

Elevernas kunskapsutveckling bör ha högsta prioritet i skolan. Som skolledare och lärare har man ett tydligt uppdrag men frågan är om det finns förutsättningar att genomföra det uppdraget i den marknadsstyrda skolan?

Lärare och skolledare lägger i dag mycket tid, energi och resurser på marknadsföring, kundundersökningar, profileringar och på olika system för att hantera synpunkter från kommuninvånarna med mera. Allt detta har kommit i och med konkurrensen om eleverna.

Styrdokumentens uppdrag "att samverka med och fortlöpande informera föräldrar om elevens skolsituation, trivsel och kunskapsutveckling" ska utföras. I den marknadsstyrda skolan har dock kontakterna mellan skola och hem fått orimliga proportioner. Den marknadsstyrda skolan har fört med sig och förstärkt en negativ syn och en bristande tillit när det gäller skolan och synen på lärare och skolledning.

Skolledarens uppgift är att vara pedagogisk ledare och ett stöd för lärarna så att de ska kunna ha de bästa förutsättningarna för att ge den högsta kvaliteten på undervisningen.

Lärare och skolledare måste tillsammans stå för pedagogisk auktoritet och en förtroenderelation på rimlig nivå måste byggas upp mellan skola och hem.

Det borde vara så att en medborgare utnyttjar/använder en samhällstjänst i stället för att vara kund där skolan säljer skola.

Helena Weiss Larsson

15. Chile lämnar den marknadsstyrda skolan

Länge var Chile och Sverige de enda länderna i världen som gav offentligt stöd till skattefinansierade skolor. Nu har Chile beslutat att avskaffa sitt system. Sverige blir därmed det enda land i världen där skattepengar kan skapa vinst i skolbolag. Francisco Contreras, vice ordförande i Latinamerikagrupperna, förklarar vad som hänt.

– Vi skulle inte ha varit här och röstat igenom en utbildningsreform om det inte vore för folkrörelsernas kamp, konstaterade parlamentarikern och ordförande utbildningsutskottet Camila Vallejo i sitt anförande i februari 2015 när Chiles parlament debatterade en ny utbildningsreform.

Camila Vallejo är annars mest känd från studentrörelsens kamp mot vinstintressen i utbildningsväsendet. Som ordförande för landets viktigaste studentorganisation, Federación de Estudiantes de la Universidad de Chile, ledde Camila Vallejo år 2011 den kanske största studentmobiliseringen någonsin i Chiles historia. Under ett år demonstrerade och strejkade hundratusentals chilenska studenter från grundskolan upp till universitetet för en avgiftsfri utbildning, stopp för vinstdrivande skolor, mer resurser och för att staten ska ta över ansvaret för utbildningen. Även lärarfacket och fackförbundet CUT deltog i demonstrationerna. Proteströrelsen präglades av en stor kreativitet som blev kända världen över, allt från kyssaktioner för att visa sin "passion för utbildning", seriehjältarnas marsch, performance med Michael Jacksons Thriller och stafett runt presidentpalatset La Moneda i Santiago under dygnets alla 24 timmar.

Efter fyra år av mobiliseringar och ihärdigt politiskt arbete röstade parlamentet i februari 2015 igenom en lag som förbjuder vinst i skolan. Därmed är Sverige ensamt att ha kvar ett system som tillåter vinstdrivande skattefinansierade skolor.

– Den marknadsinriktade skolan infördes av Pinochet 1981. Innan dess hade diktaturen krossat det offentliga utbildningssystemet som pekades ut som en "intern fiende". De statliga anslagen stramades åt och universitetsutbildningar som sociologi, statsvetenskap och filosofi förbjöds. Vidare utnämndes militärer till rektorer på universitetet, säger Manuel Riesco, forskare och en av de drivande bakom den nya utbildningsreformen.

1981 infördes ett avreglerat utbildningssystem som gick ut på att privatisera både skolor och universitet. Det infördes ett finansieringssystem för privata skolor, inspirerat av Milton Friedman, med statliga subventioner och elevavgifter som i praktiken gav mer pengar till privata skolor än de kommunala. Kontentan blev att hälften av grundskoleeleverna började gå i subventionerade privata skolor.

Systemet överlevde diktaturen och småjusterades av vänster-centerkoalitionen Concertación som styrde i drygt 20 år efter Pinochets fall. Men enligt Manuel Riesco ledde de massiva studentmobiliseringarna till att det politiska etablissemanget till sist tvingades överge den marknadsstyrda skolan.

I dag är baksidorna av det gamla systemet tydliga. Skolmarknaden har attraherat olika spekulanter, medelklassfamiljerna har skuldsatt sig för att kunna betala barnens utbildning och skolsegregationen är bland den högsta i världen. Priset för en universitetsutbildning i Chile hör till de högsta i världen.

– I det avreglerade systemet har skolor kunnat välja och sälla bort elever. De som har råd väljer privata skolor och kvar i de kommunala skolorna blir barnen från familjer från fattiga hem. Det har bidragit till

en ökad segregering i samhället, menar Karol Cariola en annan ledande studentledare som även hon valdes in i parlamentet i november 2013.

Under 2011 lyckades studentrörelsen bryta den långlivade konsensus som funnits mellan högern och Concertacion kring det nyliberala utbildningssystemet. Det försvagade högerens regeringsduglighet och det medverkade till att etablera ett nytt politiskt block i Chile. Det omfattade partier från kristdemokraterna till kommunisterna och de vann valet 2014.

Den nya majoriteten enades om tre reformer som för första gången på allvar stack hål på Pinochets utbildningspolitik. Man beslöt om en utbildningsreform med kraven från studentrörelsen, avskaffande skattelättnaderna för företagen samt införde ett nytt mer proportionellt valsystem. Det gamla valsystemet gjorde att de två ledande blocken alltid fick lika antal ledamöter och därmed blockerades omfattande reformer.

Flera utbildningsreformer sker nu i etapper. Den första handlar om grundskolan. Från år 2018 kommer 93 procent av eleverna gå i avgiftsfria skolor. Statens anslag till utbildningen kommer att öka med 50 procent och det blir extraresurser till kommunala skolor. Urvalssystemet med intagningsprov som skett efter ekonomiska referenser och efter etnicitet, avskaffas och i stället införs ett centralt antagningssystem. Från 2018 blir det förbjudet att göra vinster på skolan och allt överskott ska återinvesteras i skolan.

– Reformen avskaffar tre grundläggande marknadsmekanismer: Urvalssystemet som sorterar elever, vinstintressen samt bidragssystemet till privata skolor, summerar den tidigare studentledaren Camila Vallejo.

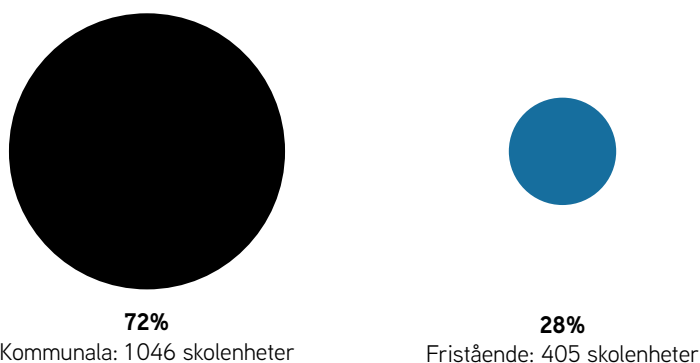
Francisco Contreras

16. De stora skolkoncernerna med Kunskapsskolan i tätén utmärker sig med låg lärartäthet

Koncernskolorna kännetecknas av en mycket låg lärartäthet, hög andel elever med välutbildade föräldrar och extremt höga betygsgenomsnitt. Den kombinationen ger goda förutsättningar för höga vinster, skriver Sten Svensson.

Med hjälp av Skolverkets databaser *Välja skola* och *Siris* sållade vi fram de 100 grundskolor som hade den lägsta lärartätheten och som satt betyg i årskurs 9 läsåret 2011/12. Syftet var att få en bild över dessa skolor, vilka som var huvudmän, föräldrarnas utbildningsnivå samt elevernas genomsnittliga meritvärde. Vi ville se om det fanns några gemensamma nämnare för dessa skolor.

Diagram 9. Skolor som satt betyg i år 9

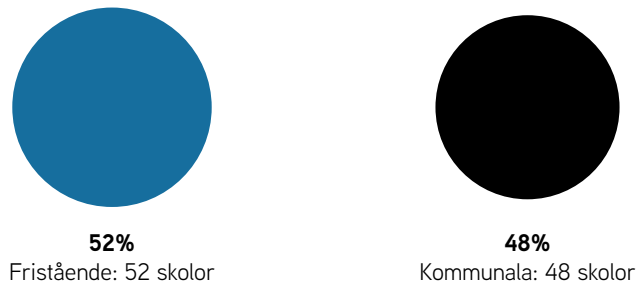

Vi valde att utgå från lärartätheten för att den är ett av de viktigaste kvalitetsmåten på en skola. Låg lärartäthet innebär fler elever per undervisande lärare, större undervisningsgrupper och färre speciallärartimmar. Generellt sett är det svårare att få goda resultat ju lägre lärartäthet en skola har.

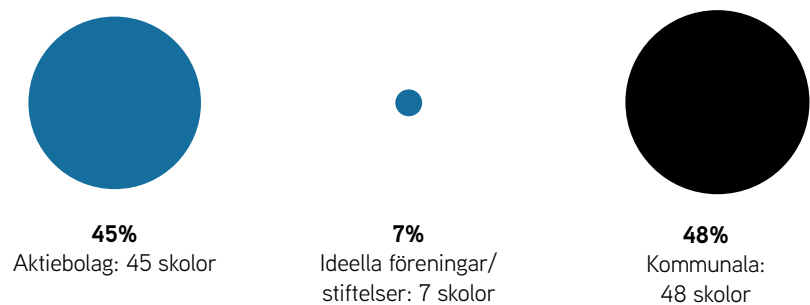
Den genomsnittliga lärartäten för samtliga grundskolor i Sverige ligger på 12,1 elever per lärare för kommunala skolor och 12,4 för fristående. Genomsnittet för de 100 skolorna med lägst lärartäthet ligger på 17,3 elever per lärare, det vill säga cirka fem elever fler per lärare jämfört med riksgenomsnittet.

Räknar man om den kommunala riksgenomsnittssiffran på 12,1 elever per lärare till en normalstor skola på 350 elever blir det totalt cirka 28 lärare. Det ska jämföras med att de 100 skolorna med lägst lärartäthet som på samma antal elever har cirka 20 lärare.

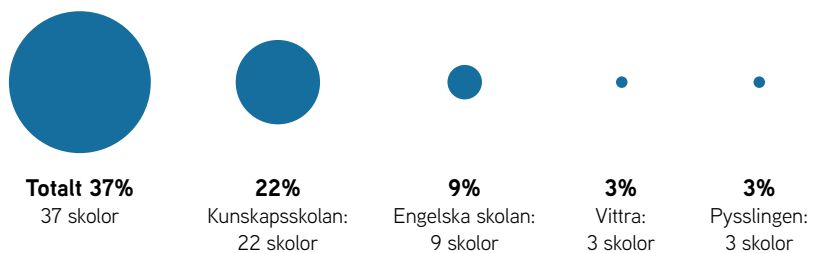
Åtta fler lärare på en skola med samma elevtal är en avsevärd skillnad som innebär att skolan kan sätta in betydligt mer insatser för de elever som behöver extra stöd för att nå målen. Åtta lärartjänster skillnad innebär också 3-4 miljoner kronor per år i lägre kostnader för de skolor som har låg lärartäthet.

Diagram 10. 100 skolor med lägst lärartäthet.

När vi undersökte vilka som var huvudmän för de 100 skolorna fann vi att de fristående var kraftigt överrepresenterade. Så många som 52 av de 100 skolorna med lägst lärartäthet är fristående och endast 48 är kommunala. I urvalsgruppen var det 28 procent fristående skolor och 72 procent kommunala.

Diagram 11. Sveriges 100 skolor lägst lärartäthet uppdelat efter typ av huvudman.

Av de fristående skolorna är 45 aktiebolag och resten, 7 skolor, är ideella föreningar och stiftelser.

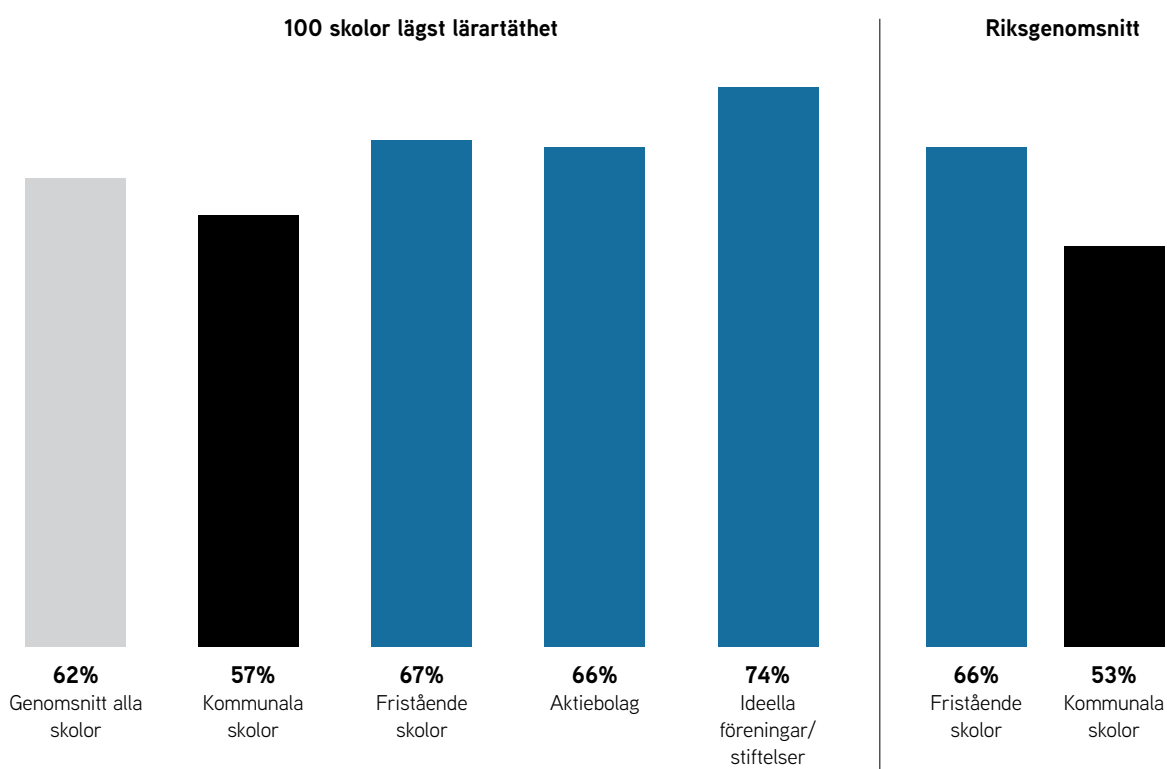
Diagram 12. De stora koncernernas andel.

Undersöker man vilka aktiebolag det är som finns på listan över skolor med Sveriges lägsta lärartäthet finner man att Kunskapsskolan har med 22 skolor, Engelska skolan 9, Vittra 3 och Pysslingen 3. De största skolkoncernerna har således 37 av 45 aktiebolagsskolor på listan. Koncernen Kunskapsskolan har nästan en fjärdedel av de 100 skolor med lägst lärartäthet i Sverige.

De 48 kommunala skolorna med den lägsta lärartätheten ligger i storstadsregionerna eller i och omkring de större städerna. Stockholm är i särklass med 13 skolor, Göteborg, Malmö, Kristianstad och Botkyrka har med två skolor vardera och de övriga är utspridda över Sverige. Ingen glesbygdskommun finns med på listan.

Att Stockholm har med så många skolor kan bero på att de valt att fylla sina populära innerstadsskolor till bristningsgränsen. Stockholm har inte tillräckligt med skollokaler i dessa stadsdelar. En annan förklaring är att Stockholm har en behovsstyrd resursfördelning. De Stockholmskolor som har låg lärartäthet har hög andel välutbildade föräldrar och därmed får de mindre resurser.

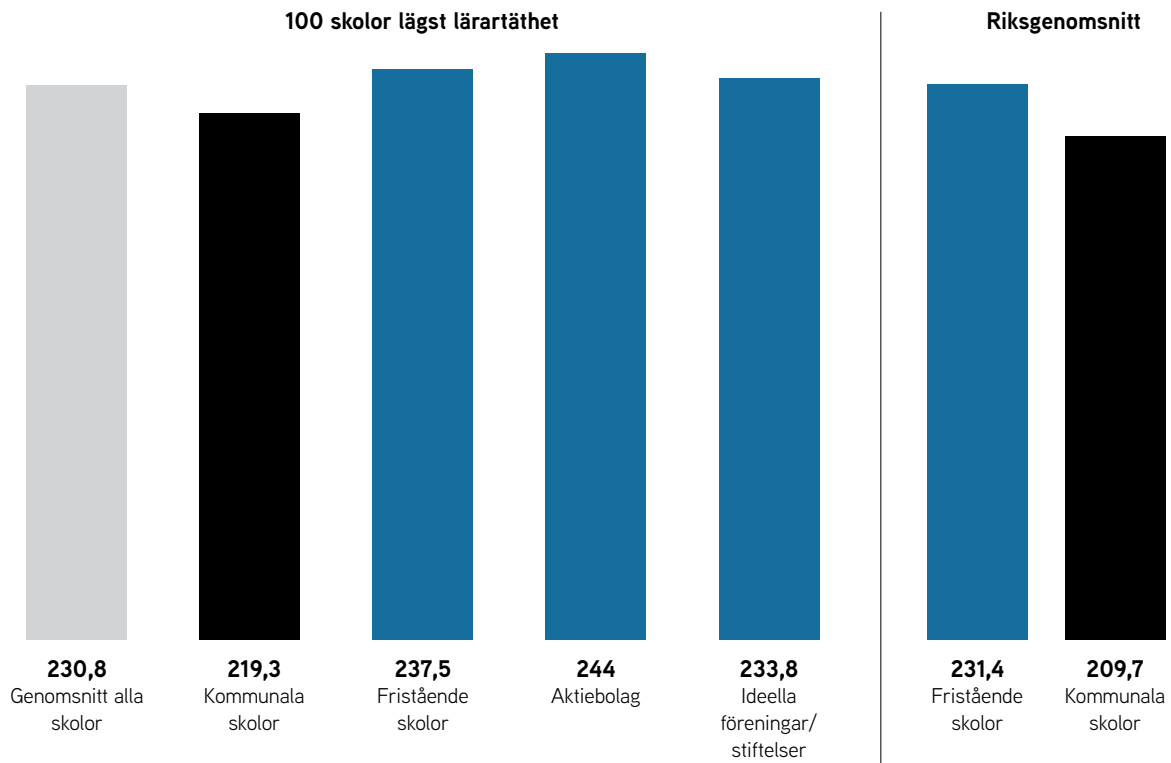
Diagram 13. Andel föräldrar med eftergymnasial utbildning

Eleverna på dessa 100 skolor har alla en hög andel välutbildade föräldrar och det är den faktor som har den största effekten på elevernas betyg. Ju högre andel välutbildade föräldrar en skola har desto högre blir det genomsnittliga meritvärdet.

De kommunala skolorna ligger lägst med 57 procent föräldrar med eftergymnasial utbildning, aktiebolagen ligger mittemellan på 66 procent och ideella föreningar/stiftelser ligger högst med 74 procent. Det ska jämföras med riksgenomsnittet för kommunala skolor som ligger på 53 procent och för fristående skolor på 66 procent.

Diagram 14. Jämförelse genomsnittlig meritpoäng årskurs 9.

Mycket riktigt har de välutbildade föräldrarna medfört att eleverna på dessa skolor får bra betyg. I särklass högst genomsnittlig meritpoäng har aktiebolagsskolorna med 244 poäng. Med tanke på dessa skolors låga lärartäthet och att de har ungefär samma andel föräldrar med eftergymnasial utbildning som de fristående skolorna har i genomsnitt, är ett betygsgenomsnitt på 244 poäng anmärkningsvärt högt. Genomsnittet för fristående skolor ligger på 231,4.

Skolorna med ideella föreningar och stiftelser som huvudmän har 233,8 poäng. Med deras höga andel välutbildade föräldrar borde de ligga högst bland dessa 100 skolor men de ligger bara aningen ovanför genomsnittet för fristående skolor.

Lägst meritpoäng har de kommunala skolorna med 219,3 poäng.

De stora skolkoncernerna som är med på listan utmärks således av:

- mycket låg lärartäthet,
- hög andel föräldrar med eftergymnasial utbildning och
- ett extremt högt betygsgenomsnitt.

Detta borde vara en omöjlig kombination. Det mycket höga meritvärdet indikerar att betygen är för högt satta på dessa skolor.

Men alla inblandade parter är nöjda. Eleverna och föräldrar är nöjda med de mycket höga betygen och ägarna är nöjda med den låga lärartätheten, en modell som innebär ett par miljoner kronor lägre kostnader per skola och år. De stora vinstdrivna skolkoncernerna med Kunskaps-skolan i täten dominerar denna lista totalt. Listan visar tydligt att koncernernas affärsidé: låg lärartäthet, hög andel elever med välutbildade föräldrar och höga genomsnittsbetyg, fungerar mycket bra. Det är numera mycket lönsamt att segregera skolor i Sverige.

Förlorare är skolsystemet i dess helhet eftersom skolbolagens affärsmodell driver fram och kräver en segregerad skola. Skolbolagens positivt segregerade elevurval medför negativt segregerade kommunal skolor och det en av flera orsaker som bidrar till den negativa resultatutvecklingen för skolan i dess helhet.

Sten Svensson

17. Färre lärare ger vinsten – analys av de fristående gymnasieskolorna

Enligt Skolverkets statistik går omkring var fjärde gymnasieelev i dag i en fristående skola. Närmare bestämt går 52,2 procent av eleverna i en kommunal gymnasieskola i den kommun där de är folkbokförda, 21,2 procent går i en kommunal gymnasieskola belägen i en annan kommun, 13,8 procent går i en fristående gymnasieskola i den egna kommunen och 12,0 procent i en fristående skola i en annan kommun. (Därutöver går 0,9 procent i en skola som drivs av landstinget.)

Andelen elever i fristående gymnasieskolor är större i de större kommunerna. I exempelvis Stockholms kommun går 41 procent av eleverna i en fristående gymnasieskola. Som framgår av statistiken ovan är det också vanligare att elever som går i friskolor går i en skola i en annan kommun än där de är skrivna jämfört med de elever som går i en kommunal gymnasieskola.

När det gäller antalet registrerade skolor finns för närvarande 822 offentliga gymnasieskolor (i princip alla är kommunala) och 409 fristående gymnasieskolor. I de större städerna är andelen fristående gymnasieskolor högst. I Stockholms län finns fler fristående gymnasieskolor än offentliga, 109 respektive 96. I genomsnitt är emellertid de offentliga skolorna större än de fristående.

I Skolverkets databaser går det inte att särskilja de fristående gymnasieskolor som har aktiebolag som huvudmän och de som har stiftelser och föreningar som huvudmän. Jämfört med grundskolan är det dock vanligare att de fristående gymnasieskolorna drivs av aktiebolag.

När det gäller betygsnivå är skillnaden obefintlig mellan kommunala och fristående gymnasieskolor. Det är dock svårt att tolka vad det betyder att betygsnivån i stort sett är identisk mellan kommunala och fristående gymnasieskolor, dels påverka betygsinflation resultaten, dels har föräldrarnas socioekonomiska bakgrund en betydelse för resultaten.

Jämförelser mellan kommunala och fristående gymnasieskolor

Två mått på gymnasieskolornas kvalitet är andelen lärare med examen och antalet elever per lärare. Båda dessa variabler finns tillgängliga i Skolverkets databas (Välj skola).

Totalt sett erbjuds 18 olika nationella gymnasieprogram i Sverige. Utöver dessa finns 8 specialinriktade gymnasieprogram och 5 introduktionsprogram. Statistiken här avser de 18 nationella gymnasieprogrammen. Av dessa är 12 yrkesprogram och 6 högskoleförberedande program.

Antalet elever per lärare vid kommunala och fristående gymnasieskolor

En första variabel gäller antalet elever per lärare på riksnivå. Vid samtliga 18 nationella program är antalet elever per lärare större vid de fristående gymnasieskolorna än vid de kommunala. Eller uttryckt på annat sätt: vid samtliga program är lärartätheten högre vid de kommunala skolorna än vid de fristående.

Det genomsnittliga antalet elever per lärare vid samtliga kommunala gymnasieprogram är 11,2 elever, vid de fristående gymnasieprogrammen är motsvarande siffra 13,4 elever. En lärare vid en fristående gymnasieskola har följaktligen drygt två fler elever att undervisa jämfört med en

lärare vid en kommunal gymnasieskola.

Skillnaden i personaltäthet mellan kommunala gymnasieskolor och fristående gymnasieskolor varierar dock starkt mellan olika gymnasieprogram. Vid några av programmen är skillnaden i lärartäthet särskilt hög.

Här följer en tabell över de program med störst skillnader i lärartäthet. Siffran visar hur många fler elever det är per lärare vid de fristående gymnasieskolorna jämfört med de kommunala.

- Ekonomiprogrammet: 2,6 elever.
- Humanistiska programmet: 2,6 elever.
- Vård- och omsorgsprogrammet: 2,6 elever.
- Naturvetenskapliga programmet: 2,5 elever.
- Teknikprogrammet: 2,5 elever.
- Hotell- och turismprogrammet: 2,3 elever.

Minst är skillnaden i lärartäthet vid det Industritekniska programmet. Där finns endast 0,1 fler elev per lärare vid de fristående gymnasieskolorna jämfört med de kommunala.

Vid två av gymnasieprogrammen är lärartätheten särskilt låg vid de fristående gymnasieskolorna, vid Ekonomiprogrammet (15,3 elever per lärare) och vid Humanistiska programmet (15,8 elever per lärare).

Några fristående skolor toppar statistiken över låg lärartäthet. Det finns åtta fristående huvudmän som driver flera program på gymnasieskolor där antalet elever per lärare överstiger 20. Samtliga dessa fristående huvudmän är aktiebolag.

Antal program som dessa aktiebolag driver och där elevantalet vid programmet på den berörda skolan överstiger 20 per lärare:

- Ljud & Bildskolan lbs AB: 2
- Kunskapsskolan AB: 3
- Hermods gymnasium AB: 4
- Mikael Elias Gymnasium AB: 4
- Thorengruppen AB: 6
- Praktiska Sverige AB: 7
- Kitas Utbildning AB: 9
- ProCivitas Gymnasium: 9

Andelen lärare med examen vid kommunala och fristående gymnasieskolor

Även när det gäller andelen lärare med examen vid kommunala och fristående gymnasieprogram är mönstret entydigt. Vid samtliga 18 nationella program är andelen lärare med examen fler vid de kommunala gymnasieskolorna jämfört med de fristående.

Samtidigt är skillnaderna mellan olika program stora. Vid några av gymnasieprogrammen överstiger skillnaden mellan kommunala och fristående gymnasieskolor 20 procentenheter beträffande andelen examinerade lärare.

Så här många fler procentenheter examinerade lärare finns det vid de kommunala gymnasieskolorna jämfört med de fristående, uppdelat på program med störst skillnad:

- Vård- och omsorgsprogrammet: 29,9 procentenheter.
- VVS- och fastighetsprogrammet: 27,0 procentenheter.
- Hotell- och turismprogrammet: 25,1 procentenheter.
- Industritekniska programmet: 25,0 procentenheter.

- Fordons- och Transportprogrammet: 24,4 procentenheter.
- Bygg- och anläggningsprogrammet: 24,0 procentenheter.
- Restaurang- och livsmedelsprogrammet: 23,0 procentenheter.

Genomgående är klyftan i andelen utbildade lärare störst vid de yrkesinriktade programmen. Lägst är det vid det Humanistiska programmet, där skillnaden endast är 3,4 procentenheter till förmån för de kommunala gymnasieskolorna.

Huvudmän som sticker ut

Av de fristående gymnasieskolorna är det två koncerner som sticker ut markant och som driver särskilt många gymnasieprogram där andelen lärare utan examen överstiger 50 procent, Praktiska Sverige AB och Framtidsgymnasiet AB.

Praktiska Sverige AB driver 131 gymnasieprogram där fler än 50 procent av lärarna saknar examen (flera av programmen är på samma gymnasieskola). Moderbolaget består av det norska Vindora AB (tidigare Baggium AB).

Framtidsgymnasiet AB driver 40 gymnasieprogram där fler än 50 procent av lärarna saknar examen. Framtidsgymnasiet AB ägs av utbildningsföretaget AcadeMedia, en av de stora svenska skolkoncernerna.

Det kan finnas generella skillnader mellan de fristående gymnasieskolor som drivs av aktiebolag och de som drivs av stiftelser och föreningar, men i Skolverkets databaser kan inte dessa kategorier behandlas separat.

Sammanfattning Gymnasieskolan

I Sverige finns 822 offentliga gymnasieskolor (i huvudsak kommunala) och 409 fristående gymnasieskolor. Tre fjärdedelar av eleverna går på en offentlig skola och en fjärdedel på en fristående. I storstadsområdena är de fristående gymnasieskolorna fler och en större andel av eleverna går på dessa. I Stockholms kommun går 41 procent av gymnasieeleverna på en fristående skola.

Det finns 18 nationella gymnasieprogram, 12 yrkesprogram och 6 högskoleförberedande program. Därutöver finns 8 specialprogram och 5 introduktionsprogram. Samlad statistik finns framför allt för de nationella programmen.

Vid samtliga 18 nationella program är det lägre lärartäthet vid de fristående gymnasieskolorna jämfört med de kommunala.

Det genomsnittliga antalet lärare per elev vid samtliga kommunala gymnasieprogram är 11,2 elever, vid de fristående gymnasieskolorna är motsvarande siffra 13,4 elever.

Vid några av gymnasieprogrammen är skillnaden i lärartäthet särskilt stor. De kommunala gymnasieskolorna har en särskild stor lärarövertäckning jämfört med de fristående vid Ekonomiprogrammet, Humanistiska programmet, Vård- och omsorgsprogrammet, Naturvetenskapliga programmet, Teknikprogrammet och Hotell- och turismprogrammet. Minst är försprånget i lärartäthet för de kommunala gymnasieskolorna vid det Industritekniska programmet.

Åtta fristående skolor driver flera gymnasieprogram där antalet elever per lärare överstiger 20. Samtliga dessa åtta huvudmän är aktiebolag.

Vid samtliga 18 nationella program är andelen lärare med examen fler vid de kommunala gymnasieskolorna jämfört med de fristående.

Den genomsnittliga andelen examinerade vid de kommunala gymnasieskolorna är 80,6 procent, jämfört 63,9 procent vid de fristående, det vill säga en skillnad på 16,7 procentenheter.

Vid några av gymnasieprogrammen överstiger skillnaden mellan kommunala och fristående gymnasieskolor 20 procentenheter beträffande andelen examinerade lärare. Särskilt stor är skillnaden vid:

- Vård- och omsorgsprogrammet: 29,9 procentenheter.
- VVS- och fastighetsprogrammet: 27,0 procentenheter.
- Hotell- och turismprogrammet: 25,1 procentenheter.
- Industritekniska programmet: 25,0 procentenheter.
- Fordons- och Transportprogrammet: 24,4 procentenheter.
- Bygg- och anläggningsprogrammet: 24,0 procentenheter.
- Restaurang- och livsmedelsprogrammet: 23,0 procentenheter.

Minst är klyftan beträffande andelen examinerade lärare vid det Humanistiska programmet, där är skillnaden endast 3,4 procentenheter till förmån för de kommunala gymnasieskolorna.

Av de fristående gymnasieskolor är det två koncerner som sticker ut markant och som driver särskilt många gymnasieprogram där andelen lärare utan examen överstiger 50 procent, Praktiska Sverige AB och Framtidsgymnasiet AB.

Källor:

Skolverket, bearbetad statistik från Välja skola (valjaskola.se). Alla dessa uppgifter är de senaste (augusti 2014) och avser 2013 om inget annat anges.

Mats Wingborg

Något är galet med den svenska skolan. Klyftan i resultat mellan olika skolor ökar. Likaså har föräldrarnas utbildningsnivå fått större betydelse för elevernas resultat. Likvärdigheten är satt ut spel. I den här antologin analyserar vi vad som hänt. Vi visar vad som orsakat den sämre likvärdigheten. Men vi formulerar också lösningar. Det går att skapa en likvärdigskola, men då krävs kraftfulla reformer. Vägen tillbaka till förbättrade resultat måste gå via reformer som ökar jämlikheten igen.

